

**ИЗБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В 7 ТОМА**

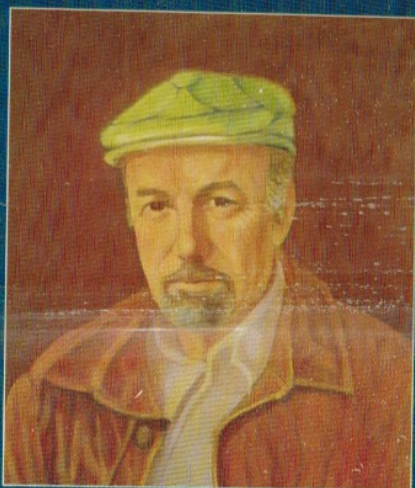
© Ивайло Петров, автор
© Петър Добрев, библиотечно оформление, 2006
© Издателство „Захарий Стоянов“, 2006
ISBN 954-739-628-5 (т. 7)
© УИ „Св. Климент Охридски“, 2006
ISBN 954-07-2165-2

ИВАЙЛО ПЕТРОВ

**ЛЕЛЯ
СЕ ГОДЯВА**

Сборник разкази

Издателство
„ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“
Университетско издателство
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
София, 2006

Издателство
• ЗАХАРИЙ
СТОЯНОВ •

Университетско
издателство
• СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ •

Какво сме ние, българите, без годеж и сватба? Те трябва да се правят тъй, че да се запомнят за цял живот. В този сборник разкази тръгваме от годежа на леля, отразен в чистото изворче на детството, пресичаме всякакви граници, за да наблюдаваме Мадридска корида и ставаме свидетели на промяната на един свят, в който надеждите ни са похитени, и започваме да взимаме уроци от новите, модерни и с друг морал времена.

12 лв.

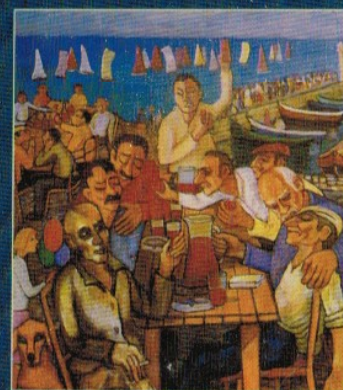

ИВАЙЛО ПЕТРОВ

ЛЕЛЯ СЕ ГОДЯВА

ИВАЙЛО ПЕТРОВ

ИЗБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ
В 7 ТОМА

ТОМ 7

ЛЕЛЯ СЕ ГОДЯВА

ЛЕЛЯ СЕ ГОДЯВА

В една зимна утрин дядо ни събуди необичайно рано. Задумка с големите си ръбести юмруци по рамката на прозорчето, та разтърси скрежа по стъклата.

– Умрели ли сте, брей! Ставайте!

Събудиха се мама и тате, разшавахме се и ние със сестричката. Награбихме горните си дрешки и се втурнахме в другата стая. Там беше затоплено, приятно. Баба и леля бяха станали много рано и шетаха припрано около печката. Присъедини се и мама към тях, та трите жени зашетаха из къщи, сякаш него ден щеше да има голям празник.

Леля ни помогна да се облечем, поглади ни по главичките и ни настани зад печката.

– Искате ли да ядете, леличка? Хайде яжте! Леля ще ви направи попарка!

Леля беше неспокойна. Ясносините ѝ очи блестяха тревожно-радостно. И не ни оставяше да сърбаме попарката – ту сестричката ми щипне по бузката, ту мене погъделичка.

– Мамо маа! Днеска Коледа ли е? – запита сестричката ми, а жените се засмяха.

– Коледа е още далееече! – рече мама и изтри нос-лето ѝ. – Леля ще се годява днеска. Сватовници ще ни дойдат, а пък ти каквато си опърпана! Яж, че да ти облека новата рокличка!

Сестричката ми несръчно загребваше от паницата с голямата дървена лъжица и половината от попарата се разливаше по ризката ѝ.

– Лельо, ами ти как ще се сгодиш? Какво ще стане, като се сгодиш ма, лельо?

– Ще направим сватба, миличкото ми, и аз ще отида у други хора. Ще стана леля на други дечица.

Лъскавите очи на сестричката ми се изгърколиха към леля, а долната ѝ устничка трепна веднъж-дваж и пискливото ѝ гласче изпълни етаята.

– У-у, гайда писклива, пак си пусна пискуна! – ласкаво ѝ се скара баба, взе я на ръце и започна да я умирява. – Леля ще се годява, а ти плачеш! Мълчи, бабиното! Леля ще те дари с хубава риза на сватбата. Ух, каква хубава ризаа! Ела баба да ти я покаже в сандъка с лелиния чеиз! Ела, ела, ела...

А аз – колко радостно ми стана: „Сватба ще има у нас!“ Изскочих на двора и потънах до гърди в дълбокия пухкав сняг. Правех си топки и ги хвърлях, но те се разпиляваха във въздуха. Времето бе тихо, приятно студеничко и като дишах, в ноздрите ми се образуваше скрежец. Слънцето изгряваше и лъчите му бяха тъй червени и меки, че аз спокойно гледах срещу тях и не мигах. Заоблените пухкави преспи, които се извишаваха чак до стряхата на къщата, станаха бакъреночервени. Дядо и тате разчистваха пъртина до вратника. Бягах по пъртината, отивах до дядо, той ми замахваше с лопатата, да не му преча, и аз се връщах обратно. По едно време из къщи излезе баба, спря се до пруста и тихо, сякаш се пазеше да не я чуят съседите, повика дядо. Той заби лопатата в снега и дойде при баба.

– Хората ей сегичка ще пристигнат, пък няма с какво да ги посрещнем – рече баба. – Една кокошка да беше заклал!

Дядо се намръщи, погледна с ясносините си очи към небето и промърмори:

– Ще ги хранутиш с кокошки! Без кокошка санким няма да мине!

– Ух, Божеей, душата ми скоси този човек! – приплака баба и се плесна с длан по бедрото. – Че хора ще ти дойдат бре, човече Божи! Стипца една! Треперко! Сватовници ще дойдат на дъщеря ти.

Дядо подаде напред тумбестите си разтреперани ръце и започна да ги разтрива. Така правеше той, когато се колебаеше за нещо.

– Една кокошка ли струва дъщеря ти, бре? На такива дни като ми затвориш душата, по-хубаво с гръм да ме убиеш – разплака се баба.

Дядо неохотно се затътри към курника. След малко той се върна със заклан петел, уловил го за жилестите крака. От порязаната шия на петела капеше кръв и бележеше алена диря по снега.

– На! – рече той, като го подаваше на баба. – Работата станала не станала, ти кокошка ще им колиш. Нека плюскат петел. Той и без туй се кара с младото петле, а и прескача у съседите. Виж, че скочил в чужда тенджера!...

Скъперник си беше дядо. Да се зададе празник и жените да заколят кокошка – очите им ще извади. Знаеше колко кокошки има в курника, колко ярчета, колко петлета, знаеше навиците и отличителните им белези. Наистина, те бяха малко и малко снасяха. През лятото въщи се намираше яйце само за болно – с останалите дядо купуваше сол, газ и други дреболии. Мотика, сърп или коса да се счупи или притъпи, той сам ги точеше или поправяше. Сядаше под хамбара, като подгъваше босите си крака тъй, че ходилата му служеха за възглавница, поставяше пред себе си една грамадна гилза от шрапнел с дъното нагоре и чукаше върху нея. Тази гилза от шрапнел, тежка седем килограма, дядо донесъл чак от одринския фронт.

Тръгнал си за дома, сложил гилзата в раницата и

я домъкнал до село, за да си направи от нея вьорс. Тежко живееше дядо и всичко у него беше тежко, недодялано: и мотиката, с която копаеше – голяма колкото връшник, и косата му, наклепана едро-едро, и сърпът му, и паламарката му – всичко старо, ръждясало, направено от собствената му ръка. Но дядо не се оплакваше от нищо. Дрехите си износваше до парцал, а въщи никога не питаше дали има сготвено. С комат хляб и две глави лук той прекарваше цял ден на нивата. Обикновено той ходеше да коси, докато другите пожънваха нашето и хукуваха по чуждото. Връщаше се вечер по тъмно, вземаше един краешник хляб и се качваше на джанката в хармана. Една хапка хляб – една джанка.

Ето това караше тате да се пука от горчив смях. Шегобиец и весел по природа, той не можеше да се примири със сиромашията и понякога злъчно се присмиваше на дядо:

– Все сбира, все скътва, все косъма на две и пак е същият! Къртица! Хаджиоловите донесли от фронта златни пари, а той домъкнал гилза от шрапнел!

Дядо се сърдеше:

– Нека умра аз, па ще те видим тогава!

– Ще продам тия келемета и ще ида да работя из градищата. Няма да слугувам на Хаджиоловите!

– Иди, що седиш! Излезеш ли от село, ти от глад ще умреш. Вас ви дай само да пилейте!

Такъв беше дядо. А все пак дали беше скъперник? Дали не му се искаше в оная зимна утрин да заколи не една, а три кокошки за сватовниците, които щяха да поискат едничката му дъщеря?...

Сватовниците пристигнаха рано-рано. Единият беше висок, едър, наметнат с нов ямурлук, а другият – нисък, окръглен като пумпал, с нова морава антерия. Валчестото му лице червенееше като разрязана ди-

ня. Познах го отдалече. Киранчо Досков. Той е най-известният сватовник в село. Дето замирише на годеж, той е там. Голяма сиромашия го газе, децата му едно от друго по-дребни и по-голи. Да го видиш лятно време, ще го съжалиш. Калпачката му е мазна като тиган, ризата му само едно огърле на шията, останалото кръпка връз кръпка. Ала за зимата Киранчо си има нова морава антерия, която облича само кога ходи на годежи. Мерне ли се моравата антерия из село, хората вече започват да се питат де има годеж и очакват сватба. И не се излъгват, защото Киранчо има златна уста. Момата, която ще се годява, може да е сляпа, мързелива, грозна и каква ли не, ала щом започне да я хвали Киранчо, работата е свършена. Ще разчовърка рода ѝ от девето коляно, ще ти я изпише като икона – иди кажи, че не е жена за тебе.

Като разбрах, че идат сватовниците на леля, изтичах до въщи на един дъх: „Бабо, идат!“ – и на минутката се върнах при дядо и тате. А сватовниците прегазиха дълбоката пряспа пред вратника и влязоха в двора.

– Добрутру, вуйчоо! – поздрави Киранчо и заотупва късите си тумбести крака в пъртината.

Дядо, все още ринейки сняг, отвърна на поздраву му, а тате изведнъж почервения и едва не прихна да се смее – виж ти какъв роднина сме имали!

– Добро утро, дядо Иване! – тихо, почтително поздрави и другият, с новия ямурлук.

Познах и него – Митри от Бабадалиевите. Те бяха едни от най-заможните хора в село. И както подобава на положението му, Митри се усмихна с крайчеца на тънките си като цепки устни и запита:

– Гости неканени искате ли?

– Че кой бяга от гости? – рече дядо и едва сега престана да рине и заби лопатата в снега. Навярно още

като пристигнаха гостите, той трябваше да остави лопатата, но нали трябва да се държи малко-малко на положение? Така де, няма да се юрнеш да ги посрещаш чак от улицата – откога ви очакваме! Не, който ни търси, ще ни намери!

Забелязах, че и вкъщи посрещнаха „неочакваните“ гости също така сдържано. И там Митри също така отупа снега от навоите си пред прага и запита дали приемат неканени гости, а Киранчо набързо се сроди и с баба, като я нарече вуйна и ѝ целуна ръка. Той влезе вкъщи, както влиза в собствената си къща, и заломоти, каквото му падне на устата. Например миналата година, като хванало времето капан, той закъснял с каруцата в Корията и го нападнали вълци. Ако искате, вярвайте, единият вълк бил голям като магаре. Спрял се на пътя срещу воловете и не мърдал, а другият вълк едва не скочил в каруцата. Хубаво, че Киранчо го цапнал с дръжката на камшика, та кръв му потекло от носа...

– Ехе, виж ти! И труд си правите за тая работа! – каза той, като започнаха да нареждат трапезата. – Ний, вуйчо, за ядене не сме дошли! – А в същото време свали калпачката си, захлупи я на рогозката до лявото си коляно, седна по-удобно и облиза избърнатите си, дебели като луканки устни: „Щом, значи, сте се трудили, ще хапнем, не сме по-големи от хляба, я!“ Опитното му сватовническо око долови, че ще падне голямо ядене и пиене, и той започна отдалече-отдалече да намеква за онова, за което беше дошъл. Нямаше нужда от заобикалки, защото вкъщи всички знаеха за какво са дошли гостите и ги очакваха с нетърпение, но Киранчо не можеше изведнъж да удари през просото. Най-напред трябваше да се говори за посевите, за добитъка, за хубавия берекет, който ще направи много сватби през тази зима.

А между това трапезата беше сложена. На дългия син месал се наредиха тлъсти филии хляб, препълнени с чорба паници, сиренце, петмез – с една дума, такава трапеза не бяхме виждали в нашия дом. Всички седнахме на трапезата, само леля стоеше права, нащрек. Едно движение на бабините очи, и леля се навеждаше пъргаво над трапезата и подаваше на гостите ту филия хляб, ту досипваше чорба, ту доливаше вино в недопитите чаши.

Дядо седеше до Митри и кротко разговаряше с него, като премерваше хубаво всяка дума. Тате и мама мълчаха и крадешком се споглеждаха. Баба се кипреше и с раздвоено внимание слушаше брътвежите на Киранчо, следеше с очи какво става наоколо и с невидими жестове командваше леля.

Дойде ред леля да поднесе и яхнията с петела. Като видя пред себе си големия посинял копан, Киранчо примлясна, изля в гърлото си чаша вино, въздъхна облекчено и най-последно пристъпи към същността на работата:

– Бей, вуйчо Иване! Ние сме дошли по една работа! – каза той и удари с длан коляното си.

Трапезата стихна. Баба чинно се загледа пред себе си, дядо дълбокомислено се опули в паницата, Митри спокойно посягаше към хляба, а леля пламна и се обърна за нещо към печката.

– Та-а дойдохме, санким, за една работа, вуйчо...

– Като сте дошли, ще кажете – окашля се дядо.

– Е, белким се не сещате защо сме дошли? У вас мома, у нас – момък. За какво да дойдем, ако не за момата?

Дядо не отговори веднага. Рече да се засмее, а скръцна с гърлото си като несмазана кола.

– Хубаво сте сторили, хубаво... Ама момата ни май е още мънинка.

– Мънинка ни е още – додаде и баба и отново се скипри.

– И фтичето е мъничко, вуйно, ама ѝ то си гнездо вие! – отвърна Киранчо, като ръфаше копана.

– Не знам... да беше навършила баре деветнайсе години.

Но Киранчо имаше готови отговори за всичко. Хвърли оглозгания копан на трапезата, каза едно „ха наздра...“, изля още една чаша в гърлото си и като разтърси глава, убедително се наведе към дядо:

– Виж какво ще ти кажа аз тебе, вуйчо. Момичето е като цвете. Прецъфти ли, от него китка не става!

– Тъй е! – обади се най-сетне и Митри и се усмихна тъй, че устните му се разтвориха, колкото петак да вкараш между тях. – Ако ви е за даване, няма какво, давайте я, а то ние...

Това недоизречено условие прозвуча като заплаха или може би дядо така го разбра и се обърка. Изтри с трепереща ръка потното си теме, после взе празна чаша и я надигна към устата си. Как няма да се обърка дядо? Дошли да искат дъщеря му, вярно, от богато място я искат, но нали той е баща и трябва да се попазари? Може ли тъй изведнъж – искате я – на ви я!

– Едно ще ти кажа аз тебе, вуйчо! Твоята дъщеря на каквото място ще отиде, другите момичета няма да го сънуват! – високо и опиянено извика Киранчо. – Икрам ще ѝ струват, думата ѝ надве няма да скършат... Че кои са Бабадалиевите бе? Знаеш ли кои са Бабадалиевите? През десет села наоколо шапка им свалят. Като тяхната земя има ли в село? Няма. Като техния добитък има ли? Няма! Аз ти се чудя на ума, вуйчо Иване!...

Дядо сложи разтрепераната си ръка на сърцето и очите му, дали от виното, или от що, изведнъж овлажняха и блеснаха червеникаво:

– Е, сполай му за честта на дяда Гергя, че иска дъщеря ми за снаха! Сполай... То мене какво, ами момата да видим... Да чуем нейната дума. – Дядо хвърли бърз поглед към леля и каза: – Кажи, джанъм, каквото ще кажеш. Тия хора са дошли за снаха да те искат.

Всички се обърнаха към леля.

Колко хубава беше леля него ден! Трепетно-лека като пролетен лист, тънка и стройна, тя стоеше права, чинно сложила тръпнещите си ръце отпред. Запомних завинаги нейното бяло, пламнало от свян лице, нежно обгърнато от зелената забрадка със сребърни пулчета по краищата; бялата ѝ неспокойна блузка, яркочервената ѝ рокля с големи бастии, опасана с две тъмнокадифени ленти; и очите ѝ, тези големи и ясны очи, смутено наведени към пода.

Божур-алена, леля се приближи до трапезата и тихо каза:

– Скланям, тате!

Ревна Киранчо с цяло гърло, отдъгнахме си всички. А баба заплака. От радост ли, от що ли – иди я разбери. По повехналите ѝ бузи се търколиха сълзи и тя ги избърса с престилката си. Но сетне се усмихна милно-милно на леля и започна да разказва как веднъж си приказвали с баба Гергювица за младите и на, рече Господ, събраха се. Дядо, дали му стана горещо, току разкопчавахе антерията си и говореше на Митри:

– Как дал Господ, и ние ще се отсраим, Митри. Не сме баш от богатите, но със скръстени ръце не сме седели. Все нещо сме събрали за дъщеря си.

А Киранчо побесня. Наливаше чаша след чаша, облизваше набъбналите си устни и ревеше с всичкия си глас:

– Аз, вуйчо Иване, дето съм с пръст побутнал, и работата е ставала. На мене да се благодарите, вуй-

чо, че дъстеря ви със сребърна лъжица сте яде и по меки килими се ходи. Бре, бре-е-е, па-а-а! – Взе калпачката си и я удари о рогозката. – Дай, сиромашийо! Аз, вуйчо, аз... Нека стават сватбите. Весело е на душата. Пфу-у-у-у!

Киранчо заплака. Из зачервените му очички рухнаха сълзи като поток. Без да ги бърше, той пиеше, говореше несвързано и удряше калпачката си о рогозката.

Митри стана да си ходи. Надигна се и Киранчо, като залитваше встрани, но не даваше да го подкрепят.

– Нее! Няма да падне Кирансо, Кирансо колкото вино е изпил, да го зберес – море се направис...

Докато той се разговаряше със стената, леля донесе бяла везана кърпа, уви в нея златен пендар, с който баба се е венчала, сложи до него китка алено мушкато, даде всичко това на Митри и му целуна ръка. Баба прекръсти нишана, който Митри беше сложил вече под ямурлука си, и започна да изпраща здраве на всички от рода на Бабадалиевите.

– Е, чакайте ни идния петък – рече Митри. – Тогава ще направим големия годеж, а в неделя, ако сте готови, и сватбата ще претупаме.

И сватовниците си отидоха.

Вярвайте, за една седмица животът в нашето семейство се преобрази. Всички вкъщи станаха по-добри. Мама и баба вече не се сгълчаваха за нищичко, а шетаха или предяха вечер до късно край печката, приказваха си и се смееха. Дядо и тате цял ден работеха из двора, чистеха сняг, хранеха и пояха добитъка, и те нито веднъж не се смъмриха. А леля не излизаше из къщи и вечер до късно прекарваше над сандъка с чезиза си. На мене и сестричката ми всички гледаха да угодят. Облякоха ни с по-хубави дрешки. И дядо облече новички потури, а баба си сложи нова, шарена

престилка. С една дума, сякаш самата благодат влезе в нашия дом.

А идният петък не идваше скоро. Не знам другите как го дочакаха, но на мене тия седем дни се сториха седем години. Дните как да е минаваха, но нощите! Мръкне, легнем, не мога да заспя. Все за лелината сватба мисля. На много сватби съм ходил аз из махалата и много съм завиждал на чуждите момченца. И как няма да им завиждаш? Цяло село се сбира у тях, свирят, пеят, играят. А когато Митковата така се жени през есента, Митко беше девер. Премениха го с бяла риза с червени шевици по пазвата, а как бяха украсили с пуканки новия му калпак! И какъв беше важен! Викаха му: „Сватле, Димитре, деверко!“ Той се спираше при нас за малко, колкото да си покаже премяната, и отиваше при възрастните. Но да си кажа право, най-много мислех за чепичките, които щеше да ми даде лелиният годеник на сватбата. Така ме уверяваше баба, като ми разказваше за лелината сватба – богат бил зетят, непременно ще ми подари чепички. Седем нощи – седем пъти ги сънувах...

И ето започва сватбата. Вкъщи, на пруста, на двора – народ, не можеш да поминеш. А лелините дружки пребулват леля, кичат я с варакосани китки и припяват. Жените се трупат около тях, гледат леля и викат: „Ух, че хубава булка, да не ѝ е уроки!“ – и плюват на пръстите си. По едно време всички се разшават, излизат на двора и викат: „Идат, идат!“ Тичам и аз на двора и гледам двама души на коне. Конете им потънали в пяна. Вестоносците. Те се надпреварват кой пръв да донесе вестта, че зетят е тръгнал за булката. Те се надпреварват и за бъклицата с вино. А бъклицата, превързана с бяла кърпа, е окачена на върха на най-високата акация в градината. Скачат от конете си вестоносците и хукват през дълбоката пряспа към градина-

та. Единият се добира до акацията и се покачва, а другият след него. Хората оживено им подвикват. А вестоносците пълзят по замръзналото стъбло на акацията, окървяват ръцете си по остриите бодли. Онзи, който е по-долу, лови по-горния за краката и не му позволява да се изкачи до бъклицата. Народът весело вика отдолу и се смее. Най-сетне единият от вестоносците откача бъклицата и още там, на върха на акацията, я надига с одобрителните викове на хората. И докато всички зяпат нататък, през вратника нахлуват четири шейни с охранени коне. Свири гайда. Сватовете, всички облечени в нови овчи шуби, важно слизат от шейните и тръгват към къщи. Тук са: дядо Герги Бабадалията, баба Гергювица, Митри, другите им синове и снахите. Тук е и зетят. Едър, червендалест, с астраганен калпак. Хората се отдръпват и правят път на сватовете. Започва сватбата. Игри, веселби, викове. Зетят отива при леля и двамата застават един до друг до стената. И аз, и сестричката сме при тях. Гайдата отсвирва тъжно, тъжно, сякаш говори за раздялата на леля с нашия дом. Баба заплаква. Заплаква и леля под булото. Става ми мъчно за леля. Очите ми се пълнят със сълзи. Не виждам хора около себе си, а само едно пъстро петно. Някой ме хваща за ръката и ми казва: „Бягай да спреш зетя на вратата!“ Аз се промъквам през тълпата и заставам на прага. Леля и зетят се спират.

– Пусни ме да мина! – казва той.

Мълча. Гледам окуражителните погледи на другите и разпервам ръце до рамките на вратата.

– Давай, зетко, давай, инак човекът няма да те пусне да минеш! – подвикват отстрани.

– Искай чепички, той е богат – ще даде! – казва някой.

– Е, какво искаш, сватле? – пита зетят, строго усмихнат.

– Искам чепици!

– А! Че откъде да ти ги взема?

– Ще ги купиш! – окуражавам се аз.

– Шапка не искаш ли?

– Не искам. Имам си шапка.

– Панталони?

– Не ща.

– Я ме пусни да мина.

– Ба! Леля не струва една шапка! – казвам аз, подучен от някого.

Смях. Засмива се и зетят, но изведнъж става строг.

– Е, сватле, ще се разсърдим май с тебе!

Струва ми се, че той ще се разсърди, и съм готов да му сторя път, но той повиква някого от своите, бръква, без да се обръща назад, в подадената му торба, изважда чепички и ми ги подава.

Господи! Какви чепички! Нови-новенички, подковани с бели кабари! И как хубаво миришат на боя.

Сграбчвам ги аз и... се събуждам от плачливия вик на сестричката ми. Хванал съм я за косичките и ги скубя...

Най-сетне петък! През целия ден жените шетаха: чистиха, подреждаха, готвиха – дядо заколи две от най-тлъстите кокошки – и на примръкване всичко беше готово. Пременихме се всички и зачакахме сватовете. Печката весело бумтеше, миришеше на вкусна гозба. Дядо десет пъти излиза на двора да провери дали са хубаво вързани кучетата, та да не ухапят някого от сватовете. Притъмня и селото вече утихна, а сватовете ги нямаше още никакви.

– Ще дойдат, ей сегичка ще дойдат! – казваше баба. – Няма да тръгнат по пладне! Тя, баба Гергювица, да я поживи Господ, каквато е дертлива като мене, едва върви жената.

– Я сложете да се наядем, па ако дойдат – дойдат! – каза тате. – Няма да ги чакаме до среднощ, я!

У, как го стрелна баба с очи!

– Почакай, няма да премалееш!

Тати наведе глава и промърмори:

– Я дойдат, я не. Те, Бабадалиевите, се въртят и насам, и натам, зная ги аз...

– Ти много не дрънкай, ами излез да видиш дали не идват хората! – смърри го дядо.

Седяхме около печката, мъчехме се да подхванем разговор за това, за онова, ала не вървеше. Татевите думи заглождиха сърцата ни: ами ако не дойдат сватове! Кое време станало, а тях още ги няма.

– Боже, мили Господи, защо окъсняха тез хора? – започна да се безпокои и баба. Погледна леля и додаде: – Сигур им се случи нещо! Къща нали е, де да знаеш...

Дядо изпуктя и взе да слага дръвца в печката. Стана тягостно...

– Аз, още като я захванахте тая работа, не ми се видя на добре – обади се пак тати. – Връв с връв се връзва, ремък – с ремък! Ама вие...

– Я не приказвай тъй! – смърри го мама. – Седиш, седиш и току тръснеш...

Не се доизказа мама – на пруста се чуха стъпки. Скочихме на крака и докато леля дотърчи до вратата, тя се отвори.

Влезе Киранчо. Пристъпи навътре, огледа ни и каза:

– Добър ви вечер!

– Добър вечер, добре си ни дошъл! Ха седни де! – покани го баба.

Разшавахме се всички. Леля поднесе на Киранчо столче, а мама се изправи до него да му вземе ямурлука и да го окачи зад вратата. Вкъщи отново стана весело. Сега вече ще дойдат сватове. Изпратили са Киранчо да ни извести, че пристигат. Разведри се ба-

биното лице. И тя пъргаво и угодливо зашета около Киранчо, като го питаше здрави ли са децата и булката. Той седна на столчето, изпуктя и бутна калпачката си на тила. Дядо седна до него.

– Харно ли е времето?

– А, харно е временцето то, ами... туй нà, една беля, дядо Иване.

Киранчо бръкна в пазвата си и измъкна бяла кърпа, увита на кълбо. Същата бяла кърпа, която леля беше дала за нишан на Митри.

– Връщат нишана, дядо Иване! Обадила се една богата от татъшните села, та...

Вкъщи стана тихо, тихо, а леля заплака.

ТРИ СРЕЩИ

Старите и опитни шофьори са малко суеверни и не обичат да си правят сметка кога ще пристигнат там, закъдето са тръгнали, за да не ги чуе дяволът. По онова време имах седем-осемгодишен стаж зад кормилото, но все още не бях станал суеверен, та напук на дявола, докато ми наливах бензин, погледнах часовника си и започнах да пресмятам, че ако карам средно по седемдесет километра в час, най-късно в осем вечерта ще си бъда в София. Когато завинтих капачката на резервоара и взех да се разплащам, изпод навеса на бензиностанцията излезе една жена на средна възраст и дойде до колата. Тя като че ли искаше да ми каже нещо, но щом очите ни се срещнаха, бързо се върна под навеса и застана до един едър, възпълен мъж с гъсти руси мустаци. Казаха си нещо, мъжът дойде при мен, наведе се до прозорчето и запита дали ще откарам него и жена му до град Г. След минута двамата се настаниха в колата: жената – на задната седалка, а той – отпред, до мен.

С малки изключения автостопаджииите са се чувствали задължени да ми говорят през целия път, очевидно за да ми изразят по този начин своята благодарност. Някои са ми разказвали верни или неверни истории от живота си, други са се опитвали и да ме забавляват по някакъв начин и всички, разбира се, са любопитствали все от лицепрятие кой и какъв е техният благодетел. При такива случаи съм се представял с друго име и друга професия и никога не съм проявявал любопитство към техните особи.

Новият ми спътник направи малко изключение – не любопитства кой съм и що съм, но иначе и той се оказа бърбърив като бабичка и доста подробно ми разказа как са ходили с жена си на сватба „ей в онова село“. Там живеела сестра му. Имала син и дъщеря, синът се оженил преди три години, а дъщерята (сестриницата де) сключила брак завчера, тъй да се рече екстрено, защото на зетя се наложило да замине до края на седмицата в чужбина. Претупали на бърза ръка две сватби: едната – в града, другата – на село за хатъра на родителите на младоженката, и... готова работа! Миналата година техни познати направили също тъй две сватби – в село и в града, – но само след шест месеца младоженците се развели, тъй че и „двойният дикиш не хванал“. Сестриницата и съпругът ѝ щели да прекарат четири години в чужбина, та поне през това време бракът им бил в кърпа вързан...

Току-що ви казах, че не съм проявявал особено любопитство към хората, които съм вземал на автостоп, но към тези не бях равнодушен и дори малко се развълнувах, когато видях жената на бензиностанцията, защото с нея се познавахме доста отдавна. Запознахме се три пъти. Първото ни запознанство бе задочно и малко невероятно – в едно унгарско селце близо до Драва, и то в разгара на боевете. През войната в България, изглежда, се провеждаше акция за писане на писма на фронтоваците, защото освен от близките си получавахме писма и от непознати. Пишеха ги по шаблон ученици и ученички в клас, майки и сестри в клубовете или на селските седенки, така че всяко писмо от село или от града имаше горе-долу следното съдържание: „Скъпи и непознати боецо, докато вие смело се сражавате с врага, ние тук денонощно мислим за вас и плетем ръкавици, фанели и чорапи за фронта. Преследвайте кървавия хитлерофашист-

ки звяр до бърлогата му, убийте го и се завърнете като победители!“

И моите писма бяха все от непознати, но за разлика от другите, адресирани лично до мен. Странно е, че дотогава музата ми бе кротка, сантиментална и плачлива като стара госпожица – ученическите ми стихоплетски изблици бяха посветени на „ангелските“ очи на една ученичка от махалата, на кървави залези и розови изгреви, на печални въздишки и неосъществени мечти, а сега, за голяма изненада и на самия мен, изведнъж взе да гледа на кръв и зае положение „за бой с нож“. Още по пътя за фронта, преди да съм помирисал врага, аз се нахвърлих отгоре му с две четиристишия и се зарекох да го разгромя дори ако трябва да принеса в жертва „младия си живот“. Като пристигнахме на унгарска земя, стихотворението бе обсъдено в ротата и веднага изпратено на един от софийските вестници. След около десетина дни то се завърна при нас на страниците на същия вестник. Ако се съди по патриотичното въздействие, оказало на милиони читатели, това стихотворение с право може да се нарече връх или поне един от най-добрите образци в баталистичната поезия от онова време. Свидетелство за това бяха не толкова възторжените отзиви на читателите, колкото техният брой. С моята безумна жертвоготовност аз не само запалих патриотичен огън в сърцата на хиляди и хиляди българи, ами улесних и агитпропчиците в усилията им да поощряват връзката между тила и фронта. Сега мнозина патриоти имаха щастливата възможност да кореспондират с фронтовак, и то поет, и се възползваха от тази възможност с такъв ентузиазъм, щото започнах да получавам по десетина писма на ден. Пишеха ми хора от различни съсловия и възрасти, но най-вече момичета от малките градове и особено млади селски учителки. Изпратени вероятно в далечни кра-

ища след завършване на гимназията и потиснати от моминска самота, те ми пишеха дълги писма на пет, шест карирани листа за заявление, а между листата слагаха по някое цветенце или снимка, правена „тези дни специално за вас, да ме видите“. Забавно ми бе да чета безкрайните излияния на тези мили самотнички, застанали пред обектива на фотоапарата в различни, една от друга по-превзети пози, подготвяни навярно много пъти пред огледалото с трогателната надежда да заинтригуват един млад поет. В скоби искам да отбележа, че никога по-късно не получих по-нежни любовни писма от писмата на тези момичета. На някои от тях отговорих с по няколко думи, за да им благодаря за вниманието, а те, сякаш само това и очаквали, започнаха да ми пишат с истинско настървение и в края на краищата да ми се изповядват в любов. Всъщност не на мен се изповядваха те, а на мъжа, чийто образ бе създавало самотното им въображение. Самотните личности са стеснителни и ако при това околната среда потиска най-невинните им пориви, те се изпълват с тайни страсти до такава степен, щото при първа възможност, задочна, разбира се, се освобождават от потискащите ги условности с искреност, на която могат да завидят хора без всякакви задръжки. Само така можех да си обясня трогателното откровение на тези изповеди, изречени като в чисти детски сънища на далечен и непознат човек и скрепени с най-безспорните по онова време доказателства за любов и вяност – кичури от коси и алени отпечатъци от устни. С мрачно постоянство ми пишеше някоя си Сийка. Всяко нейно писмо започваше с фанатичното, отправено като острие на меч в гърдите ми, мото от Славейковото „За сърцата, що се любят, и смъртта не е раздяла“. Драсвах ѝ от време на време по някой ред, както на другите момичета, като си давах вид, че едва ли не всяка минута се

намирам пред дулата на противниковите оръдия и нямам време да отговарям надълго и широко. По-късно, когато навлязох в света на книгите, видях откъде бе плагиатствала и си спомних как тогава бях смутен от стила и мислите в писмата ѝ, необикновено интелигентни за едно осемнайсетгодишно момиче. Това бяха някакви мрачно-възторжени есета за любовта, живота и смъртта, на които не смеех да отговарям „сериозно“, за да не излезе наяве провинциалното ми невежество. С тази „фатална жена“, както ми изглеждаше по писмата (тя бе спестила десетина години от възрастта си), след войната се срещнах при трагикомични обстоятелства, но това е може би предмет на друг разказ.

Пишеше ми редовно и една стара жена, някоя си „баба ти Стефка“. Разтревожена като мнозина други сънародници от безумната ми храброст и себеотрицание, тя ме съветваше във всяко свое писмо да не се перча, ами да се пазя, та да не зачерня майка си. „Чедо, гледай да стоиш на рядкото!“ Тази пехотинска тактика от Първата световна война тя бе научила навярно от мъжа си, защото и дядо ми, преди да потегля за фронта, все ме съветваше „да не се трупам при другите в сражение, а да стоя по на рядкото“, защото противникът стрелял най-много „в честото“. Един гимназист упорито ме закланаше да се завърна жив и здрав, за да ми даде или изпрати стиховете си да ги прочета. Изобщо всички, каквото и да ми пишеха, в края на краищата ми пожелаваха да се завърна жив и здрав като герой победител. Само един от многобройните ми кореспонденти най-сърдечно ми пожела да остана завинаги на бойното поле за чест и слава на родината. Неговото писмо бе написано с почерка на дете, закръглените букви бяха най-прилежно подпрени с пръчици и бастунчета, „за да се държат за ръчички и да не се търкулнат на една страна“, както са ни учили в първоначалното учи-

лище. Погледнах подателя – Катя Ежкова, ученичка от втори клас. Странно, любопитно и някак приказно ми се стори, че в тая нажежена като опалена фурна утрин, на самата бойна линия, едно осемгодишно дете ми изпраща писмо. Като че някое мъничко птиче, подобно на мушитрънче или орехче, с микроскопичната си нежност бе прилетяло през пламъците на ада и бе кацнало на ръката ми. „Храбри боецо“, започваше Катя като много други и с познатите ми вече изрази ме уверяваше, че макар да е толкова мъничка, и тя мисли денонощно за всички батковци фронтовици, обещавахе да слуша мама и татко, да получи отличен по всички предмети и така да допринесе и тя за победата над фашизма. Но преди да сложи писмото в плика, продиктувано от майката, учителката или по-голямата сестричка, Катя бе решила да прояви творческа самостоятелност и бе прибавила от себе си нов ред: „Храбри боецо! Пожелавам ти от сърце да загинеш на бойното поле и така да станеш още по-достоеен син на родината и аз да се гордея с тебе!“

Веднъж гостувах на моя приятел Петко Петков от Толбухин. Той ме представи на тригодишното си внуче Боян и му каза, че съм чичко, който пише книги като ей тези там, в библиотеката. Вечеряхме, приказвахме, черпихме се и по едно време на Петко му хрумна кой знае защо да запита внучето си: „А какъв е чичко, а? Запомни ли?“ Боян помисли, помисли, загледа се в книгите на библиотеката и каза:

– Моливко!

В първия миг отговорът на детето ни се стори наивен и смешен и се смяхме много, но като поразмислих, отпосле реших, че никой всъщност дотогава не бе дал по-точно определение на моята съчинителска дейност само с една дума. Детската логика е алогична, възприятията на децата са наивни и в същото вре-

ме свежи и необорими от детска гледна точка, приличат на скалните рисунки, положени от ръката на праисторическия човек. Тези рисунки не са съобразени със законите на живописиста, а често ни вълнуват по-силно от „истинската“ живопис.

Като прочетох писмото на малката Катя, аз се смях от сърце, защото си представих с какво нетърпение очаква известие за моята смърт, за да може да се похвали пред своите другарчета: „Ето, мойт батко от фронта е истински герой, защото загина в бой с врага, а вашите батковци бойци не са герои, защото не са загинали.“ Катя навярно бе слушала у дома си и в училище много стихове, разкази и речи за прослава на мъртвите герои, които са по-живи от живите, защото смъртта не е умиране, а изпитание на храбростта.

Наложи се да разочаровам моята малка приятелка. Писах ѝ, че все още съм жив, но готов да загина всеки миг в бой с врага, както бях обещал в стиховете си, само че досега не ми се е удал такъв благоприятен случай. След седмица получих второ писъмце от Катя, в което ми изпрати и снимката си – пълнобузо, усмихнато момиченце с плитки, превързани с панделки като две големи бели пеперуди. На гърба на снимката пишеше: „На моя батко от фронта от Катя!“ След като са прочели отговора ми, родителите на Катя, изглежда, са се почувствали малко неудобно от нейното недотам деликатно пожелание да загина храбро на фронта, та сега чрез писъмцето ѝ ме обсипваха с любезности и се надпреварваха да ми желаят все хубави неща като здраве, щастие, скорошно връщане и пр. Катя пишеше, че мама и татко ме чувстват като свой син и ми изпращат колет с цигари и курабии. Само след два дни пристигна трето писъмце, писано по всяка вероятност пак без знанието на родителите, само с едно-единствено изречение: „Мили батко от фронта, искам да ми изпратиш една шарена топка!“

През април боевете край Драва затихнаха, немците се оттеглиха на своя територия да дочакат капитулацията, а нашата част се настани в унгарския град Капошвар. Краят на войната приближаваше с всеки ден и животът в унгарските села и градове започваше да се съвзема. Както винаги по време на такава продължителна война, оскъдицата бе голяма и все пак още през първите мирни дни тук и там вече взеха да се отварят някои магазинчета и бараки, на пазара се появиха възрастни селяни с разни продукти, улиците се оживяваха и придобиваха все по-мировременен вид. Нашето продоволствие бе редовно, хранеха ни обилно като в казарма, така че докато местното население се грижеше за насъщния, аз скитах из града през свободното си време и търсех шарена топка. Търсих я сумя време и най-после я намерих в едно малко магазинче, бивша кинкалория или нещо подобно, където се продаваха съвсем ненужни неща, между които и една-единствена гумена топка, и при това шарена. Топката бе виенско изделие, на жълто-розовия ѝ цвят бе изобразена, кажи-речи, цялата фауна на нашата планета, от мишката до слона, и аз повярвах на Катя, когато тя ми писа по-късно, че мойт подарък предизвикал фурор сред децата на техния град. Двама от ротата получиха по десетдневен отпуск и единият се случи от село, близо до Катиния град. Той отнесъл топката, но на връщане му се случило нещастие, откарали го обратно у дома, там дочакал края на войната и повече не го видях.

Вие вече се досещате от твърде дългото ми и, не дай Боже, скучно предисловие, че момиченцето от втори клас Катя Ежкова, на което изпратих някога шарената топка от фронта, бе съпругата на моя спътник. Направи ми силно впечатление, че този човек, при всичката си словоохотливост и след като ми се представи

(Архимандритов), забрави или не пожела да ми представи съпругата си, а когато и тя си даде вид, че не ме познава, да си призна, започна да ме обзема безпокойство. Съгласете се, неприятно и тягостно е да усещаш в тила си погледа на човек, с когото се познаваш много добре, а той да си дава вид, че не те познава. Възможно ли бе Катя да е запазила след толкова години някакво чувство на неприязън? Или се боеше да не изненада неприятно съпруга си с нашето отдавнашно познанство? Между нас наистина се бе случило нещо неприятно, но... да не избързвам напред.

След капитулацията на Германия през май армията започна да се изтегля, но някои части, между които и нашата, получиха заповед да останат по местата си до август. През тези няколко месеца очаквахме всеки ден нова заповед за тръгване към България и на никого от нас не бе вече до кореспонденция с разни непознати, защото нямаше вече фронт. Омръзна ни да шарим из улиците на града, омръзнаха ни илонките и жужите, с които бяхме започнали вече здравата да флиртуваме, а на мен вече ми дотегна и славата на поет, с която все още продължаваха да ме удостояват някои почитателки. Моята поезия, всичко на всичко две четиристишия, се оказа един изблик на ненавист към фашизма, какъвто бе избликът на Роже дьо Лил към враговете на революцията, с тази разлика, че онзи остави на света Марсилезата, а аз успях да се запозная задочно с някои самотни селски учителки.

Кореспонденцията ми с малката Катя също се прекъсна, за да се поднови след девет години. По това време живеях в София, работех като журналист, но между другото съчиних и издадох една книжка разкази. И ето че през есента получих писмо от Катя чрез издателството. „Мили батко от фронта“, започваше тя, както някога (само че сега обръщението бе сло-

жено в кавички), ще се радвам много да узная нещо за вас: къде живеете и как живеете, имате ли семейство, щастлив ли сте?“ По-късно тя ми писа, че още преди няколко години, когато била вече „голяма“, осъзнала романтиката на нашето запознанство, искала да ми пише, ала не знаела адреса ми.

Аз бях затънал до гуша в мирновременната романтика, споменът за оная, войнишката, отдавна бе изbledнял в паметта ми, та ѝ отговорих с няколко реда, като не пропуснах да ѝ кажа, че от нейна страна е много мило, дето се е сетила след толкова години за мен. Последва второ писмо, в което Катя, както някога на фронта, ми изпрати „последната“ си снимка. Макар това да се виждаше от снимката, Катя пишеше, че не е вече онова момиченце, което ми бе пожелало да загина храбро на бойното поле, а ученичка в последния клас на гимназията. Вместо плитки, превързани с бели панделки-пеперуди, изпод баретата ѝ се спущаха гъсти, тъмни коси, а пълнобузото детско лице се бе превърнало в нежно-продълговато лице на млада жена. И тази млада жена някак по свойски ми доверяваше грижите си – все още не можела да реши да следва ли в университета и какво да следва. Най-много я привличала литературата, но за беда миналата година намалила бележката си по български език и сега всичко зависело от бележката ѝ на матурата. Какви книги ще я посъветвам да чете, за да получи отличен по български на матурата? Накрай тя ме уверяваше, че с удоволствие би се възползвала от „съветите на моя батко от фронта“ за в бъдеще не само по въпроса за нейното образование, а изобщо по всички въпроси, които животът тепърва ще постави пред нея, стига, разбира се, това да не ми отнема ценно време и особено ако кореспонденцията ни не смущава моето семейство.

Сега нашите събратя по перо проливат толкова юнашка пот над така наречения подтекст, за да не ги вземат за старомодни, и някои от тях наистина успяват да напълнят догоре съчиненията си с подтекст, като често забравят да им сложат и по малко текст. По времето, за което става дума, подтекстът в изкуството, в кореспонденцията и в личните отношения се наричаше намек, затова в случай на неясност хората питаха събеседника си устно или писмено: „За какво намекувате, моля, ако не е тайна?“

Не отдадох значение на Катините намеци, защото се срещях без намеци с едно момиче, току-що завършило пък последния клас на гимназията, чувствах се следователно напълно защитен от всякакви изкушения и най-неблагоуразумно съобщих на Катя да не се безпокои, че ще смущава семейството ми, защото нямам семейство. Това съобщение подейства като допинг на епистоларната ѝ страст и тя започна да ме обсипва с писма. Имах чувството, че след тази писмовно-артилерийска подготовка тя ще тръгне от родния си град в настъпление, ще нападне София, ще се хвърли срещу мен в ръкопашен бой и ще ме плени. Тогава не можех да си обясня защо се занимавах с нея с явно нежелание, но сега вече знам, че нашата суета е ненаситна и коварна. Катиното настойчиво внимание, може би съвсем безкористно, ме е ласкаело, иначе не съм щял да отговарям на писмата ѝ – наистина с по няколко реда, сухо и назидателно, но все пак редовно.

В края на краищата резултатът от тази едногодишна писмовна книжнина, в която сам си бях натрапил ролята на най-досаден наставник („Четете тази или онази книга, авторът иска да каже това или онова“, и прочие даскалски разбори на разни съчинения), бе нашата среща и „очното“ ни запознанство. Катя ме канеше най-настоятелно почти във всяко писмо да посе-

тя техния град и да ѝ гостувам, но аз няхах нито желание, нито време за това. За четири-пет години бях обходил почти цялата страна с магнетофон в ръка, за да уча селяните как да се изказват грамотно и възторжено за текезесетата, а после да записвам техните изказвания за Радио София, но в Катиния край не бе ми се случвало да отида. И ето че през май ме командироваха в едно село на двайсетина километра от техния град. Командировката ми бе за пет дни, ала аз като „жур-спец“ свърших работата си още първия ден и на втория реших да си замина. Сложиха ме да спя в една одая, останала навярно от турско, която привидно служеше за хотел, а в действителност за инкубатор на бълхи, дървеници, паяци и всякакви гадини. Още щом легнах на сламеното легло, гадините ме нападнаха като кърджалийски пълчища, разнородни по оръжие и бойна организация, но еднакво кръвожадни. Краката на леглото бяха обути в консервени кутии, пълни с газ, но дървениците не бяха глупави да се давят в газта, изпълзяваха по стените, от стените по тавана и оттам се спускаха отгоре ми като парашутисти без парашути. Прекарах нощта навън и разлайвах селските кучета, които още не бяха масово изстребени.

В десет часа се качих на пътническия влак, който спираше на всяка керемиди и двайсетината километра ги взе за около час и половина. Когато пристигнах на гарата в Катиния град, първата ми работа бе да погледна разписанията на влаковете. За София имаше бърз влак в осем вечерта, взех си билет за спалния вагон и седнах на една пейка в чакалнята. Очите ми взеха да се затварят и за да не заспя, излязох от гарата, повъртях се насам-натам и тръгнах по улицата, която водеше към центъра на града. Мина ми през ум да си взема стая в хотела, та да подремна до вечерта, намерих хотела, но свободна стая нямаше. Отбих се в близ-

ката сладкарница, излядох накрак една баница и отново излязох на улицата. След няколко минути се озовах в градския парк, пуст по това обедно време, потънал в тишина, разцъфнали лалета и липи. Седнах на пейката до изкуственото езеро, извадих книга от пътната си чанта и се опитах да чета. Денят бе душен, слънцето прежуряше силно и мухите налитаха, а това показваше, че времето е на дъжд. Книгата ми се видя скучна, сложих я обратно в чантата и се замислих за Катя. Всъщност още от тръгването си от София до този момент мислех за нея, а не се решавах да я потърся. От една страна, ми бе любопитно да я видя и си казвах, ето на, удаде ми се случай най-после да дойда в техния град и какво по-естествено от това, да ѝ се обадя и да ѝ дам някак да разбере, че нашите хартиени отношения отдавна са станали банални като служебна преписка и трябва да им се сложи край, а от друга страна, имах предчувствие за нещо неприятно или по-точно за нещо неловко, което ще се случи между нас, ако се срещнем. Причина за това предчувствие бе вероятно тонът на последните ѝ писма, в които тя предявяваше някакви права, „сърдеше се“, че отговарям на писмата ѝ съвсем кратко и винаги с голямо закъснение, намекуваше, че ако нашата кореспонденция се прекъсне, животът ѝ щял да стане скучен, така много била свикнала вече с нея. Тъкмо затова, казах си, трябва да прекратя тази тъй наречена кореспонденция и да сложа край на моето задочно опекунство, колкото смешно, толкова и безполезно, но както се вижда, не без значение за една гимназистка от провинцията. Щом е така, отивам да обядвам в някой ресторант, след това може би на кино и така ще дочакам вечерта. И сигурно щях да изпълня решението си, ако не бяха ме събудили някакви гласове. Отворих очи и видях група ученици и ученички, които вървяха в проточена редица по близката алея, раз-

говаряха шумно и се смееха, а някои от момчетата пушеха цигари. Бях спал само час, но се чувствах напълно отморен и бодър. На брега на езерцето си играеха две момченца. Когато учениците се отдалечиха и се изгубиха зад близките къщи, аз повиках малчуганите, те се посъветваха нещо и дойдоха при мен. Казах им, че ще им дам по един лев, ако отнесат бележката ми на еди-кой си адрес, а ако ми донесат отговор, ще им дам още по един лев. Съобщих на Катя, че съм пристигнал в техния град за няколко часа и ако желае да се видим, да дойде в хотел „Мизия“. Малчуганите, явно поразени от моята щедрост, плюха на петите си и след четвърт час ми донесоха бележка от Катя. Дадох им обещаното възнаграждение и се отправих към хотела. Катя пишеше в бележката си, че ще дойде в три, т.е. след час и половина. Седнах във фойето на хотела и разтворих отново книгата, напразно, разбира се, защото не четях, а броях редовете на първата страница най-напред от горе надолу, после от долу нагоре. След това преброих буквите, а след буквите и препинателните знаци. В същото време се питах защо, след като бях взел толкова мъдро решение да не се обаждам на Катя, все пак го сторих и не можех или не желаех да си отговоря. Тази бе първата психоанализа, на която се подложих сам, без да съм чувал за фройдизма, което, естествено, съвсем не оправдаваше лекомислената ми склонност да се занимавам като буржоазен интелегент със скритите си преживявания, потиснати комплекси и прочие тъмни страни на психиката си. Това занимание обаче се оказа полезно, защото не усетих кога мина час и половина, и ето че две ученички прекосиха площада и се отправиха към хотела. Едната бе Катя, с бяла моряшка блузка и бяла барета, както се бе фотографирала, за да я позная, а приятелката ѝ – по-ниска от нея и тантуриста – бе облечена в обичайната тъмносиня ученичес-

ка униформа. Спряха пред вратата на хотела и няколко минути се уговаряха коя да влезе по-напред, без да подозират, че ги наблюдавам през стъклото на вратата, и то от два метра. Катя бе пребледняла от смущение, а приятелката ѝ се кикотеше, правеше някакви гримаси и я тикаше към вратата. Катиното смущение се предаде и на мен, ала на един „храбър боец“, чиято смелост на фронта бе възхитила милиони съотечественици, в това число и Катя, не бе позволено да се плаши от две гимназистки, тъй че нямаше накъде, отворих вратата и казах:

– Добър ден, Катя!

Ако задочното ни запознанство бе донейде романтично, то „очното“ излезе прозаично и донемайкъде глупаво. Катя мълчеше глупаво – ту силно бледа, ту зачервена – и гледаше в земята, тантурестата се усмихваше глупаво и ме поглеждаше нахално-изпитателно с кръглите си птичи очи, аз пък повтарях глупаво едно и също, като „Как върви училището“, и не знаех за какво да подхвана разговор. Така минаха десет минути и през това време стигнахме в парка до изкуственото езерце, дето по обед бях заспал на пейката. Поканих младите дами да седнат на същата пейка, като предполагах, че тантурестата (не помня името ѝ) ще се почувства излишна, а тя продължаваше да ме гледа в упор и да се усмихва, сякаш искаше да ми каже: „Всичко знаа, няма какво да криете от мене.“ Катя очевидно бе я взела със себе си за кураж, докато преодолее смущението си в първите минути на нашата среща, само че нямаше никаква полза от нея. Тантурестата се подхилваше като селянка с длан на устата, не обели нито дума и не облекчи, а „утежни“ първите минути на нашата среща. Присъствието ѝ потискаше двамата ни с Катя и ние още повече се притеснявахме един от друг и не знаехме как да се държим.

По едно време Катя се сети да ме покани на гости и аз побързах категорично да ѝ откажа – дошъл съм в града им по служба, имам на разположение няколко часа, нека се поразходим и поговорим, а гостуването ще оставим за друг път. Оная най-после загря, пошепна едно довиждане и бързо се отдалечи вече със злорада усмивка: „Май че нищо няма да излезе от тази работа!“

В класическата литература често срещаме герои от „висшето общество“, които са принудени от разни обстоятелства да си говорят за времето, да се осведомяват взаимно за здравето си, а понякога да разказват глупави анекдоти, с една дума, да прибъгват до тъй наречените дежурни теми. Ние се усмихваме снизходително и дори саркастично на този аристократически фалш, без да си даваме сметка, че при дадени обстоятелства дежурните теми са едно незаменимо средство за общуване. Нашата суета ни пречи да признаем, но житейската практика неопровержимо ни доказва, че фалшът е полезен колкото добродетелта. Нещо повече, благодарение само на фалша, който проявяваме непрекъснато под формата на „добрия тон“, ние не казваме на другите какво мислим за тях, но ако хората само за минута пренебрегнат този „добър тон“, няма да остане на света ни приятелство, ни семейство, ни общество и животът ще се превърне в една непрекъсната война на всички против всички.

Щом останахме сами с Катя, аз казах, че ето нă, срещнахме се най-после, тя отвърна с едно тихо „да“ и за мой ужас не намерих какво повече да ѝ кажа след тази банална констатация. Преди да се срещнем, знаех какво ще ѝ говоря, а сега изведнъж си внуших, че каквото и да ѝ кажа, то трябва да бъде необикновено и значително, т.е. превзето и литературно. Нищо значително обаче не ми идваше наум, а да я уверявам, че денят е душен и като че ще вали дъжд, ми се струваше

смешно и глупаво. Смущаваше ме, разбира се, и момичето, което гледаше все в земята и сякаш ми отправяше упрек, задето го поставям в неловко положение. За да прикрия мълчанието си, станах от пейката, стана и Катя и двамата се отправихме към изхода на парка. Над алеята бе надвиснал липов клон, откъснах едно листо и в този миг си спомних, че и ние с нея си имаме дежурна тема. Макар ролята на представник да ми бе дошла до гуша от нашата кореспонденция, започнах да я разпитвам за училище, за предстоящата матура и дали все още възнамерява да следва в университета. Катя бе очаквала, изглежда, с нетърпение „нашата тема“ и най-подробно ми разказа всичко онова, което вече знаех от писмата ѝ. Когато свърши, посочи една малка едноетажна къща и каза:

– Ами че ние пристигнахме у дома.

– В такъв случай довиждане! – казах и ѝ подадох ръка. – Беше ми много приятно!

– Не, не! Моля ви! – Катя ме хвана за ръката и тъй настоятелно я стисна, сякаш щях да побягна презглава и да не се обърна вече назад. – Мама и татко ви очакват, така ще се зарадват!

Нейната покана ме поласка, но да отида у тях ми се струваше невъзможно, тъй много се смущавах от една среща с родителите и близките ѝ. Между другото слънцето се бе скрило зад тежки, космати облаци, които слизаха все по-ниско над града, далече откъм планината просветваха светкавици, последвани от глухи тътнежи, а в дъното на улицата се вдигна вихрушка, подобна на огромна фуния. Катя продължаваше да ме държи за ръката, като че бе получила от домашните си строга инструкция да ме завлече на всяка цена у тях и сега те гледат иззад пердетата дали тя изпълнява добросъвестно тази инструкция. Помислих си даже че ако проявя твърдост пред Катя, някой от близките ѝ ще

излезе от къщи и ще се опита да ме върне назад и тогава вече ще направим махленски театър. Имах основание да се боя от това, защото на съседските прозорци веднага цъфнаха по една-две сплескани физиономии, а по-любопитните съседки дори слязоха пред дворните врати, да видят и чуят по-добре кой е този момък, чиято ръка Катето държи така безцеремонно пред очите на цялата улица (тази сценка именно Катините близки в никакъв случай нямаше даром да допуснат). Но тъй или иначе познанството ми с Катя стана достояние на улицата и не ми оставаше друго, освен да си придам вид на роднина, който е принуден да се отбие у тях за минутка. Така казах и на Катя, но доста височко, за да ме чуят любопитните съседки:

– Добре, добре, ще се отбия за минутка!

По всичко личеше, че посрещането на моята особа, ако не бе режисирано, то поне бе сериозно обмисляно и разяснявано на членовете на семейството. Според сценария, както сега се изразяваме при такива случаи, членовете на семейството, а именно: бащата, майката, двете братчета и една млада жена, втора по-голяма дъщеря или близка, трябваше да изразят с думи и поведение приятна и дори много приятна изненада при моето пристигане, но в границите на достойнството, а що се отнася до бащата, нещо повече – в границите на достолепието. Катя ме поведе през дворчето под прясно разлистена лозница, отвори вратата и ми даде път да вляза пръв. Озовахме се в тясно антре с подвижна дървена закачалка. Закачих шлифера си, Катя отвори вътрешната врата и отново ми даде път да мина пред нея.

Както навярно сте забелязали, аз гледах на тази история с предпазливост и предубеждение, наречете го еснафско предубеждение, ако ви е угодно, но наистина всичко излезе донемайкъде преднамерено. Всич-

ки от семейството бяха разположени в стаята като актьори самодейци на сцена, които очакват да се вдигне завесата и за да прикрият нервното си напрежение от публиката, усърдно се занимават с някаква работа. Бащата четеше вестник, наведен към светлината, майката плетеше с червени шишове с такава бързина, щото шишовете образуваха огнени полукръгове, двете момченца, за да не нарушат с любопитството си мизансцена, бяха поставени до една масичка гърбом към вратата, уж че учеха уроците си, а младата жена с опънати и събрани на кок тъмни, лъскави коси, облечена в полудомашна, полуофициална роба, досущ като героиня на руски класически роман седеше до прозореца на малко столче и бродираше на гергеф. И този аристократически номер, след като бяхме разменили с дъщеря им десетки писма, след като бяха ни наблюдавали иззад пердетата, чули гласовете ни в антрето и най-послед след като Катя така настойчиво бе ме уверявала, че мама и татко ме очакват с нетърпение! В това наивно притворство имаше наистина съвсем нашенско, мило и трогателно усилие да покажем, че и „ний, господинчо, си тежим на мястото, може да не сме кой знае какви, но на кого да е и как да е шапка не клатим, може и да не сме чак до там богати, ала ще се отсраим пред хората, както се полага“, и преди всичко да покажем, че „дъщеря ни е едва на седемнайсет години, но пръста си да мръдне, и мъжете ще се изпотрепят за нея, тъй че макар да си софиянец и не знам каква си клечка, няма да я навираме в ръцете ти, ако пък ти сам речеш това-онова, ще поговорим като хора и ще се разберем“.

Това си мислех, докато стоях на прага няколко секунди и ги оглеждах, и тогава изведнъж ми станаха симпатични с наивното си големее, така присъщо на сиромашките слоеве от народа, които само по то-

зи начин могат да съхранят донейде самочувствието и гордостта си. В същото време обаче си казах, че тъкмо това ме задължава да стоя нащрек и да не им създавам с поведението си илюзии, каквито те несъмнено имаха по отношение на мен, иначе не биха се заели да ми устройват такъв любителски театър.

Първа вдигна очи от работата си младата жена, тъмни и живи, разположени сякаш малко по-близо едно до друго от обикновеното, и ако се съди по очите за характера на човека, то тази двайсет и пет, двайсет и шест годишна дама имаше буден, но ограничен ум, каквито биват находчивите и упорити в желанието си жени, горда не по нрав, а поради съзнанието, че е привлекателна, и най-послед въпреки осъзнатата си привлекателност, малко саможива и затворена. Тези склонности и черти на характера ѝ открих или си въобразих, че открих всъщност малко по-късно, а сега бях готов да се хвана на най-тежкия бас, че тя и само тя се бе разпоредила за моето посрещане. Тя играеше две роли, режисьорска и актьорска (само за миг успя да промени израза на лицето си два пъти), но и двете не ѝ се удадоха напълно и това пролича след моя поздрав, когато изигра леко стрясване от непознат глас и учудване от появата на непознат човек. Останалите членове на семейството повториха същата роля, всеки според творческите си възможности, поеа дъх и отвърнаха на поздрава ми с хорова декламация:

– До-бър ден!

Катя все още не съобщаваше кого имат честта да видят в своя дом, стоеше до вратата и гледаше в пода като селска невеста. На нея, изглежда, не само не бяха дали роля, ами не бяха я предупредили за спектакъла, който щяха да им устройят при посрещането, та сега тя стоеше объркана, да не кажа, изумена от поведението на своите. Засечката не продължи повече

от няколко секунди, защото младата жена остави гергефа си на пода и пристъпи към Катя, като я гледаше изпитателно в очите. Катя се съвзе и промълви:

– Баткото от фронта!

– А! – възкликна младата жена. – Нима е той? Моля, заповядайте, седнете! Каква приятна изненада!... След толкова години... – Тя се усмихна сдържано и ми подаде ръката си: – Добре дошли! Най-сетне... Катя стои и мълчи, а ние не се и сещаме. Тя... от радост...

Така дойде ред на останалите от семейството да изиграят приятната си и много приятна изненада от срещата си с „баткото от фронта“. Те наставяха от местата си, поздравиха ме поред с добре дошъл, следваха с очи поведението на младата жена, като повтаряха някои нейни думи и възклицания и явно се измъчваха от официалния тон, с който трябваше да се съобразяват. Бащата изглеждаше особено възбуден, като че бе пийнал, видимо задържаше някакъв вътрешен порив и този порив бе отразен в ласкавото му, добродушно лице, в очите и трепета на устата му. Той ме поздрави последен и от отривистото му, сърдечно ръкостискане разбрах, че пръв ще зареже натрапеното му достолепие. Така и стана. След пет-шест минути двамата седяхме един срещу друг на масата, която по магически начин се отрупа с напитки и разни закуски, и докато трите жени се суетяха някъде из къщата, успяхме да гаврътнем по един „напръстник“. По-точно гаврътна своя напръстник той, а аз само го помирирах, защото по онова време не пиех алкохол. След третата чашка домакинът се пресегна през масата и ме тупна с длан по рамото:

– Еееей, най-после да се видим бе! „Баткото от фронта, баткото от фронта“, ето го и него! Да се запознаем още веднъж и истинската! Стамен се казвам, ако не знаеш. Стамен Ежков.

С това потупване по рамото бай Стамен прати по дяволите целия етикет или както сам се изрази, тури „точка на формалностите по въпроса“ и веднага изпадна в откровение. Като научил за подновеното ни запознанство с Катето, все се питал що за човек съм и ето нă, дошло време да се видим – добро момче, сериозно момче, то си личало от писмата ми. Има едни, дето и в писмата си свалят звезди, перчат се, препоръчват се, а този, мислел си, празни приказки не пише, а то значи, че не ги и приказва. Работел в дърводелска кооперация, само че днес следобед сам си подписал билета за „градски отпуск“. Щом му съобщили, че съм тука, а-а никаква работа, от толкова години да се знаем само писмено и сега да се разминем, тая няма да я бъде! И казал на Катето жив или мъртъв да ме доведе у дома, иначе сам щял да дойде на гарата и да ме вземе. Жена му работела пък в някакво предприятие за зеленчукови консерви, но и тя днес следобед си взела отпуск. Момченцата му – едното дванайсет, другото десетгодишно – се учили добре, а младата жена била най-малката сестра на жена му, „балдъзката демек“. Живеела на същата улица през няколко къщи и макар да била по-възрастна от Катето, двете били големи приятелки. Да видим какво ще каже леля Нася, казвала Катето, когато ѝ се налагало да предприеме нещо, и за всичко ѝ се доверявала повече, отколкото на майка си. Тук бай Стамен погледна към вратата, която водеше навярно към кухнята, защото зад нея се чуваха приглушените гласове на жените, и каза, че леля Нася била много добра женица, ала не улучила на мъж. Измамил я един никаквец, който работел по търговската част и бъркал в меда не само с пръсти, ами с цяла шепя. Пипнали го и вече втора година лежи в дранголника, а тя, сиротинката, сама се мъчи и дето има една дума, ни женена, ни вдовица, ни разведена...

Бай Стамен на бърза ръка ми разказа за себе си и за своите, като искаше същото и от мен. Подпитваше ме откъде съм, какво точно работя, имам ли родители, като какво получавам на ръка и след всеки мой отговор казваше: „Ами хубаво, много хубаво!“ Докато си разменяхме така информация един за друг, в стаята проникна миризма на попарена перушина и аз неволно си представих как Катината майка предпазливо влиза в курника (тук, в покрайнините на града, отглеждаха кокошки), хваща кокошката за гушата да не кряка, клъцва ѝ главата с бравичката-нейде на потулено място, да не видят и чуят съседите, и я напъхва в тенджерата с вряла вода. Все по миризмите, които проникваха от после в стаята, аз си представях също така как Катината майка търкаля точилката върху корите и точи баница, как я слага във фурната, а Катя и леля ѝ Нася в това време приготвят някакви десерти, между които и мляко с ориз, защото по едно време сладко ми замириса на канела. Като знаех, че съм виновник за тази готварска експанзия, аз се чувствах безкрайно неловко, ала не можех и да попреча на домакините да проявят докрай своето гостоприемство. Боях се даже че не ще успеят да сложат трапезата навреме, та колкото и да е неприлично от моя страна, ще трябва да си тръгна, без да уважава труда и готварското им изкуство. Поглеждах предпазливо часовника си и ми се струваше, че въпреки старанието им, а може би и поради него час и половина няма да им стигне.

По едно време влезе леля Нася, облечена в тъмна официална рокля с дълги ръкави и златна огърлица с медальонче във форма на сърце, и седна до свако си. Бай Стамен много ѝ се зарадва, наля ѝ ракия и вдигна чашата за нейно здраве.

– Ние с балдъзката хубаво се разбираме – каза той и се чукна с нея.

По това, как се чукнаха и пиха на екс, се виждаше, че наистина се разбират по тази част. Леля Нася остави празната чаша пред себе си и ме запита защо не пия. Казах ѝ, че не мога да пия, и тя се засмя само с тъгълчето на устата си. В усмивката ѝ имаше насмешка, а може би и леко презрение към моето пуританство и аз, засегнат, си помислих, че тази жена, щом пие като мъж, положително не е толкова „добра женица“, както бе я нарекъл бай Стамен. По онова време, както казах вече, не бях изпитвал божествената магия на алкохола, на пиячите гледах със съжаление, а от жените, които пият, искрено се възмущавах. Леля Нася навярно отгатна по израза на лицето ми, че не ми е направила добро впечатление, и устреми към мен тъмните си, разположени наблизко и леко разногледни очи. Докато наредят трапезата, а и по време на вечерята чувствах погледа ѝ върху себе си, избягвах да я гледам и се опитвах да не мисля за нея, но през цялото време се съобразявах с нейното присъствие. То ми се налагаше въпреки вътрешната ми съпротива, а както бях забелязал още с пристигането си, налагаше се и на всички от Катиното семейство. Доколкото разбрах от първата си среща с нея, тя не бе от ония жени, които покоряват другите с осанката и твърдия си характер. Напротив, от нея се излъчваше оная женствена мекота, която прави някои жени привлекателни за всички, защото всички – мъже и жени, млади и стари – изпитват тази привлекателност по различен начин. Тя не предявяваше никакви права над Катиното семейство, а както изглеждаше, всеки от семейството я слагаше по-високо от другите, защото я признаваше за по-умна, по-интелигентна и находчива. Така, без да желае може би, тя бе придобила силно влияние над тях и както често става в такива случаи, волно или неволно, малко или много злоупотребяваше с това влияние. Когато видях как мургавата ѝ, с къси, пухкави пръсти ръка премести чаша-

та на бай Стамен на другия край на масата и я чух как му каза само едно „Свако!“ като на дете, прекалило с лакомството си, отново си помислих, че интуицията не бе ме излъгала – тази жена наистина бе устроила моето посрещане по такъв смешен начин и бе накарала цялото семейство да играе роля. Нейната особа всъщност едва ли щеше да ме занимава, ако с влиянието си над другите не даваше тон на трапезата, и то твърде неприятен за мене тон. Тя сама говореше и насочваше другите да говорят така, щото да се почувствам някак обвързан с гостуването си към Катя и родителите ѝ, като не скриваше снизходителното си отношение към тях. Изтъкваше без всякакъв повод и някак двусмислено добродетелите на Катя, сякаш бях дошъл на „сгледа“, обсипваше я с ласки и същевременно поставяше в неловко и смешно положение както нея, така и родителите ѝ. Питаше я например, уж шеговито, какво е отношението ѝ към брака, какъв мъж предпочита, ще се омъжи ли сега, след като завърши гимназията, ако някой я поиска, и т.н. Катя мълчеше смутена, но затова пък бай Стамен, вече понаправил главата, отговаряше вместо нея с присъщата си прямота, която ме караше да се чувствам като на тръни. В същото време си казах, че трябва да гледам на тази история с нейната лъжлива условност и преднамереност откъм веселата ѝ страна, а колкото до леля Нася, тя може би има чувство за хумор, което не се бои да покаже пред един човек на изкуството, за какъвто несъмнено ме приемаше.

Така си мислех и все пак се зарадвах, когато видях, че часът минаваше шест. Благодарих на домакините за гостоприемството и станах от масата. Тогава бай Стамен мълчаливо и пристъпвайки доста несигурно, отиде до вратата, разпери ръце като Исус на кръста и извика, колкото му глас държи:

– Само през моя труп!

С този вик той сякаш предизвика природата, навън светна като ден, страшен гръм разтърси къщата и плисна дъжд. След всяка светкавица в стаята ставаше все по-тъмно и когато някой се сети да запали лампата, видяхме бай Стамен да стои все още като разпятие Исусово до вратата.

След около час ние с Катя вървахме по мокрите тротоари към центъра на града. Тя трябваше да ми покаже забележителностите на този град, а аз да се възхитя от тях. Както бива след такъв пролетен ураган, небето се очисти като око, слънцето залязваше някак глуповато ухилено, а натежалите от капки листа на дърветата натрапваха настъпилата неподвижност на въздуха. Природата бе замряла в спокойствие, след като бе вилняла кратко, но безумно, а ние с Катя не можехме да се проникнем от това спокойствие и както в първите минути на нашата среща, не знаехме какво да си говорим и как да се държим. Поведението на домашните ѝ, което, ако се съдеше по израза на лицето ѝ, Катя не разбираше и не одобряваше, ни караше да се чувстваме неловко, сякаш бяха ни изпратили на тази разходка „да се разберем“ и да се върнем като годеници. Когато минахме покрай някакво кино, Катя каза, че на обед купила билети. Попитах я за нас двама ли ги е купила, или за себе си и приятелката си.

– За двама ни – каза тя.

– А откъде бяхте сигурна, че тази вечер няма да пътувам?

– Ами така... сигурна бях.

Човек, колкото и да е лишен от честолюбие, не може да не се почувства смешен, като узнае, че една гимназистка, забола свенлив поглед в земята, гледа през него като през стъкло и вижда съвсем ясно онова, което той поради мъжката си самоувереност смята недос-

тъпно за чуждите очи. А в киното ни посрещнаха с бурни овации. Още щом седнахме на балкона, няколко реда сини барети от партера се размърдаха като по даден знак и срещу нас се обърнаха десетки ухилени лица. Дали Катя бе купила билетите пред тантурестата, или оная бе ни проследила по улиците, но, кажи-речи, всички ученички от последните класове на гимназията бяха дошли да видят прословутия „батко от фронта“. А филмът, освен че бе скучен до безобразие, на всичко отгоре се оказа и нещо като пародия на отношенията ни с Катя. Някакъв завеян-тип подновява познанството си по същия начин с една своя съученичка от първоначалните класове. Не са се виждали много години, пишат си, определят си среща, но в това време него го изпращат на фронта. След войната дълго време се търсят и се срещат. Голямата поука от филма бе, че тези „влюбени“ деца отново се влюбват, оженват се и живеят много щастливо, като че превратностите на живота не са ги променили на йота от училищната скамейка до брака. Докато се търсят и намерят, те изпадат в различни положения, в повечето случаи смешни, защото все някак се разминават, а най-после, когато вече се намират, първата им среща става в един хотел. Друго съвпадение бе гостуването на момчето у момичето, както и разходката им по улиците на града.

А когато отидоха и на кино, ония от партера вдигнаха салона на главата си, завикаха имената ни и така неистово закрещяха, та предизвикаха възмущението на публиката. Ето защо, без да се уговаряме с Катя, отидохме мълчаливо до вратата на салона още преди края на филма и щом отвориха, почти бегом се прибрахме у тях.

Там ме очакваше още една мила изненада от страна на нейните родители. Къщата бе тиха и тъмна, сякаш в нея нямаше жив човек. Катя ме помоли да сед-

на, а тя отиде в кухнята или в някоя от другите стаи. На масата имаше чиния, похлупена с алуминиев капак, и аз (дяволът ме подстори) вдигнах капака и видях една бележка: „Деца, приятна ви вечеря! Яденето е в кухнята на печката.“ Поставих внимателно капак върху чинията и се дръпнах настрана като попарен, да не би Катя или някой от домашните ѝ да види, че съм прочел бележката. Спомних си как Катя бе ми писала преди години на фронта, че „мама и татко ме имат вече като син“, и сега напълно се уверих, че в писъмцето ѝ, уви, не е имало и следа от куртоазия – мама и татко действително бяха очаквали с нетърпение деня, когато ще ми покажат на дело роднинските си чувства, като се надявах, разбира се, аз пък да им отговоря на свой ред със „синовни“ чувства. Тази мила покана за сродяване ме поставяше в положение на мишле, попаднало в капан, наистина все още отворен, но едно леко докосване на примката, и вратичката на капана ще се затвори зад гърба ми. Катя се върна с прибори за вечеря, сложи ги на масата, вдигна алуминиевия капак, прочете бележката и заедно с чинията я отнесе в кухнята.

Наблюдавах я и видях много добре, че бележката не ѝ направи впечатление, на лицето ѝ не се отразило досада, нито учудване или какво да е друго чувство и това именно ме обезпокои – при какви хора бях попаднал и що за момиче бе Катя, умно и сдържано или тъпо и покорно? През деня реагираше на съвсем незначителни неща, а сега се отнесе с пълно безразличие към бележката и аз се питах дали не разбира явната провокация, отправена към двама ни и по-специално към мен, или смяташе това за естествено при създалите се обстоятелства. А мама и татко бяха предпочели да се оттеглят в покоите си рано-рано, не да спят, разбира се, а да ми дадат възможност,

ако пожелая, да им засвидетелствам синовните си чувства. Моята мнителност ме правеше безкрайно подозрителен, но да погледна равнодушно на тази брутална откровеност, която дойде като „капак“ на сцената в киното, също не можех. Имах неприятното чувство, че някой отнякъде ме наблюдава, и за да му докажа, че зная това, разхождах се из стаята и многозначително мълчах. И когато Катя сложи вечерята и ме покани да седна на масата, аз отказах:

– Благодаря, не съм гладен. Снощи, както знаете, не съм лягал и ужасно ми се спи!

Точно тогава, като да бе очаквала тази реплика, откън влезе леля Нася. Тя не съблече шлифера си и не седна, а каза, че дошла за мен. У Катини било малко тясно, та решили да ме настанят у тях. След няколко минути тя ме въвеждаше в стаята, където щях да спя. Къщата бе на два етажа и докато се качвахме по стълбата, зърнах през прозореца на приземния етаж стара жена, която седеше на леглото и връзваше тъмна кърпа на главата си. Тя имаше продълговато, много жълто и много бръчкаво лице, макар по движението на ръцете, също жълти и бръчкави, да не изглеждаше на пределна възраст. Леля Нася изтича напред и ме въведе в крайната стая, откъм двора. Тази стая бе семейната спалня. По средата имаше легло „два персона“, покрито със светъл дамаскин, с поличка откъм главите и две нощни шкафчета, срещу леглото – гардероб, а до прозореца – кръгла масичка и два стола, всички от едно и също тъмно, полирано дърво. Върху всяка от тези вещи, с изключение на гардероба, имаше по едно милю, различно по форма и големина, а върху милютата – безброй фигурки от дърво или глина: вятърна мелничка, щъркелчета, две сърнички, изкуствени лалета, миниатюрна софра с още по-миниатюрни прибори и столчета, черупки от миди и морски охлюви, човечета

в битови одеяния, две шарени великденски яйца и всевъзможни финтифлюшки, с една дума, великолепно провинциална безвкусица, ако не се смята котленският килим, който показваше съвсем нагледно, че стопанинът на къщата, както вече бе ми доверил бай Стамен, наистина е бъркал в меда не с пръст, а с шепя. Но през петдесет и трета година, когато спях най-често върху служебни бюра или разделях пода на някоя мансарда с приятели, и особено след нощта, прекарана в селския хотел, тази стая ми се стори най-красивия и уютен кът на света. И за да допълня описанието (без претенция за изчерпателност) на този райски кът, ще трябва да спомена и за една друга, четвъртитя масичка, която бе затулена от кръглата, та отначало не я забелязах. Тя бе отрупана, както се казва в народните песни, с руйно вино, върла ракия, не знам колко мезета и няколко кутии цигари.

В драматургията съществува закон за присъствие-то на вещите, според който, щом на сцената има пушка, да речем, тя непременно трябва да гръмне по време на представлението, и по силата на този закон вие навярно очаквате масичката, отрупана с толкова напитки и поставена в спалнята на леля Нася, да изиграе някаква роля в отношенията ми с нея. Вашето очакване е напълно основателно не поради наличието на споменатата масичка, а поради безпогрешния ви усет (винаги съм твърдял, че нашите читатели са по-умни от писателите, а като е така, би трябвало писателите да четат читателите си) и главно поради простата истина, че едно съвременно литературно произведение не е никакво произведение, ако в него няма поне едно убийство, една голяма афера и що се отнася до нас, българските читатели, поне един полов акт. Ако едно от тези неща липсва в произведението, то трябва да се измисли на всяка цена. В този смисъл

съм ви извънредно задължен и ако искате да бъда откровен, на самия мен ми се искаше да започна разказа си с любовен епизод, а после вече да ви досаждам с историята на запознанството си с Катя, но съгласете се, че в съчинителската практика има правила, осветени от традицията, и невинаги могат да се пренебрегнат. И, второ, искаше ми се да ви заинтригувам и да ви накарам да гадаете кога и как ще се стигне до интимната ми връзка с гимназистката, която, ако не станеше в действителност, трябваше да измисля. Благодарение на този малък трик успех, надявам се, да измамя криво-ляво търпението ви и най-после да задоволя изконното ви читателско любопитство.

За моя голяма радост не ми се наложи да измислям любовен епизод и работата се обърна така, че дори аз, герой на собствения си разказ, не разбрах как се озовах в обятията на леля Нася. Впрочем, ако бях по-наблюдателен и по-опитен, сигурно щях да отгатна намерението ѝ още от необичайното и смешно посрещане, което бе ми устроила, за да обърне вниманието ми върху себе си и същевременно да покаже в не особено приятна светлина племенницата си и нейното семейство.

Според прословутия гръцки философ Диоген съпругата на колегата му Питагор – Теано – проповядвала, че когато спи с мъж, жената трябва да съблича заедно с нощницата и срама си, а след това – с обличането на нощницата отново да си възвръща срама. Леля Нася прилагаше това класическо любовно правило (според тогавашните ми разбирания по въпроса) с рядка вещина и вкус. Без да я обвинявам в плагиатство и да омаловажавам личния ѝ принос в тази донейде занемарена по онова време област в интимните отношения, допускам все пак, че бе прочела съветите на древната Теано в някоя книжка, тъй като се оказа, че работи в градската библиотека, има литературни интереси

и, представете си, пише стихове. След като седнахме до четвъртитата масичка, тя ми предложи вино като по-леко питие, на себе си наля ракия и произнесе кратко приветствено слово по случай голямата и рядка чест, с която съм я удостоил като гост. След като бях отказвал най-упорито на бай Стамен да изпия поне една глътка за нашето запознанство, сега изпих половината от чашата, поех си дъх, замижах за кураж и глътнах втората половина. Как стана това и защо стана, не мога да си обясня освен с обаянието на леля Нася, което бе започнало вече да ме завладява, но във всеки случай този момент може да се смята за повратен в живота ми – вкусих отровата на този социален бич, наречен алкохол, и оттогава напук на здравия разум започнах да се самобичувам като мазохист и така стигнах до заключението, че докато алкохолът е социален бич за човечеството, същевременно е едно от неговите най-велики открития.

За този подвиг домакинята ме възнагради с признанието, че сме „сродни души“, тикна ми в ръцете една тетрадка със стихове и отиде за нещо зад гардероба. След толкова години в паметта ми са се съхранили няколко стиха, в които леля Нася се сравняваше с разцъфнало цвете в пустиня, където няма ни една пчеличка да му изпие нектара. Кавалерският дълг и най-вече изпитата чаша ме накараха да изпадна в искрен възторг от тези стихове и да се обявя за откривател на едно голямо поетично дарование. Докато я превъзнасях, леля Нася мълчеше непричастна към моите комплименти и скромността ѝ разпалваше още повече желанието ми да я величая като поетеса.

След малко тя се появи в яркочервен пенъор.

– Нали ще ми позволите... не обичам официалностите! – каза тя и спокойно наля в чашата си ракия, а в моята – вино. – Наздраве за вас!

При други обстоятелства положително щях да си кажа, че тя проявява лош вкус, а сега си казах, че за една домакиня от провинцията тази промяна на тоалета е може би тъкмо проява на стил, и извиках:

– Не, за вас ще пием! За вашите стихове, за вашия талант!

– Не наведнъж, ще ви стане лошо!

– На мен? Никога!

– Само по една глътка! – каза леля Нася и измъкна чашата от ръката ми. – Вземете си мезе, хайде!

Понеже не посягах към мезето, тя хвана ръката ми, сложи вилцата между пръстите ми и така с нейна помощ поднесох едно парче шунка към устата си. Малко по малко изпаднах в онова настроение на екстаз, което не бях изпитвал и което, струва ми се, изпитват само хора с изтънчена душа и благородни пориви. Тъкмо това настроение искаше, изглежда, да запази у мен леля Нася, като не ми позволяваше да пия много и наведнъж. Навярно се е бояла, и не без основание, да не изпадна в лаишко пиянство, което е винаги болезнено и отвратително. Може би се е досещала от поведението ми още, че както съм пълен профан в пиенето, тъй и в отношенията си с жените съм, кажи-речи, новобранец, и правеше всичко, за да поддържа самочувствието ми. Аз съзнавах това и за да ѝ покажа, че имам в излишък мъжко самочувствие, взех да посягам по-често към виното. Леля Нася каза, че ще „нашляпа тази непослушна ръчичка“, „нашляпа“ я и за да не посяга толкова често към чашите, притисна я между коленете си. Но аз имах още една ръчичка, също тъй непослушна, леля Нася взе и нея и я постави при другата. Някаква спазма на свян и нерешителност трябва да се е предала от ръцете ми към нея, защото тя устреми леко разголедите си очи в моите, като че искаше да ме хипнотизира. Извърнах се настрани, тя

ме хвана за брадичката и обърна лицето ми към себе си. Виждах влажната тъмнина на очите ѝ, носа, белотата на усмихнатата ѝ уста, лицето ѝ се превърна в бледо и горещо петно, което се докосна нежно, а после се притисна плътно до моето лице. Така дойде време да изпълня свещената мисия на оная възмечтана в стиховете ѝ пчеличка, която трябваше да изпие нектара на разцъфналото цвете в пустинята. Господи, заклет атеист съм, но ела ми на помощ!

Събудих се по обед. Щом отворих очи, видях бръчката старица, свекървата на леля Нася, която снощи бях зърнал мимоходом през прозореца на приземния етаж. Тя влизаше и излизаше от стаята, като че в леглото нямаше жив човек, и това ме оскърби и изплаши. Престорих се, че заспивам отново, а тя заста на до леглото и извика с ясен и приветлив гласец:

– Добър ти ден, момко! Наспа ли се хубаво?

Тя излезе навън, както ми се стори, с кисело лице и докато слушах стъпките ѝ по стълбите, скочих от леглото и почнах да се обличам с войнишка бързина. Мина ми през ум, че е видяла следите от снощния ни гуляй със снахата, и сърцето ми се стегна. Надникнах в ъгъла до прозореца, слава Богу, леля Нася бе заличила всички следи от снощи. Къде бе спала тя – тук или в другата стая – и кога бе излязла, не помнех, но ми се струваше, че свекървата, будна като всяка стара жена от ранни зори и ревнива към самотната снаха, бе чула или видяла нещо от снощната история. Реших да се измъкна незабелязано, да намеря леля Нася в библиотеката и там да реша какво ще правим, когато старата ме повика долу, в кухнята, да се измия. Нямаше как, слязох при нея, поздравих я с прекалената и съмнителна учтивост на гузен човек и започнах да се мия. На прага заста на леля Нася. Попита ме как съм спал и се залови да нарежда масата за

обед. Докато тя шеташе сръчно и спорно, свекървата отговаряше на въпросите ѝ вместо мен:

– Спа той като заклааан. Заран ти като отиде на работа, почаяааках около час, па влязох да взема кълбетата от гардероба. После влизах още да взимам туйонуй, той не мъърда...

Многобройните бръчки около устата ѝ се движеха като гънки на овехтяла хармоника, а ясният ѝ младежки глас, странно контрастиращ с тези овехтели гънки, кънтеше мелодично из кухнята и аз едва сега се сетих, че е глуха. Тя повтори и потрети как съм спал допреди няколко минути и това повторение ми се стори подозрително – или забравяше какво е казала, или правеше намек на снахата. Когато произнасяше високо и провлачено думата „заклааан“, аз леко изтръпвах и очаквах да добави: „Ами как няма да спи като заклааан, снощи по кое време сте си лееегнали!“

Погледнах леля Нася и в този момент именно открих, че бе възприела и усъвършенствала като свой девиз съвета на древната Теано, за която вече стана дума. Тя се държеше така, сякаш между нас лежеше цяла Сахара, и аз съвсем сериозно се усъмних дали всичко, което се случи между нас, не е сън или халюцинация, причинена от алкохола, който бях употребил за пръв път в живота си. Леля Нася не само че си бе „възвърнала срама“, ами бе надянала на лицето си маската на онова класическо целомъдрие, пред което би капитулирал и самият Дон Жуан. Впрочем чел съм някъде или пък съм си го мислил, че докато задира и покорява жените, Дон Жуан потиска в себе си гласа на изплашен юноша, затова в нашия случай ще бъде по-добре да споменем вместо него безскрупулния и неуморим Казанова, който бил способен да се влюбва в три жени на ден.

Леля Нася умееше да се претворява в мадона, но

притежаваше и изключителен мимически талант. За да не ме постави в неведение с привидното си безразличие, тя използваше всеки миг, когато свекървата поглеждаше встрани, да придаде на лицето си такова изражение, с което ми говореше по-красноречиво, отколкото с думи: „Бъди спокоен, тя нищо не подозира!“ – или: „След обела иди горе в стаята, ще се отбия за минутка!“ По едно време старата завъртя разговора за Катя. За да отвлече вниманието ѝ, леля Нася, изглежда, бе ѝ „пошепнала на ухо“ нещичко за причината на моето гостуване и сега любопитството на свекървата бе подложено на ужасно изпитание. Трябваше да „стиска предни зъби“, докато се узнае какво ще излезе от тази работа, и тя правеше всички усилия да не изплюе камъчето. Когато започна да хвали Катя колко умна, учена и хрисима била, леля Нася придаде на лицето си израз, с който ми каза: „Прави се, че не заграващ за какво става дума!“

Така леля Нася ме научи да разбирам езика на мимиката и чрез него ми съобщаваше мислите и желанията си в обществото на свекървата, на Катя и нейното семейство. Защото аз не си отидох този ден, както трябваше да направя, не си отидох и на другия ден, и на последващия. Моята хамлетовщина, която ме измъчваше още от тръгването ми към този град, между другото се дължеше на провинциалната ми предпазливост и тази предпазливост не бе лишена от основание. В малките градчета и селата, където бе преминала ранната ми младост, личният живот на хората не можеше да се запази в тайна, ако пък си чужденец и те видят на улицата с момиче, да речем, след половин час и кучетата знаят откъде си и що си, а не е чудно мълвата да те обяви и за годеник. Много такива случайни и мимолетни срещи са бивали причина за недоразумения, кавги и даже за разлъки. Ако след всичко това се

прибави и презрителното ми отношение към брака, с което се гордеех, особено след като узнах, че всички големи философи не са били женени (с изключение на Сократ, който се оженил, да опита брака и този опит му струвал доста скъпо – жена му Ксантипа го налагала всяка сутрин с чехъла си по главата), не биваше да губя нито минута за донжуановски похождения, а да си взема пътната чанта и да поема към гарата. Пътната си чанта взех наистина с намерение да си тръгна веднага, но леля Нася, както бе ми обещала с мимики по време на обета, дойде горѐ в спалнята и много лесно успя да ме убеди да остана още една нощ, като на всичко отгоре ми предложи и програма. Сестрата и свако-то са на работа до вечерта, момченцата им на училище, а Катя след като си приготви уроците за утре, ще дойде да ме вземе към четири часа следобед. Можем да останем тук, да отидем у тях или да се разходим из града. За да не скучая дотогава, леля Нася ми даде две книги, които бе донесла от библиотеката. „Все пак не можеш да си заминеш, без да се сбогуваш със сестрата и свако-то!“ – настави тя и отиде на работа.

Да се сбогувам с Катините родители обаче, не успях и вечерта, защото не ми се удаде случай да ги видя. Катя дойде да ме вземе в четири. Когато след разходката я заведох у тях, къщата им бе пуста като снощи, сякаш в нея нямаше жив човек, на масата пак бе поставена чиния, а в чинията същата бележка: „Деца, приятна вечеря!“ Катя отнесе бележката по същия начин, без видимо да ѝ отдава някакво значение, аз отново взех да си меря думите и поведението, докато вечеряхме, леля Нася отново дойде в определеното време да ме отведе у тях, четвъртитата масичка отново бе отрупана с напитки и мезета, а на другия ден на обед бръчката баба отново ме събуди с кресливия си младежки глас. По тази твърда войниш-

ка програма, съставена и наложена от леля Нася, минаха и следващите ми дни.

Ние с леля Нася бяхме връстници по на двадесет и шест години, но като всяка жена, и то женена, тя многократно ме превъзхождаше в житейския си опит. Когато пък се опитвах да съдя за нея по опита ѝ в тъй наречения интимен живот, допусках само две взаимноизключващи се положения. Тя бе напълно покварена или, напротив, бе олицетворение на самата нравственост, т.е. свободна от предразсъдъци, откровена в желанията и чувствата си, следователно почитана и морално чиста жена. Аз, разбира се, приемах без колебание първото положение. Тя бе една лекомислена самка, намерила щастливата възможност да се отдаде на порочната си страст сред убийствената скука на провинцията и решила да се възползва от тази възможност с цената на всички средства. Второто положение ми бе известно от романите и аз не му вярвах, учудвах се как сериозни автори моралисти признават за нравствена една жена (героиня на роман или драма), която от пръв поглед се хвърля в прегръдките на някакъв мъж, защото била по-искрена и по-безкористна в чувствата си, отколкото еснафката, която цял живот пази благоприличие, а презира съпруга си и мислено му изневерява по два пъти на ден. Да оправдая такова поведение, за мен бе равносилно на това, да оправдая едно убийство, защото е извършено в изблик на най-чист порив, т.е. в името на някакъв възвишен идеал, без да държи сметка, че убийството само по себе си е грях, който и законът може да оправдае, но не и да заличи. Изобщо бях напълно уверен, че леля Нася е от ония жени, които в детството и юношеството си чувах да наричат развратни и развалени. Тези думи (особено думата „развалена“) тогава пораждаха у мен едно много сложно чувство на пог-

нуса, страх, любопитство, срам и желание да видя такава жена. Веднъж в нашия градец ми посочиха една, наблюдавах я цели десет минути и нищо особено не открих у нея, освен де то бях поразен от „развалена“ ѝ хубост и най-вече от това, че се държеше на улицата като всички останали жени, без да подозира колко лошо мнение имат хората за нея.

Това сложно чувство на загадъчност и страх да не попадна при „такава“ жена все още се бе запазило у мен, но докато ме отвращаваше и отблъскваше от леля Нася, то ме тласкаше в нейните обятия. Никой всъщност не бе ми внушил, че е „такава“, аз сам си го внуших и това още повече ме задължаваше да я презирам и даже да се гнуся от нея. През деня, докато стоях сам, аз се опитвах да се отвратя от нея, казвах си, че е нечистоплътна и развалена, казвах си още, че щом сама се предлага на мъжете, може да е болна от някоя от ония „лоши“ болести, от които мъжете, израснали на село, изпитват вродено чувство за мистичен страх. Но като я очернях така от глава до пети и я изкарвах най-пропадналата жена, в края на краищата стигнах до извода, че каквато и да е, уви, тя има право за себе си, защото е „такава“. А какво правя аз при нея, щом не съм „такъв“?

Така си мислех, а вечер, когато оставахме с нея, опиянен от близостта ѝ, аз се питах тъкмо обратното – как може да бъде нечиста плътта ѝ, тази нежна, прозрачна, ухаеща на любов и всеотдайност плът? Как може да бъде порочно това тяло с девствено-първични форми, невидени сякаш от мъжко око и непогалени от мъжка ръка, изваяно от някаква особена блестяща материя? Не, казвах си тогава, който се чувства добре, който е щастлив, той е добър и справедлив. А аз бях щастлив с тази жена, защото тя ми откриваше великата тайна на плътта, която бе тайната на сът-

ворението и която никой няма да узнае докрай. Тя ме правеше напълно свободен от всякакви морални условности като олимпийски бог, отдавах се свободно на страстта си, а какво е щастието, ако не свободното и хармонично единство на нашите чувства и дела?

Но дали тази хармония на чувствата и делата ми е истинска, дали чувството ми към нея не е само влечение към тъй наречената плътска наслада, с която духът ми няма нищо общо, дали обичам тази жена и защо я обичам? Това пък се питах на другия ден, когато оставах сам и си отговарях отрицателно на всички въпроси. Разбира се, че не я обичам. Не мога да се откъсна от нея, но не я обичам. Това, което ме държи така здраво при нея, е изначалната, тъмна и непреодолима сила на плътта, на която се отдавам за пръв път без стеснение и задръжки, но знаей, че колкото и сляпо да ѝ се покорявам, ако я заменя с друга, тя няма да ми липсва и ще я забравя начаса. И като си повтарях, че това е самата истина, аз отново въставах срещу себе си.

Преди да се свържа с леля Нася, въпреки многото глупави постъпки и грешки, които бях допуснал и извършил, аз, тъй да се рече, уважавах собствената си персونا или поне не се смятах за по-лош от другарите и познатите си. Сега за пръв път бях заставен да надникна в същността си, да видя „вътрешното“ си лице и като го видях, най-напред се изненадах неприятно, а след това изпитвах болезнено разочарование от себе си. Изтерзан от това тъжно чувство, аз с непознатата дотогава страст към самобичуване започнах да се гледам през лупа и да откривам в себе си от лоши положителни черти и склонности. За да прикривам връзките си с лелята, всеки ден излизах да се разхождам с Катя, макар да виждах, че с неопределеното си поведение я измъчвам и компрометирам пред целия град.

Още по-отвратително бе, че приех ролята на платен любовник, защото се оставих да ме зачислят като войник на котлова храна у Катини вечер, а на квартира и обед у леля Нася, следователно освен лицемер и лъжец бях лентяй и дармоед и всичко друго от този род, но не и порядъчен човек.

Спомням си, че това ожесточено самоизобличаване ми причиняваше мъчително удоволствие, може би защото така си отмъщавах за моето престъпно лекомислие. Изнемогвайки от прекомерно душевно напрежение, аз стигнах до стародавни и поради това банални въпроси за „моята“ роля в живота, в обществото и в литературата, на която имах намерение тепърва да се посвещавам. Питам се кое е по-важно – личният пример или идеята, как ще се постигне съвършенството, ако изобщо може да се постигне, най-напред чрез съвършенството на личността или по обратния път – от обществото към личността? Има ли връзка между личността и таланта, между личността и поведението ѝ в живота? Бива ли аз например като автор, какъвто мечтая да стана, да морализаторствам в бъдещите си книги, да уча другите да живеят по десетте Божии заповеди, а аз самият да не се съобразявам с тези заповеди, защото съм се „откупил“ с идеите, които съм дал на другите? Ако съчиня една история, чийто герой изпада в същото положение, в което съм изпаднал сега аз, той ще има доблестта (защото аз ще го задължа), колкото и скъпо да му струва тя, да отиде при героинята и да ѝ каже цялата истина за себе си, да си отиде завинаги от нея или да остане завинаги при нея. Да, точно така щеше да постъпи моят литературен герой за поука на читателите, а защо аз, бъдещият му създател, не можех да постъпя като него?

Ако бях по-наблюдателен и, разбира се, по-умен,

не щях да досаждам нито на себе си по онова време, нито сега на вас с тези допотопни въпроси, защото щях да знам, че против лъжата говорят най-често лъжливите, против властолюбието – властолюбивите, против ачлността – алчните, против безчестието – безчестните, и че повечето от хората си приписват добродетели от куртоазия, без да се съобразяват с тях, като всеки си казва, че без добродетели в живота не може, и всеки оставя на другите да се съобразяват с тези добродетели. От друга страна обаче, и аз като всеки що-годе мислещ и чувствителен млад човек не можех да не се заловя с усърдие, присъщо на младостта, да преоткривам общоизвестни истини и да ги смятам за собствено откритие. Знаем още от древните религии що е порок и що е добродетел, що е любов и що е смърт, знаем следователно, че много, ако не и всички истини и проблеми на човешкия живот са стари като света, ала всяка епоха ги преоткрива и преосмисля за себе си, същото прави и отделната личност. Може би в това преоткриване на света се крие началото на всяко творчество и уви, на всяко човешко страдание.

Най-главната причина за моето досадно философстване и морално терзание бе всъщност Катя. Колкото по-трудно ми бе да се откъсна от лелята, толкова повече се стараех да прикривам връзките си с нея чрез Катя. Докато първия ден се смущавах да изляза с нея и желях да я предпазя от неприятните последици на провинциалната мъгла, през следващите дни я очаквах с нетърпение в четири часа следобед, посрещах я долу на входната врата и я повеждах на разходка из града. Обикаляхме из парка, бродехме по брега на реката до покрайнините на града, ходехме на кино, а веднъж и на театър. Навсякъде срещяхме нейни съученички и съученици, които ходеха по петите ни като разезд на провинциалното любопитство. Тан-

турестата приятелка на Катя се оказа неуморима раз-
зузнавачка и успяваше да уведомява цялата гимна-
зия за нашите „любовни“ разходки. По поведението
на учениците се виждаше, че отношенията ми с Катя
са станали клюка номер едно на деня и оживено се
разискват в междучасията, по улиците, а може би и
по домовете. Съучениците ѝ се държаха с нас по хла-
пашки насмешливо любопитно, пречкаха се в крака-
та ни, за да ме видят отблизо, подхвърляха изтърка-
ни остроумия за любовта, намигаха на Катя и се ки-
котеха превзето. Известно е, че на тази възраст мом-
четата и момичетата са изпълнени с най-нежни и чист-
ти чувства, но поради свян и неопитност чувствата
им често се изявяват в неприятни и понякога груби
прояви. Само така можем да си обясним отношения-
та на малките момичета и момчета, които са влюбен-
ни – обикновено те си дърпат косите, злепоставят се
пред другите и се показват по-лоши, отколкото са, за
да прикрият чувствата си, от които се срамуват. При
една от поредните срещи с група нейни съученички
те така се развикаха и разкикотиха, така дръзко за-
почнаха да я „занасят“, че тя се препъна, падна на
тротоара и удари коляното си. Хванах я за ръце и ѝ
помогнах да стане. Тя се усмихваше, а големите ѝ тъм-
ни очи бяха пълни със сълзи. Съученичките ѝ шумно
отминаха и ние продължихме да вървим по тихата са-
мотна улица. Катя все още се усмихваше някак ви-
новно, а през гъстите ѝ, леко извити в краищата рес-
ници проблясваха сълзи. В този безмълвен, „усмих-
нат“ плач имаше тихо и дълбоко страдание. Виновен
за това страдание бях само аз, ала не биваше да го
признавам дори пред себе си, а още по-малко да про-
явявам съчувствие пред Катя.

Тук му е мястото да призная, че ако леля Нася бе
взела за свой девиз съветите на древната Теано, аз

пък бях научил от книгите някои афоризми, които
обявих за мъдри и задължителни правила в отноше-
нието ми с жените главно защото ми помагаша да под-
държам самочувствието си пред тях. Едно от тези пра-
вила гласеше, че не бива да жертваме достойнството
си и да коленичим пред жените. Те се оскъряват, ко-
гато им показваме съчувствието си и се отнасяме с
тях като с богини, защото знаят много добре, че са
само жени. Нашата стеснителност и обожание, на-
шата сантименталност изобщо ги кара да ни съжа-
ляват и презират. „Жената обича мъжа, не го унизя-
вай пред нея!“ – заявяваше един автор, който твърде-
ше, че познава жените повече от всичко на света, с
такъв категоричен подофицерски тон, щото човек
очакваше да добави: „Напред, ходом марш!“ А някой
си Ренан, струва ми се, отсъждаше с философска ла-
коничност: „Жената обича мъжа, а мъжът – Бога!“
Не бях чувал или чел дотогава по-голямо ласкател-
ство за мъжа, и то така възвишено. То противоречеше
на разбиранията ми за еманципацията, пък и дълбо-
ко в себе си мислех, че авторът на този афоризъм ще
да е старец на преклонна възраст или импотентен
учен, но аз го използвах като средство за поддържане
на мъжкото си самочувствие, както някои използват
разни лекарства за повишаване на кръвното си наля-
гане. Както видяхме обаче, тези златни правила (то-
гава ги знаех от книгите, а сега – от практика) не ми
помогнаха в отношението ми към леля Нася и аз не
само че коленичих, ами и „легнах“ пред нея. Толкова
ми помогнаха и при Катя. След оная случка на ули-
цата, когато тя падна на тротоара и се смя през съл-
зи, вместо да остана равнодушен, аз се изпълних с дъл-
боко и нежно съчувствие към нея и си дадох сметка,
че тя страда тихо и неутешимо и че аз ѝ причинявам
това страдание. И тогава я видях в друга светлина и

чувствата ми към нея изведнъж и неочаквано се промениха. Преди да се познаваме лично, нейните писма ми навяваха скука с еднообразното си и сухо съдържание и аз вярвах, че и тя самата е скучна и ограничена, а сега виждах, че е само стеснителна и от стеснителност бе ми писала делови и сухи писма. Единствен път си бе позволила да наруши „благоприличието“ и ми писа, че е пораснала и осъзнала романтиката на нашето запознанство, но аз се отнесох равнодушно към нейната забележка или по-точно умишлено не ѝ обърнах внимание, за да не ѝ давам някакъв „аванс“. Сега обаче си припомних обстоятелствата на нашето запознанство и намирах, че то наистина бе романтично и че никой момък и девойка на света не бяха се запознали по този начин във време на война, и то на самата бойна линия в разгара на най-крвопролитните сражения. Същия ден, в който получих първото ѝ писъмце, нашият взвод получи заповед незабавно да възстанови телефонната връзка между ротата и щаба на полка. Тя бе прекъсната на няколко места от попадения на мини на около половин километър от предните позиции. Свързахме прекъснатия кабел и се покачихме трима души едновременно на три стълба. Когато навих кабела на бялата порцеланова чашка, откъм близката горичка, заобиколена с жълти тръстикови петна, изтреця картечница слабо и прекъснато. Докато съобразя, че куршумите свистят из въздуха като невидима струя все по-наблизо, те заплюяха по върха на стълба, оръфаха „шапката“ му, след това направиха няколко дупки малко по-надолу, най-напред между двете ми ръце, а после между палеца и показалеца на дясната ми ръка. Трябва да съм се смъкнал с космическа бързина надолу по стълба, защото не помня как съм откачил големите железни куки, на които се бях закрепил

пил горе, и как съм тупнал на земята. Опомних се, когато усетих да ме опипват и да ми викат високо, че нищо ми няма. Липсваха само няколко копчета от шинела ми на мястото на корема, които се бяха откъснали при плъзгането ми по стълба, наболяваха ме малко и коленете. На връщане към ротата напилах в джоба си писъмцето на осемгодишното момиченце, което ми пожелаваше да загина като герой на фронта, стана ми необикновено весело и може би от суеверие, на което човек в трудни моменти сигурно се поддава, аз си казах, че това писъмце е добро, щастливо знамение за мен.

За този случай си мислех вечерта, когато седяхме с Катя на една пейка до реката. Същата вечер някак изведнъж открих и почувствах очарованието на Катя, видях какво прелестно съчетание на чиста, трогателно невинна девойка и прелестна женичка е тя. Аз и дотогава забелязвах и оценявах достоинства ѝ, но в оная вечер се оказа, че не съм ги виждал в цялата им пълнота. Вероятно у Катя бе настъпила оная бърза промяна, която настъпва в ранна пролет у цветята. Благодарение на скритата работа на жизнената енергия, която се е събирала цяла зима в стъблото на цветето, само една капка влага е достатъчна то да разцъфне за една нощ и дори за един час. И у Катя се извършваше някаква напрегната вътрешна работа, и у нея бе настъпил, изглежда, часът на разцъфтяването, след което девойките стават вече истински жени.

Докато лелята владееше до съвършенство изкуството да се претворява, Катя до такава степен не умееше да прикрива мислите и чувствата си, че аз, без да притежавам телепатически способности, можех съвсем лесно да ги отгатвам. Тя бе стъпила вече на прага на живота, след месец и половина щеше да завърши гимназия и да се озове отвъд този праг. Какво я очакваше

там? Любов, неживян, интересен живот, щастливо семейство или делнична сивота и примирение пред неизвестната съдба? До третия ден тя се вълнуваше от нашата среща, както се вълнуваме от хубав сън, защото не можеше да я приеме като действителност, изпълнена бе от неясно, но щастливо предчувствие за нещо необикновено, което трябваше да ѝ се случи и да промени живота ѝ. След третия ден обаче явно страдаше от неопределеното ми поведение, искаше да си го обясни, измъчваше се от лоши предчувствия, успокояваше се и отново се измъчваше. Тя покорно бе оставила на мен да определя нашите отношения, ала нямаше вече сили да устоява на неизвестността. През всичките дни бе неспокойна и напрегната, а в оная вечер, когато седяхме на пейката до реката, цялото ѝ същество бе изопнато като струна до краен предел. Едно докосване, не, едно дихание, и тази струна щеше да се скъса със страшна сила и да превърне майската вечер в мъртва природа. Тя отпусна глава назад и косата ѝ потече като тъмен водопад от пейката към земята. Шията ѝ, обляна в лунна белота, се удължи в неимоверно изящество, очите ѝ, отразили блясъка на вечерта, угаснаха и се превърнаха на две малки бездни. В изнемогващата от влюбени звуци и аромати тишина на вечерта внезапно и мъчително-нелепо се врязаха къси хлипове.

Рядко съм се чувствал тъй безпомощен, глупав и окаян, както в ония минути, когато гледах и слушах как Катя плаче от непосилната, целомъдрена мъка на своите седемнадесет години. Трябваше да предприема нещо, да ѝ кажа нещо, а аз седях неподвижен и само я питах какво ѝ е, болна ли е, или с нещо съм я обидил, като че не знаех причината за нейното страдание. Тя хлипаше неудържимо, а аз повтарях безсмислено безсмислените си въпроси и се измъчвах от собственото си скудоумие. Обзета от физическо без-

силие, тя се строполи на другата страна на пейката. Помогнах ѝ да седне, но сега лицето ѝ се устреми към мен и тя се озова в прегръдката ми. Когато усетих върху гърдите си огъня на лицето ѝ и вдъхнах тъжния девствен мирис на косите ѝ, аз осъзнах прелестта на моминското ѝ страдание и почувствах как в мен се надига порив на нежно съчувствие и на радост, че мога да я утеша в скръбта ѝ. В този миг именно пратих по дяволите мъдрите съвети на ония мъже, които ни учеха да не изпитваме съчувствие към жените и да не им досаждаме с нашата сантименталност. Мъчителните спазми на плача ѝ постепенно затихнаха и Катя поиска да се отдръпне, но аз не разтворих обръча на ръцете си и прегръдката ни отново стана плътна и топла. След нервното напрежение тя се успокои и изпадна в оная сладостна безпомощност, която децата изпитват, след като са изплакали незаслужено оскъбление. А аз се боях да не би, ако докосна с устни челото ѝ, да извърша светотатство над нежното доверие, с което тя лежеше в прегръдката ми.

Тази вечер се прибрахме по-късно и мълчахме по целия път, както бяхме мълчали и на пейката. Това мълчание ме гнетеше, защото виждах, че Катя е развълнувана и очаква да ѝ кажа нещо, което се казва в такива случаи. А какво се казва в такива случаи? Много просто, отговарях си, това, което изпитвам към нея. Но какво изпитвам към нея – обич, съчувствие, жалост или всичко заедно, – за голяма моя изненада никак не можех да назова с думи. И така си остана неназовано и несподелено с думи това хубаво, но безименно чувство, защото на сутринта леля Нася ме обяви за персона нон грата и трябваше да напусна пределите на техния град.

Тя ни очакваше до оградата пред Катината къща. Очакваше ни с оня шеговито-съзъклятнически укор

на много близък и доверен човек, пред когото даже не ти става съвестно, че си го накарал да те чака след определеното време.

– Ей, младежи, ще прегладнеете! Вечеряйте и тогава излизайте на разходка! – каза тя с такава подкупваща усмивка, че ние не сметнахме за нужно да ѝ се извиняваме. – А, вярно, то днес пък е събота! – каза тя, все така усмихната.

Докато говореше, тя сложи едната си ръка върху рамото на Катя, а другата – върху моето рамо, сякаш искаше да приближи лицата ни и да каже: „Как ще се радвам, ако останете така заедно цял живот!“ Катя, както вече знаем от баща ѝ, се намираше изцяло под нейно покровителство, доверчиво се поддаде на ласката ѝ, прегърна я през кръста, после притисна лицето си до нейното и с това ѝ даде да разбере, че тази вечер „най-после“ с нея се е случило нещо хубаво. Тя дори не изрази съжалението си, както друга вечер мълком бе го изразявала, че се разделяме до утре, каза „лека нощ“, изтича през дворчето и влезе у дома си. Катя желаше навярно да остане минута по-скоро насаме с онова, което бе преживяла, за да го преживее още много пъти, без да подозира, че с това игриво „лека нощ“, което изрече с напрегнато и звънливо гласче, тя ми каза „сбогом завинаги“. Такава раздяла не подозирах и аз. И дълго време след това ме побиваха тръпки, когато си спомнях тази сцена пред Катината врата и си представях как на другия ден тя, прекарала може би нощта в щастливо безсъние, слуша спокойното (дали е било спокойно!) съобщение на леля си за моето внезапно заминаване...

След три минути ние с леля Нася вече влизахме в спалнята ѝ. Както винаги, тя мина напред и с привично движение намери в тъмното бутона на лампата и светна. Погледнах я и останах поразен от промя-

ната, която бе настъпила у нея само за няколко минути. Мургавото ѝ, пълно с живот, бих казал, с неутолима жажда за живот лице бе станало прозрачнобледо и дори жълто, а проникателните ѝ очи излъчваха такъв силен, болезнено сух блясък, щото за миг се поддадох на измамата, че виждам съвсем друга жена. Като познавах неподражаемата ѝ способност да се претворява, аз допуснах, че по някакъв каприз бе придала на лицето си тази смъртнобледа маска, но не, казах си веднага, тази маска на смирено страдание (това именно ме порази най-силно) не можеше да се изиграе и нямаше нищо общо с ония мимики и изражения, които тя придаваше на лицето си според случая и желанието си и от които аз малко се боях, защото тя ги използваше като средство за лъжа, а всъщност им се възхищавах, както се възхищавахме скрито от едно забранено, но безспорно изкуство.

Леля Нася постоя срещу мен около минута, като ме гледаше с блеснали и вгълбени навътре очи. Може би сте забелязали, че леко разгледите очи придават на погледа и лицето особено очарование и вътрешна вгълбеност. Когато такива очи са устремени към вас, имате чувството, въпреки тяхната проникателност, че гледат малко встрани и благодарение на това устояват на техния поглед. Леля Нася излезе, но като че се сети за нещо забравено, върна се до прага и каза тихо:

– Лека нощ!

Настигнах я, когато влизаше в другата стая. Исках да ѝ кажа нещо, но тя щракна ключалката отвътре с такава твърдост, която не можеше да бъде смекчена с никаква молба. Не допусках, че леля Нася, която мамеше и „ограбваше“ щастията на племенницата си, ще прояви някаква ревност към двама ни. Тя нямаше право на това, защото тайната ни връзка

бе „незаконна“ по отношение на Катя и ако ние с Катя се влюбехме взаимно, то лелята не само че не биваше да ревнува и да се сърди за това, а да го приеме като изкупление. Трябваше да се задоволи с откраднатото и толкоз. У деля Нася наистина не се долавяха никакви признаци на ревност или недоволство от това, което бе се случило между мен и Катя и което Катя не се опита да скрие от нея. Ето защо ме поразих нейното страдание, в което нямаше нито омраза, нито съпротива, нито гняв, така неприсъщо за една толкова агресивна и със силни страсти жена. Тя бе обладана от някаква необяснима екзалтация на разкаянieto и като я гледах, неволно си спомних за библейските предания, в които се разказваше, че много от жените, преди да станат светици, са били грешници.

Излишно е, струва ми се, да напомням, че заспах едва на разсъмване, облечен и дори обут върху покривката на леглото. Събуди ме, както винаги, пронизителният гласец на бръчката баба. Тя разговаряше с някакъв мъж в антрето и го канеше да „заповяда“ вътре. Влязоха в другата стая и гостът, понеже бе глух, започна да говори още по-високо от нея. После някой нетърпеливо и силно зачука на вратата. Бях заспал напреки на леглото, главата ми висеше отвъд ръба към пода, та с голяма мъка се вдигнах на крака. Поразкърших снага, дойдох малко на себе си и отворих вратата. В антрето стоеше бай Стамен. Усмихнат до уши, той свойски ми изкозирува, като опря два пръста до козирката на каскета си и „прибра нозе“.

– А добро утро, юнак!

– Добро утро! – казах и му сторих път да влезе.

– Покорно благодарим!

Бай Стамен влезе някак тържествено-шеговито, свали каскета си и го сложи на кръглата масичка с дъното нагоре.

– Сватята казва, че спиш, и не ме пуска да вляза, ама аз ѝ рекох, ще го вдигна, пък ако ще да ми се разсърди. Тъй де, днес е празник, да се повидим, а то в делник няма как. Девет дни откак си дошъл, не можем да си кажем две думи.

Бай Стамен бе облечен в нов костюм от евтин летен плат, имаше и тъмноредена тънка вратовръзка, прана и гладена, както личеше от лъскавите петна по нея, и вързана през четиридесетте години, когато вероятно бе купена. Обувките му, връстници на вратовръзката, но съвсем неносени, скърцаха силно и звучно, сякаш някой надуваше зад него устна хармоничка. Добродушното му лице бе озарено от вътрешна и външна светлина, обръснато до корен, напръскано с одеколон и напудрено, между пръстите на ръката му димеше не „Бузлуджа“, каквито пушеше при първата ни среща, а „Арда“. Кутията бе сложил в горното джобче на самото си така, че да се вижда отдалече. Изобщо бай Стамен бе изцяло подновен, а където не можеше да бъде подновен – измит, изгладен и лъснат като войник за парад с изключение на голямото кафяво петно от пот, което се виждаше на хастара на каскета му. На всичко отгоре бе обърнал рано-рано някой и друг „напръстник“, защото заедно със смесения дъх на гладени дрехи, бръснарски одеколон и на чамова дъска, от него лъхаше и на гроздовка. Това личеше и от очите му, меки и големи, не като за мъж, които излъчваха някакво наивно и игриво дръзновение. Това бяха Катините очи, както Катините очи бяха негови с тази разлика, че нейните бяха разположени на нежно моминско лице под тънки вежди и замрежени от гъсти ресници, а неговите – сред рошави вежди, подпухнали клепачи и тъмнокафяви торбички, от които като лъчи от слънце се пръскаха тънки бръчки по лицето му.

В тези весели очи бе отразено не само неговото настроение, но и настроението на цялото му семейство, което той колкото по-старателно се опитваше да скрие, толкова по-явно се изписваше на лицето му. „Няма как, трябва да поиграем малко на криеница, тъй е останало от едно време, а то иначе и двамата знаем докъде е стигнала работата“ – казваше изржението на лицето му. Бай Стамен бе уверен, че изпълнява мисията си с необходимия дипломатически такт, без да подозира как съвсем открито ме сватосва за дъщеря си и ме кара да се червя от притеснение.

– Цяла неделя чувам как се връщате вечер с Катето и сядате да се храните – започна той – и все не смея да се обадя. Викам си що да им преча, нека си бърбят там, млади са. А снощи си дойде самичка. Не яде, ами туп, туп, туп – право в малката стаичка. Открай време спи при момчетата, а снощи – оттатък. Има там един миндер, ама досега никой не е спал на него. Заяде ме едно шубе, та рекох на жената: „Я иди, рекох, и виж какво прави Катето. Всяка вечер се връщат двамата, а сега – самичка, да не се е случило нещо, я да сте се разсърдили, я...“ Отиде жената, върна се – искала, казва, самичка да спи. „Че защо?“ „Ами тъй, казва, ѝ хрумнало и толкоз.“ „Има тука една работа“ – казвам на жената. „То че има, има, казва и тя, гледам очите ѝ – плакала...“ Бе то ако слушате мене, да му турите точка на формалностите по въпроса! – Като изрече тази сложна, умна и любима фраза, бай Стамен се засмя с тънък, креслив смях, който не отиваше на откритото му добродушно лице, и сякаш съобрази, че е нагазил през просото, отвори „Ардата“ и започна да пали цигара. Щом пое първата глътка дим, той поседна на края на леглото, погледна ме в очите и се изчерви като момче. („Щом съм казал едно, ще кажа и две!“) – Слушай какво ще ти река! – каза той и по

трепета на гласа му личеше, че колкото и да му е трудно и неловко, трябва да направи последната и решителна крачка в благородната си, но тежка мисия: – Да вземете да се приберете с Катето, а? След месец и половина ще завърши училище и след туй е свободна. – Той забеляза смущението ми и се опита да ме успокои, като успокояваше и себе си: – Те, тези работи, тъй стават. Учен си, но млад и не ги знаеш. Нека, значи, си говорим като мъже... Та от мене това, а да видим ти какво ще кажеш, щото женитба само с мома не става...

– Свако, не те ли е срам да говориш така? – чу се отвън тихият, но укорен глас на леля Нася и тя застана на прага.

Бай Стамен се стресна, скочи на крака и в уплахата си понечи да излезе навън, но срещна леля Нася на прага, върна се и застана с гръб към нея.

– За срам, срам ме е!...

– Защо тогава се пазариш с... човека?

– Как тъй ще се пазаря! Казвам му самата истина, не се пазаря – каза бай Стамен, надигна към устата си цигарата с разтреперани пръсти и смукна бързо и дълбоко. Това сякаш възвърна малко самочувствието му и той погледна смело балдъзата си в лицето. – Катето се мъчи, нали виждам. Мъчи се детето. Е, не сме богати, нямаме имане, нямаме имоти. Имаме ей тези, видиш ли ги? Ей тези! И чест имаме! – викаше той, показваше на леля Нася грамадните си възлестиръце и се разпалваше все повече и повече. – Аз съм баща и не мога да си затварям ни очите, ни устата, ни сърцето. Нали сме хора бе, джанъм? Какво лошо има в туй, че съм го запитал какви са му намеренията? Целият град пита, а аз като баща да не запитам!... Ама и на теб ти се чудя! Хем забърка тази каша, хем пък сега ми се караш.

– Каква каша съм забъркала? – попита тихо леля Нася и очите ѝ се напълниха със сълзи.

– Е де, не го вземай толкоз навътре де! Аз само така... Нали знаеш как си дрънкам понякогаш! – каза бай Стамен, като видя плувналите ѝ в сълзи очи. На лицето му се появи израз на вина, учудване и съжаление, че щом тя, винаги спокойната, умната и ласкавата покровителка на семейството му, плаче, значи той е прехвърлил мярата и много я е наскърбил.

Леля Нася го хвана над лакътя и тихо, оправдаващо му каза:

– Ах, свако, свако! Тези неща веднъж стават в живота. Аз нали така слепешката... а сега!... Нека оставим човека да си помисли! Нито той ни знае добре кои сме, нито пък ние – него. Хайде да отидем у вас, там ще поговорим. Там ще ти кажа...

Бай Стамен покорно се отпрати към вратата, погледна ме и излезе. Така го и запомних – устремил в мен големите си – не като за мъж – пълни с влага и вина очи, в които имаше и надежда, че балдъзата ще му съобщи моето съгласие, което аз като всеки млад човек се срамувам да му кажа направо. Когато стъпките му отекнаха надолу по стълбите, леля Нася се върна леко задъхана, застана срещу мен и пошепна нещо, което не чух. Лицето ѝ, както и снощи, изразяваше смирено страдание и дълбоко разкаяние и аз отново и още по-силно бях поразен от промяната на тази жизнерадостна жена. От всичко, което ми каза, съм запомнил дословно само първото изречение, може би защото с него тя ме обяви за персона нон грата. „Трябва да си заминеш още днес, съжалявам, трябва да си заминеш на всяка цена!“ Тя говореше тихо и равно, без прекъсване, като че ми даваше отчет за извършена работа, и ме гледаше право в лицето. Съжалявам, че не мога да предам с нейни думи тази малка изповед.

Тя отдавна мечтала да се случи в живота ѝ нещо ново, красиво и романтично и ето че една вечер видяла в албума на Катя някакво старо писмо. Погледнала името на подателя и си спомнила, че същото име стояло на корицата на една нова книжка, която се получила същия ден в библиотеката. Внушила на Катя да ме потърси „просто така“, да видят дали ще се окаже „бащата от фронта“, или не. Всичко останало направила тя. Съчинявала или подсказвала на Катя как да пише писмата си, кратки, делови, но настойчиви; измислила лошата бележка на Катя по български, за да има повод да ми пише редовно; убедила Катините родители, в случай че остана по-дълго, да ме пратят при нея на квартира; дала им идеята за оная бележка, която всяка вечер намирахме в чинията с алуминиевия капак, нагласила „особеното“ ми посрещане (за което, слава Богу, се досетих), за да повлияе не твърде благоприятно на първото ми впечатление от Катиното семейство, преписала оттук-оттам някакви стихове и ми ги представила за свои, за да се „сроди с мен“, предвидила даже билетите за кино и помолила тантурестата приятелка на Катя да я придружи до хотела и изобщо „забъркала кашата“, както току-що се бе изразил бай Стамен, с неясната и коварна надежда, появила се у нея още след първото ми писмо, да предотврати сближаването ми с Катя, ако характерът, възрастта и външността ми се окажат нормални. Когато ме видяла у Катини, тя се зарадвала, защото срещата ми с племенницата ѝ можела да се окаже щастлива за нея, и в същото време някакъв глас ѝ подсказал, че онова ново, красиво и романтично, за което мечтаела толкова отдавна, вече е дошло в нейния скучен и безрадостен живот. Катиният живот тепърва започва, казвал ѝ този глас, ако допусне грешка, тя има време да я поправи, а пред теб стои последната възможност да се сдобиеш с

щастие. Но как да стане това? Всичко, което била направила до срещата ни, можело да остане без полза за нея, ако не намери някакъв начин да ме привлече изведнъж към себе си... Общозвестна истина било, че тъй наречените хора на изкуството презират предразсъдъците, в личните отношения те търсят преди всичко силните емоции и затова не проявяват особено уважение към женското целомъдрие. За да се издигне на нивото на това изискване и преди всичко да преодолее стеснителността си, решила да пие и да пуши пред мен, което правела само на големи празници, и то съвсем умерено. Моето въздържателство изтъкувала като поведение на човек от столицата, който познава мантилитета на провинциалните родители и държи да изглежда добре в техните очи. А когато видяла, че съм се напил само от две чаши вино и съм стеснителен като юноша, изпитала чувство на умиление към мен, но заедно с това и непреодолимо желание да ме приласкае с помощта на алкохола, и то така, както го правят може би най-лекомислените жени. Нека си мисли за мен каквото си иска, казвала си, нека отиде по дяволите всяко приличие и срам. Цели седем дни била и пиана, и щастлива, ала не посмяла да ми каже, защото се смущавала от мене и се бояла, че ще я взема за лекомислена жена. Седем дни и нощи – това не е малко! До снощи, когато видяла как Катя лежи в прегръдката ми разплакана и щастлива. И още там, в градината, докато ни гледала прегърнати, измъчена от ревност и самота, почувствала, че няма да понесе двойната тежест на нещастията и подлостта, че трябва да се изповяда пред Катя, за да освободи душата си от едната тежест, и да се махне от този град. Но къде ще отиде?

Леля Нася млъкна, взе от масичката забравения каскет на бай Стамен и излезе тъй бързо, сякаш изхвъркна през вратата. Откъм вътрешния двор се чу-

ваше пискливият глас на бръчкавата, която приказваше през оградата с една съседка. Сложих в пътната си чанта ризата, която леля Нася бе опрала предния ден, и офейках. Точно така. Покварената жена отиде да изповяда греховете си пред тези, от които може би щеше да получи вечно проклятие, а моя милост офейка. След четвърт час бях на гарата. На перона стоеше същият онзи пътнически влак, с който пристигнах в Катиния град и който спираше на всяка керемиди. Купих си билет и се качих в едно празно купе. След няколко минути влакът тежко потегли и се измъкна от гарата. Колкото по-се отдалечавах от града, толкова по-болезнено изпитвах вината си към Катя и нейните родители. Представях си как леля Нася, обляна в сълзи на разкаяние, им разкрива тайната си връзка с мен и виждах как лицата им окаменяват от разочарование и покруса. Измъчвах се от лекомислието, с което бях създал, а след това отнел една надежда на тези бедни и прости хора, но още по-тежко се измъчвах от това, че проявих унизителна слабост и избягах от тях като последен страхливец и авантюрист.

Катя не ми писа, не ѝ писах и аз. На първо време не намерих кураж, а отпосле реших, че да ѝ се извинявам, задето не съм могъл да се влюбя в нея, въпреки добрите си чувства, е нетактично и оскърбително. Странно е, че когато си спомнях за тази донейде тургеневска история, в паметта ми най-ярко се открояваше образът на леля Нася и като мислех за нея, винаги изпитвах известно чувство на неловкост и срам.

• Преди малко имах смелостта да заявя, че съвсем лесно съм отгатвал мислите и чувствата на Катя при срещите си с нея, но вие ще ми простите тази суета, защото виждате, че моята самоувереност е със старата, от времето на неповторимите младежки години, когато вярвах непоколебимо, че познавам хората

като петте си пръста, а самия себе си – по-добре от всички на света. Сега знам, че никой писател не е успял напълно да предаде със словото си, колкото умно, проникновено и богато да е то, мислите и чувствата на хората, за които разказва, а още по-малко собствените си мисли и чувства. Невъзможно е да се изрази по какъвто и да е начин колко мисли минават през ума ни и колко чувства през сърцето ни само за част от секундата, камо ли да видим какво става в дълбините на чуждата душа! Не бих желал да мислите, че правя тази уговорка ни в клин, ни в ръкав, за да прикрия или оправдая неумението си да прониквам в тъй наречения вътрешен мир на героите си и да го описвам. Не само не крия, ами ви изповядвам колко ми е трудно да надникна в този мир, колко ми е непознат човекът и колко завиждам на ония, които вярват, че го познават или действително го познават. Като се старая да правя всичко, що е по силите ми в това отношение, аз преди всичко се уповавам на вашия ум, чувствителност и въображение, така че от вас всъщност зависи да си представите и разберете възможно най-добре лицата и събитията, за които ви разказвам. Трудността да проникваме в тайната на човешката душа обаче не оправдава егоизма и бездушието ни към другите, напротив, да се стараем да я преодоляваме всеки ден и час, това е наша нравствена задача. И смъртта е непреодолима, но ние не се примиряваме с това, а живеем с надеждата за все похубав и дълъг живот и даже не вярваме, че ще умрем. Да се проникваме със съчувствие към другите, този е, струва ми се, единственият начин да ги опознаем донейде, а колкото по-добре ги познаваме, толкова по-добре ще знаем как и с какво да им помагаме. Аз не допусках, че леля Нася е способна да изпитва изконните човешки чувства любов и ревност, не проя-

вих съчувствие към нея и с лека ръка я турих в число то на лекомислените жени, но ако бях се опитал да сляза от „висотата“ на провинциалните си предразсъдъци, сигурно щях да спестя и за трима ни печалните последици от нашата среща.

Ето за какво си мислех, докато пътувахме тримата, и се питах дали леля Нася е изповядала греха си пред Катя и нейните родители, или е намерила по-благоразумна причина за моето внезапно заминаване, дали са ѝ простили, или са я низвергнали завинаги от семейството си. Бяха изминали осемнайсет години оттогава, но аз си спомних всичко така живо, като че бе станало вчера. Уверен бях, че и Катя си спомня всичко като мен, но тя мълчеше и все така си даваше вид, че не ме познава. Погледнах няколко пъти лицето ѝ в огледалото за обратно виждане. То бе същото лице, със същите очи, спокойно, но поопростяло и поовехтяло, сякаш бе си сложила някакъв особен грим с по няколко бръчици около очите, за да изглежда нарочно по-възрастна, отколкото я знаех. Косите ѝ бяха – почти както някога – гъсти и тъмни, но късо подстригани и саморъчно тупирани, което издаваше оная лека занемареност на външността ѝ, присъща на жените, примирени с настъпващата зряла възраст и отдадени изцяло на семейството си. Като я гледах така спокойна и „семејствена“, започнах да си внушавам, че онова, което се бе случило между нас преди години, толкова е избледняло в паметта ѝ, та тя вече се съмнява дали се е случило в действителност, или го е сънувала.

Съпругът също мълчеше. Като разказа за сватбата на сестриницата, за някои смешни случаи в службата си и за напалмите във вьетнамската война, той сякаш едва сега забеляза, че го слушам разсеяно, и млъкна. Така пътувахме около десетина минути. Погледът ми случайно попадна на контролната стрелка,

която показва температурата на двигателя. Тя бе минала червената черта и това означаваше, че колата се е движила дълго без охлаждане и се е загоряла до последна степен. Спрях на първата отбивка, вдигнах капака и установих тъкмо онова, от което се боях – липсваше ремъчето, което задвижва динамото и перката за охлаждане.

– То малкото камъче катурва колата – заключи мъдро моят спътник, когато му обясних, че без това злополучно ремъче не ще мога да продължа пътя си. – Но не е страшно, магазинът за авточасти е в нашия квартал. Стига да можем да се придвижим до града и готова работа!

В града пристигнахме след пет минути. Запитах го къде ще им бъде удобно да ги оставя. Архимандритов каза, че за тях навсякъде е удобно да слязат, но ако ще отивам в магазина да търся ремъче, пътят ми минава покрай тяхното жилище. Някогашното околийско градче бе станало стохияден окръжен град. Централната улица бе разширена и асфалтирана, на мястото на двуетажните къщички се издигаха седем-осеметажни сгради, над тях стърчеше неизбежният за всеки наш провинциален град „небостъргач“, като доказателство пред света, че и ние можем да строим високи къщи, и то с алуминиеви конструкции. Докато Архимандритов ми показваше по коя улица да карам, аз отново и с известно безпокойство си мислех за леля Нася, за Катината майка и за баща ѝ. Възможно бе Катя да живее на старото място, тъй че нищо чудно да срещна някого от тях. Щях да спра пред къщата им само за минута, но гузното ми въображение не ме оставяше на мира. Ту си въобразявах, че бай Стамен очаква дъщеря си пред къщи и щом ме види, ще ме познае, макар темето ми да бе напълно олисяло, ту пък че леля Нася стои, както някога, до оградата и също ги очаква.

– Ето, до онзи стълб можете да спрете! – каза Архимандритов.

Улицата, на която живееше Катя, бе друга и кварталът бе друг, но пред входа на жилището им все пак ме посрещна познат човек. Това бе маститият Иван Карталски, бивш поет, романист, драматург и прочие, някогашен съкръжочник от София и бъдеща знаменитост, защото имаше буйна коса, буен глас, буен нрав и подражаваше на Маяковски. Стиховете му бяха пълни със строителни материали, мостове, железници и бригадирски ватенки, рецитираше ги пред младежките бригади с гръмогласна, площадна артистичност, която по онова време много допадаше на читатели и слушатели. Главното достойнство на поезията му бе обаче неговият новаторски фанатизъм, с който отричаше всичко в световната поезия до Маяковски. След като опита всички литературни жанрове, Карталски изчезна за седем-осем години, появи се като журналист в някаква многотиражка по строежите и пак изчезна. При срещите ни се държеше като човек, отишъл по строежите на петилетката да изпълни своя граждански и партиен дълг, а след като го изпълни, тогава вече ще се заеме с истинското изкуство, което засега може да почака, докато пред нас стоят по-важни задачи. Минаха още няколко години и Карталски взе да идва по-честичко в София – най-напред като редактор, а после вече като главен редактор на окръжния вестник в родния си град. Той все още даваше да се разбере, че като изкара и този журналистически стаж в провинцията, ще се залови най-после за голямото изкуство, но личеше, че и главното редакторство много му харесва. С една дума, той бе от ония пишещи или непишещи мъже, които революцията навъди много у нас и които компенсират липсата на талант с обществена работа. Някои от тях

винаги използват случая да ни внушават, че са по-жертвали призиването си в изкуството заради обществото и обществото трябва непрекъснато да им показва своята голяма признателност. От друга страна, Карталски бе добър, отзивчив и сантиментален по характер, та макар да изпитваше оная малка завист към нас, „пробилите“ и направили вече литературна кариера, каквато изпитват всички изкушени в изкуството, той ни обичаше искрено, най-добре се чувстваше в нашата среда, а в провинцията се гордееше с нашето приятелство.

При всяко идване в София преспиваше при някого от нас и прекарвахме славно, т.е. напивахме се здравата, и много сутрини го изпращахме до гарата или до летището направо от бар „Астория“.

Карталски се отплащаше щедро за нашето гостоприемство и ония от приятелите, които посещаваха родния му град, винаги отсядаха у него. Само аз май не бях му гостувал и като ме видя, силно се плесна по челото от изненада и искрено отчаяние. Още след като ме прегърна и притисна до себе си, ми каза, че отива на някаква „идиотска“, но неотложна конференция в София, а щом узна за бедата ми, изтича у дома си да позвъни в магазина за авточасти, а ако там не се намери ремъче, да попита шофьора на редакцията и други приятели.

– Стефане, обади се и ти по телефона в гаража на съвета! – каза той и взе под ръка Архимандритов, който, усмихнат, наблюдаваше нашата среща. – Щом сте пътували заедно, значи се познавате, нали?

Оказа се, че живеят на един етаж, врата срещу врата. Двата се качиха заедно да позвънят всеки от своя телефон, а аз останах в колата. Катя бе изчезнала незабелязано, което показваше, че нашата среща я поставя в неудобно положение.

Пръв слезе Карталски и отдалече заклати глава. Звънил в магазина за авточасти и в сервиза, но не намерил въпросното ремъче.

– Оставям те в ръцете на Архимандритов – каза ми той и се учуди, че сме пътували два часа, без да се запознаем.

Служебната кола, която трябваше да го отведе до летището, чакаше отдавна и шофьорът даде знак, че закъсняват. Карталски искаше да ми каже нещо, ръкува се и влезе в колата. В това време слезе отгоре и Архимандритов – също без резултат – и започна да ме убеждава да остана у тях до утре. Имали свободна стая, имали и великолепна мансарда, самостоятелна и романтична. А ремъчето утре ще се намери, не може да не се намери, в окръжния съвет има цял гараж, има и толкова собственици на леки коли.

Докато говореше, той обръщаше лицето си наляво и малко нагоре към четвъртия етаж, където навярно бе жилището му, и тогава усмивката му ставаше тържествена, а изразът на лицето – студен и недоброжелателен. Когато се обърнеше така, че да виждам левия му профил, лицето му добиваше познатото ми весело и добродушно изражение. А когато пък бе обърнат към мен, лявата половина на лицето му имаше весело-добродушен израз, а дясната – студен и недоброжелателен. Тази бърза промяна на лицето му си обяснявах с промяната на чувствата му, които той, изглежда, не умееше да крие. От една страна, той се чувстваше задължен да ми се отплати за услугата, а от друга – не можеше да вземе човек „от пътя“ и да го въведе у дома си само защото се е возил няколко часа в колата му. Нямаше съмнение, че и Карталски бе го помолил или задължил по съседски да ме приюти за една нощ вместо него, а на Карталски, изглежда, мъчно можеше да откаже. Казах му, че ще отида да си

купя някаква тоалетна дреболия и ще се върна след половин час. „Без колата обаче – каза той. – Без колата! Добре, ще ви очаквам!“

Имах намерение да си взема легло в хотела, да му съобща по телефона и да го поставя пред свършен факт. Така щеше да бъде спестена третата ни среща с Катя в нейното семейство. Хотелът бе същият, в който бяхме се срещнали с нея преди осемнайсет години, но надстроен с два етажа и разширен, също както тогава нямаше свободно легло и хотелиерката ми го съобщи със същото убийствено-безразлично, лаконично и дори враждебно „не“. Може би и тя бе същата, но аз не помнех лицето ѝ, а и да го помнех, не можех да го видя, защото тя се бе навела над някакъв тефтер и ми каза „не“-то, без да ме погледне. На входа срещнах една от чистачките и тя с удоволствие ми обясни, че в местността Орешака имало къмпинг и там „по можело да се намери местенце“. В този къмпинг освен легло се надявах да намеря и тъй необходимото ми ремъче. Все някой от нашите или чуждестранните туристи трябваше да има резервно ремъче и да ми го продаде. Ако нямаше свободни легла, щях да спя в колата.

И досега не знаях дали Архимандритов бе излязъл случайно на балкона, или ме очакваше там, но ме забеляза отдалече и слезе при мен, преди още да отворя колата. Мнозина от вас може би ще си кажат, че ако бяха на мое място, непременно щяха да проявят характер и да предотвратят тази среща. Аз също бях уверен, че няма нищо по-лесно от това. Но когато Архимандритов слезе при мен, аз почувствах, че нямам воля да му откажа гостоприемството, от каквито и подбуди да бе ми го предложил. Взех куфара си от багажника, заключих колата и тръгнах след него. Не бях суеверен и не вярвах нито в силата, нито в предопределението на съдбата, а докато се изкачвахме по стъл-

бите мълчаливи и задъхани, аз си казвах, че у мен действа някаква сляпа сила, която ме тласка към Катиния дом, и тази сила е съдбата. Преди години, когато влизах в нейния дом, изпитвах същото тежко предчувствие за нещо неприятно, което ще се случи между нас, но тогава у мен бе по-силно младежкото любопитство, суетата, ако щете, и жаждата за нови преживявания. Сега изпитвах досада и отвращение от собственото си безволие, че отивам в семейството на тази, от която трябва все още да се срамувам. И аз се срамувах от нея за някогашното си бягство и все пак не намирах сили в себе си да се върна назад. „Глупаво, глупаво, глупаво!“ – повтарях си наум и напрегнат, очаквах да видя къде ще ме въведе любезният домакин – в жилището си или в мансардата, както бе ми обещал. Въведе ме в мансардата.

– Лично и неприкосновено владение на голямата дъщеричка – каза той, като влязохме. – Мисля, че ще ви се хареса. Ето там са сервизните помещения. Ако пък не ви е удобно, и долу имаме стая на ваше разположение.

– Благодаря, тук е чудесно!

– Когато си починете, заповядайте долу, ще ви чакаме!

Преди да си отиде, Архимандритов се спря на прага, като че искаше да ми каже още нещо, и докато стоеше на фона на отсрещната тъмна и грубо измазана стена в коридора, аз забелязах, че ушите му бяха различни едно от друго. Лявото бе голямо като раковина, солидно и някак благородно, а дясното – кръгло и мъничко като у осемгодишно дете. Така открих, че ушите придаваха различни изражения на лицето му, следователно нямаш основание да го подозирам в двуличие или даже в триличие. И все пак в поведението му имаше нещо загадъчно, защото при всичката

му словоохотливост по пътя се държеше така, като че в колата бяхме само двамата с него. Почти всички ние имаме свой паразитен израз или дума, които употребяваме несъзнателно, когато трябва и не трябва. Имам един познат, който казва „моля ви се“ даже след поздрав: „Добър ден, моля ви се!“ Друг пък има навика да казва „извинявам се“ сам на себе си, когато върви по улицата и му се случи да кихне. Колкото до „значи“, „разбираш ли“ и прочие словесни паразити, то май че всички ги употребяваме. Катиният съпруг, другарят Архимандритов, имаше пък навика да казва: „Готова работа!“ Още щом седнаха в колата на бензиностанцията, той каза:

– Ето че се намери кой да ни откара. Готова работа!

Това бе единственото изречение, което той каза на жена си през целия път, и то непряко, защото бе отпразено и към мен. Аз, разбира се, не се интересувах от семейните му отношения, а исках да знам на какво се дължеше внезапният изблик на любезност, която той прояви към моята особа. Тук несъмнено бе изиграл някаква роля Карталски, но каква? Щедър на силни епитети, за да изтъкне приятелството си с хора от столицата, той вероятно бе ме представил в най-благоприятна светлина пред своя съсед. Не се знаеше обаче дали съседът се радва на честта да се запознае поотблизо с мен, или това познанство го измъчва. Ако е знаел за връзките на Катя с прословутия „батко от фронта“, които навремето бяха станали публична тайна в градчето, и едва сега е узнал от Карталски, че самият този батко го е возил в колата си? Ако пък Катя е имала връзки с друг, преди да се омъжи за него, и тези връзки са били с някакви последствия, съпругът бездруго ги е приписвал на „баткото от фронта“, а последствия от този род дори с такава голяма давност не са приятни за нашия силен мъжки пол.

Неговата любезност изобщо съвсем не означаваше, че съм му приятен. Съпругът от Толстоевата „Крайцера соната“ страда непоносимо от ревност и омраза към любовника на жена си и колкото повече расте омразата му, толкова по-любезен се показва към съперника си. За ревност в случая и дума не можеше да става, но досадата от осемнайсетгодишното съжителство можеше да принуди Архимандритов да се възползва от гостуването ми в минути на отегчение и да го натяква на жена си.

Като се обръснах и преоблякох, аз застанах до прозорчето на мансардата. То бе поставено на ниско и от него се откриваше широка гледка от града, полето и планината. При нормални условия жилището обикновено подсказва вкусовете и характера на своя обитател. Ако се съдеше по вещите и вида им, дъщеричката на Катя бе по младежки небрежна, без грижа за голям уют, обича самостоятелния, но не и самотния живот. Впрочем в това „неприкосновено владение“ нямаше излишни вещи: легло, ученическо бюро и малко барче. Върху барчето бе поставен доста употребяван магнетофон, японска марка, до него – пепелник с две угарки, а долу в преградката – няколко английски книги. Други атрибути на духовен живот бяха залепените по стената портрети и фотоси на прочути чуждестранни киноартисти и естрадни певци, между които познах само Брандо и Мastroяни. Така че „романтичното“ на мансардата бе всъщност неволното любопитство, което възбуждаше въображението ми и ме караше да гадая какъв човек живее тук, какви мисли и чувства има към света, от какво страда и на какво се радва. Най-много мислех, разбира се, за предстоящото ми слизване в жилището на Катя. Наближаваше вече седем часът, навън започваше да притъмнява, а аз все не се решавах да сляза долу, както

бях обещал на домакина, и все още кроях планове как да прекарам нощта тук, без да се вестявам в семейството му.

Навън се чу шум от стъпки, после се почука на вратата. И стъпките, и почукването бяха тихи и меки – от женско ходене и женска ръка. Това бе Катя. Щом тя сама идваше при мен, значи, че нямаше опасност да ѝ създам някаква неприятност с присъствието си. Предстоящата среща с нея ме развълнува повече, отколкото очаквах. Тя не можеше да мълчи, когато застанем очи срещу очи, и аз най-после щях да имам възможност да изкупя вината си пред нея. Да, в тази минута между почукването на вратата и моето „да“ аз изпитвах повече отвсякога желание да изкупя някак вината си пред Катя или поне да я помоля за прошка. В душата ми настъпи някакво просветление и аз осъзнах, че само поради това чувство за вина, полузабравена, но жива в сърцето ми, бях се съгласил да взема Катя и съпруга ѝ в колата и да се озова в нейното семейство. Друга причина нямаше и не можеше да има. А може би Катя отдавна ми е простила или е забравила всичко?

С това хубаво предчувствие отворих вратата и едва не възкликнах от изненада. Срещу мен застана едно момиче с прави руси коси и ме поздрави. Попитах го кого търси, защото го взех за приятелка на Катината дъщеря.

– Вас търся, очакваме ви за вечеря – каза момичето, като ме гледаше спокойно и преценяващо.

Помолих момичето да влезе и да се чувства като у дома си. То се усмихна с известно усилие на недотам остроумната ми шега и се представи:

– Казвам се Мая! – погледна многозначително пълния с угарки пепелник и добави: – А сега, ако нямате нищо против, да вървим при родителите!

Естествено бе нейната поява да ме смути, след като бях очаквал майка ѝ, но не съвсем естествено бе да не мога да контролирам поведението и гласа си. Гласът ми скочи една терца нагоре и се превърна в писклив тенор, а ръцете ми, както винаги при вълнение, издайнически започнаха да треперят. За да прикрия това, запалих цигара, предложих и на нея. Тя прие цигарата, запали от запалката ми и седна на леглото си. Едва тогава се сетих, че първо трябваше да я покана да седне, да ѝ предложи цигара и чак тогава да запуща. Тя взе от нощното шкафче парче от вестник, направи си сръчно фунийка и изтърси пепелта от цигарата си в нея. Предложих ѝ пепелник, но пак със закъснение. Тя бе облечена в бяла блузка и дънки, които в столицата бяха новост, в провинцията – извънредна рядкост, а в случая може би и домашна направа. Седеше спокойно с опрени на коленете лакти и изпускаше цигарения дим през устата си като опитен пушач. Посочих една от книгите и попитах чете ли английски. Мая каза, че през юни завършила английска гимназия в съседния град и кандидатствала английска филология, но въпреки отличния бал (36) не я приели. Кандидатите наистина били много, но и привилегированите не били малко. Казах ѝ, че догодина непременно ще я приемат, но тя поклати глава и по лицето ѝ се изписа разочарование.

Изпушихме цигарите и слязохме, както бе се изразила Мая, долу при родителите. Излишно е да казвам, че приемът ми в Катиното семейство не приличаше на оня прием отпреди осемнайсет години. Сега всичко бе по-просто и естествено, още повече че бяхме вече познати. Катя не мълчеше, както бе мълчала по пътя, но пряко към мен не отправи нито една дума, нито позволи на очите ни да се срещнат. Архимандритов не говореше вече шеговито, а официално

и съдържано, с което подчертаваше, че по пътя си е приказвал каквото му текне пред някакъв си непознат, но сега не бива да бърбори какво да е и как да е. Виждах как му се искаше да заговори за литература, за да ми достави удоволствие, ала не смееше да се залови за тази тема и кръжеше около нея с голяма предпазливост. Изглежда, че не бе голям приятел на книгите, и дъщерята бе го посъветвала да не нагазва там, откъдето няма да се измъкне лесно. Влиянието на Мая върху родителите ѝ, особено върху бащата, бе съвсем очебийно и то се дължеше на обожанието, което бащата изпитваше към нея. Мая говореше малко, и то само когато родителите ѝ я питаха за нещо или искаха мнението ѝ. Говореше с оная лека и хаплива ирония, присъща на преждевременно развитите млади хора, които се чувстват неразбрани от възрастните и неволно провокират ругината и „еснафското“ им благоприличие. Каквото и да кажеше, то звучеше като извод и обобщение на казаното от другите. Когато майката спомена за по-малката дъщеря, която заминала на бригада без топла дреха, Мая заяви, че всички тези бригади са една глупост и нищо повече. Когато пък баща ѝ намери най-после сгода да каже някоя и друга дума за литературата, в смисъл че има хубави книги, но времето не стига да се чете всичко, Мая каза, че нашата литература не заслужава да си губи човек времето за нея, защото е неискрена, банална и лъжлива, не се занимава с човешките страсти, болки и въждедения, а с измислици, които нямат нищо общо с истинския живот. Това бе камък, хвърлен в моята градина, но аз за съжаление няхах кой знае какво основание да оспорвам мнението на момичето и се утеших с правилото, че в такива случаи присъстващите се изключват. Бащата не бе съгласен с тези резки и оскърбяващи може би госта съждения и все пак

не можеше да скрие възхищението си от нея. „Маичко, помисли си дали не прекаляваш по дадения въпрос, мила моя!“ – казваше той и по очите и по гласа му се виждаше, че тъкмо независимият характер на дъщеря му го караше да я обожава.

Архимандритов седеше с левия си профил към мен и аз виждах благородното му аристократическо ухо, което му придаваше израз на любещ баща и великодушен човек. Сърдечната му любезност, съчетана с трескавата, донейде демонстративна независимост на дъщерята, ме успокояваше и ми вдъхваше чувство на искрено уважение от негова страна. Загадъчното мълчание на Катя не ме смущаваше толкова много и ми създаваше илюзията, че никога не сме се виждали с нея и ако сме се виждали, то е станало насън. И когато след вечеря бащата помоли дъщеря си да ми покаже града, както някога Катиният баща бе я помолил да ми покаже забележителностите на същия този град, аз намерих това за естествена проява на гостоприемство и даже забелязах, че на него ще му бъде особено приятно да поговоря по-дълго с дъщеря му, защото само така ще оценя напълно ума и способностите ѝ. Хрумна ми да кажа, че имам работа с режисьора на тукашния театър (когото не познавах), за да не досаждам на домакините, докато настане време за сън, а Мая се приготи да отиде на рожден ден. Нямаше възможност да ми покаже града, но обеща да ме придружи до центъра.

Излязохме заедно и нито аз отидох в театъра, нито тя – на рожден ден. Като минавахме покрай централния ресторант, предложих да се отбием за малко и Мая се съгласи. Няхах намерение да се запивам и поръчах две малки водки. Кафе-сладкарницата, в която седнахме, бе почти празна, защото оркестърът свирише в другата зала и при нас бе тихо и уютно. След

двете малки водки поръчах още две малки, а след тях още две. Мнозина, ако не и повечето от вас, знаят как става тази работа, та смятам за излишно да разказвам как започва магията на алкохола, как чашките идват една след друга и една от друга по-замайващи и неизбежни.

Мая се произнасяше все така кратко и категорично по всички въпроси, които се засягаха в нашия разговор, и за мен не бе трудно да узная нейната „житейска платформа“: да презира условностите, да не се учудва от нищо, да се бори за независимост и лична свобода и за да постигне всичко това, да се разочарова от хората и техните добродетели. Според нея всичко около нас и у нас носеше печата на лъжата, пошлостта и лицемерието. Тя презираше града, в който живееше, защото бил скучен, иронизираше родителите си, защото били старомодни и сантиментални, тъй като още били влюбени един в друг, не вярваше в приятелството и в любовта, в благотворното влияние на труда и изобщо във всички морални ценности. Тя бе мила и трогателна в своя безмилостен бунт против човешкото несъвършенство и в този бунт имаше поза и искрено страдание, но преди всичко любов към себе си, която трябва да крием, за да не изглеждаме самодоволни егоисти в очите на другите. Ако ѝ кажех, че нейният скептицизъм се дължи не толкова на чувството ѝ за справедливост и на житейския ѝ опит, колкото на честолюбието и преди всичко на страстната ѝ жажда за живот, тя нямаше да повярва, а можеше и да се оскърби. Пиеше наравно с мен и това ме заинтригува. Странно ми се виждаше, че едно момиче може да пие водка така спокойно, на едри глътки, сякаш пие нещо безалкохолно. На шестата „малка“ почувствах, че вече ме хваща леко, а на нея все още не ѝ личеше. Едва на седмата започна да се

превръща в хубава и женствена млада жена с топли кестеняви очи и топла усмивка. През това време и разговорът ни от своеобразен спор, какъвто бе в началото, се превърна в непоследователна, но жива приятелска беседа, в която не липсваше и малко кокетство от нейна страна. Като стана дума за нашето запознанство в мансардата ѝ, тя се усмихна само с очи и каза, че била много изненадана от моята стеснителност. Ако не била се запознала с мен, не щяла и да повярва, че има възрастни мъже, които се смущавали като юноши. Това бе сигнал, може би още неосъзнат от суетната ѝ женственост, на който се изкуших да отговоря. Казах ѝ, че в началото наистина се смущавам от жените и особено от младите жени, но после вече се чувствам съвсем свободен пред тях. Попитах я неприятна ли е мъжката стеснителност на жените и лично на нея, тя се усмихна многозначително и след една добре премерена пауза отговори, че не е мислила по този въпрос.

Така алкохолът си вършеше благородното дело, като малко по малко сваляше маските от лицата ни и ние започвахме да ставаме и да се виждаме не такива, каквито се знаехме отпреди няколко часа. Какъв ме виждаше тя, не зная, но аз я виждах все по-женствена и не тъй своенравна и загадъчна, както в началото. Гледах я спокойно в очите, исках да надникна в най-съкровено то на нейното същество и тя вече ми позволяваше да надничам там, както се позволява на мъж. Тя се напиваше или бе вече пияна, но здравата ѝ нервна система поддържаше външното ѝ равновесие и който не бе я виждал, нямаше да познае, че е изпила триста или четиристотин грама алкохол.

– Искам някой да ме обича! – каза тя без всякаква връзка с разговора ни и изпи последната глътка от чашата си. – Да ме обича много! И истински...

Сервитьорката, която бе дошла да направи сметката, кисело се усмихна и сложи омазаното си тефтерче на масата. Тя бе обслужвала много хора, млади и стари, мъже и жени, видяла бе всякакви сцени и все пак, като повечето от нашите сервитьори, не бе успяла да придобие професионално възпитание. Сложи парите в джоба на мръсната си престилка и отдалечавайки се, промърмори:

– Лочат ракията още от деца, а сетне искат и да ги обичат!

Мая трепна засегната, поиска да викне по нея, но се сети, изглежда, че не бива да се показва пияна пред мен, усмихна се заканително и стана. Тя бе забелязала, че съм изненадан и възхитен от нея, задето умее да пие, без да ѝ личи, и се ласкаеше от това. Една прислужничка събираше покривките от масата, а друга слагаше обърнати столове върху тях. Слязохме на паважа и завихме наляво. След десетина метра стигнахме до една масивна врата в задното крило на ресторанта. Пред вратата седеше едър млад мъж с черна фуражка и жълти лампази. Спрях до него, спря и Мая.

– Като за сефте, по три на човек – каза мъжът.

Дадох му парите, той ми тикна два картон в ръката и ни стори път. Слязохме мълчаливо по стълбите, минахме по широк коридор с дървена ламперия и влязохме в бара. Вратарят не бе се пошегувал – в бара нямаше нито един посетител, а може би не щеше и да има, защото бе делничен ден. Седнахме в едно полуосветено сепаре и сервитьорът веднага дойде да вземе поръчката. Щом отпих първата глътка, усетих, че съм стигнал до оная граница на напиването, след която се навлиза в райския свят на опиянението, на красотата и порока, на истината и лъжата, свят, сътворен от гениалното вдъхновение на алкохола. Знаех, че и Мая бе достигнала тази граница и не биваше да ѝ поз-

волявам да я прекрачи заедно с мен. Тя пиеше от манията или от необяснимата потребност, присъща на съвременната младеж, да се показва по-възрастна, поопитна и даже по-опорочена, отколкото е, и аз не биваше да злоупотребявам с тази мания или потребност. Че щях да злоупотребя, в това не се съмнявах нито за миг, защото чувствах вече тъмната и сладостна сила на изкушението. Казах ѝ, че като изпием и тази водка, трябва да станем и да си отидем. Вместо отговор тя отпи една глътка, без да сваля от мен очите си, пълни с топлина и възбуда. Лицето ѝ, осветено слабо от едната страна и слято с тъмното кадифе на сепарето, приличаше на портрет от Рембранд.

– Искам някой да ме обича! – каза тя пак без връзка с разговора ни.

– Никой ли не ви обича?

– Никой.

– А баща ви? Забелязах, че ви обожава.

– Той е друго. Той е един сладък дундю. Милвам го като котенце, а той мърка сладко-сладко...

– Бъдещето е пред вас – опитах се аз да обърна разговора в шега.

– В любовта няма бъдеще, минало и настояще – прекъсна ме нервно Мая. – В любовта има любов. Искam някой да ме обича!

Тази мисъл бе, изглежда, лйтмотивът на нейното пиянство. Казваше я за трети път с натрапчивост, която в трезво състояние сигурно щеше да ме отблъсне като глезотия и превзетост, а сега я приемах със съчувствие, което бе желание за взаимност. Гледах топлината на очите ѝ, когато ѝ казах, че е много хубава и много мъже ще я обичат или я обичат. Тя хвана с два пръста нослето си и презрително се усмихна:

– С този нос? С този отвратителен картоф?

Върхът на нослето ѝ бе капризно вирнат, но това

съвсем не го загрозяваше, а му придаваше нещо детско, весело и дори артистично. Казах ѝ, че такова носеле има само тя на света и то ѝ придава голям чар.

– Вие ме утешавате, благодаря! – каза тя. – Или не виждате добре това носище? Дайте си ръката!

Пресегнах се през масата и леко щипнах нослето ѝ, както се щипват нослетата на децата. Тя не се отдръпна и аз я погалих, най-напред по челото, а после по косата. Станах от мястото си, за да седна по-близо до нея, и останах прав. Тя се премести в тъмния ъгъл на сепарето и ме погледна в очакване. Главата ми се виеше, но все още съзнавах, че мога и трябва да обуздавам лекомислието и дързостта си. От мен зависеше да предотвратя последиците от един флирт с някакво пияно момиче, което познавах едва от шест или седем часа. По всичко личеше, че момичето е порядъчно, умно и изнервено, алкохолът бе възбудил у него пориви за една нощна авантюра и от моя страна би било подло и мръсно да се възползвам от временната му слабост. Нямам никакво отношение към него и няма да имам, утре ще си замина и няма да си спомня, че съм го виждал. И най-важното – дъщеря е на Катя. Простият закон на гостоприемството ме задължава да се отнеса с чест и уважение към дъщеря ѝ, да не говорим за вината ми към самата нея...

До мен бе застанал сервитьорът и угодливо очакваше да поръчам още нещо за пиене. Тикнах му десет лева в ръцете и излязох от сепарето. Мая продължаваше да ме гледа от тъмния ъгъл, както ми се стори, учудено-иронично, стана и ме последва. Пред входа на бара бе спряло такси с няколко души чужденци, които шумно хлътнаха надолу по стълбите. Седнахме в таксито и след няколко минути бяхме у Майни. Аз тържествувах. Така навярно са тържествували християнските праведници, когато са успявали да по-

бедят злия демон на изкушението, да натикат самия сатана в миша дупка и победоносно да му обърнат гръб. Спомних си за жена си и за синовете си и изпитах още по-голяма гордост от собствения си подвиг. Те никога нямаше да узнаят как техният съпруг и баща бе защитил достойнството и честта им, а това придаваше библейска стойност на моя нравствен подвиг.

Когато стигнахме до площадката на четвъртия етаж, преди да ѝ кажа лека нощ, Мая мина пред мен и чевръсто се изкачи нагоре към мансардата. Отключи, запали лампата и с мълчалив жест ме покани да вляза. Постави единия стол до леглото, после извади от барчето бутилка вермут с две чаши, сложи ги върху стола и със същия жест ми посочи място на леглото. Седнах, седна и тя до мен. Наля вермут в чашите, чукнахме се мълчаливо и запалихме цигара. По-лоша комбинация от тази, водка с вермут, едва ли можеше да има, но тя пиеше, пиех и аз. Съзнавах, че с мълчанието си иска да приложи някакъв психологически трик и да повлияе на поведението ми, но с каква цел, не ми бе ясно. Все едно, мислех си, няма да се хвана на тази детска игра. А се хванах. Наближаваше един часът. Наумих си точно в един и четвърт да ѝ кажа, че е време за сън. Ако се обиди – нейна си работа.

Тя седеше, както през деня, с лакти на коленете, пушеше и гледаше пред себе си. От време на време бавно поднасяше чашата към устата си, пийваше глътка и отново се заглеждаше пред себе си. Когато стана един и четвърт, бутилката бе преполовена, а моя милост благополучно бе преминал заветната граница на напиването и шестваше из божествения свят на опиянението и човешката свобода. В гърдите ми се надигна възторг и вместо да кажа, че е време да се спи, попитах Мая защо мълчим като истукани, дявол да го вземе!

– Навярно няма какво да си кажем – отговори Мая и се обърна с лице към мен.

– Как така да няма какво да си кажем?

– И в това няма нищо лошо, а напротив – продължи Мая. – Каквото и да си кажем, все ще е глупаво.

– Пак с твоите категорични обобщения! Това вече мирише на литература – казах предизвикателно аз. – Иначе защо ще е дадено словото на хората?

– Не зная. Може би за да не си казват нищо. Никой на никого нищо не е казал и няма да каже. Хората трябва да общуват безмълвно, ако изобщо това е необходимо. Зная го от опит. Той не е голям, не е и толкова малък. Не е нужно на човек да живее сто години, за да разбере някои прости неща. Аз живях пет години далече от родителите си, самостоятелно, и през това време никой нищо не ми е казал, поне що се отнася до хората, с които съм общувала дори интимно. Това обаче не ми пречи да обичам живота и аз го обичам. Инстинктът за живота е по-силен от неговото безсмислие. Това значи, че животът е преживяване. Впечатление и преживяване...

Тя отпи от чашата си, остави я на стола и отново се обърна към мен. Същото направих и аз и лицата ни започнаха да се приближават едно към друго...

Събудих се към девет часа, облякох се набързо и надрасках няколко реда на парче хартия: „Благодаря ви от сърце за гостоприемството! Ще се радвам, ако се видим в София. Излизам да търся проклетото ремъче и ако го намеря, ще тръгна на път. Ако не, ще се обадя привечер, когато всички ще сте си у дома. Благодаря ви още веднъж! Адресът ми е...“ Поставих ключа и бележката под изтривалката и почнах да слизам по стълбите с изтръпнали нозе, на пръсти. Когато минавах покрай вратата на Катиното жилище и видях медната табелка с нейното име и името на съп-

руга ѝ, а над табелката – китайското око на шпионката, аз спрях за миг да си поема дъх и да съобразя как да премина площадката по-бързо и по-безшумно. Знаех, че Катя и съпругът ѝ са вече на работа, а Мая, която се бе прибрала на разсъмване, сигурно спеше непробудно, и все пак имах ужасното усещане, че минавам покрай вражи окоп. Врагът ме наблюдава през бруствера на окопа си, чака да му падна на мушката и ми пуска куршум в гърба. Слязох до третия етаж все така на пръсти като крадец, а оттам надолу хукнах презглава. Мярнах колата си от последната стълба и тогава усетих, че гърбът ми е потънал в пот.

Пред входа едва не се сблъсках с Мая. Тя бе ходила рано-рано на пазар и носеше пълна чанта със зеленчук. Казах ѝ на един дъх онова, което бях написал в бележката. Тя ми подаде лявата си ръка, защото дясната бе заета с пазарската чанта.

– На добър път!

– Благодаря, довиждане! – Искаше ми се да ѝ кажа още нещо, за да не се разделяме само с едно довиждане, но тя махна с ръка:

– Чао! Ужасно ми се спи. Отивам да спя.

Тръгна към входа на жилището, а аз се вмъкнах в колата, запалих и потеглих. Ще попитате как съм пътувал без ремъче. Намерих го проклетото, и то десетина минути след като бях потеглил. Автосервизът бе на края на града, на пътя ми, видях един монтьор да се мотае из двора и отидох при него. Подадох му една десетачка и тогава му казах какво искам. Той се почеса по тила, колкото да разбере, че ремъчето е дефицитна стока, и след малко го донесе.

МАДРИДСКА КОРИДА

Навярно всички, които отиват на корида за пръв път, не забелязват кога и откъде се появява първият бик на арената. Няма часовник или съдия да отбелязват тази поява, входът не се отличава от червената ограда, пък и много други неща отвличат вниманието – пъстрата публика от всички страни на света, продавачите на студени напитки, на кожени възглавнички (седалките са каменни като в древните стадиони) и на книжни шапчици с козирки срещу яростното слънце, както и самата арена – кръгла, застлана с влажен пясък, изравнен с ваяк като пясъка на тенис кортовете. След петнайсет-двайсет минути, когато три яки катъра ще помъкнат трупа му през двукрилата врата, ще видим, че над нея се издига табелка с теглото на следващия бик – 560 кг.

И този първият, също като следващите пет, се е втурнал направо от подвижната клетка, но аз го видях, когато бе спрял към средата на арената огромен и чер и поради това ярко откроен на златистия пясък, силен и див и в същото време объркан и плах. Каква е тази червена окръжност, какви са тези същества, пъстри и шумни, заобиколили го от всички страни, без да се боят от него? Докато стоеше неподвижен, забелязах, че на мощната му шия, горе на найиздутото и силно място, има небесносиня панделка. Предполагах, че тя отбелязва мястото, където матадорът ще забие шпагата, но след коридата ми обясниха, че е изстреляна със специален пистолет още в клетката, за да го раздразни.

От четирите скривалища (дъсчени щитове, прикрепени към оградата) излязоха мъже с черни широкополи шапки и пъстри жилетки, които държаха по един лилав плащ пред себе си. Бикът не ги забелязваше и те започнаха да пристъпват напред, да размахват плащовете и да му викат. Най-после забеляза единия, устреми се с бясна скорост към него и той се скри като мишка в дупката си. Бикът удари седефените си рога в стените на скривалището, обърна се назад, видя друг лилав плащ, засили се срещу него и пак напразно, разбира се. Когато пробяга така четири-пет пъти по сто метра, над арената се понесоха пронизителните звуци на флигорни, сякаш някоя кърджалийска банда надуваше пискливите си зурни. Скоростта на бика видимо понамаля и писъците на флигорните възвестяваха втория етап на борбата.

На арената излезе конник с дълго копие в ръка. (Бяха двама, но аз ще говоря за единия, защото го виждах съвсем отблизо.) Това бе пикадорът. Не бих казал, че е брониран от „главата до петите“, защото на главата си имаше черна шапка, но от главата надолу май че бе облечен в желязо, на бедрата му изпод крачолите на панталона се виждаше метална броня, краката му бяха скрити в метални стремена-кутии, а може би и под везания си елек имаше метална ризница. И конят му бе брониран, но само от едната страна, с дебел пласт материя, подобна на кече, едното му око бе също закрито, за да не вижда нападащия го бик.

Пикадорът ми напомняше средновековен рицар, но не изобщо рицар, а Дон Кихот и по-точно неговия внушителен паметник в центъра на Мадрид, както и многобройните му паметници в Испания. Никой литературен герой, изглежда, не е тъй популярен в собствената си страна, както знаменитият хидалго от Ламанча, а заедно с него и верният му оръженосец. Или ня-

ма може би по-материализирани литературни герои от двамата чудаци. (Каква шега си направи историята с най-„лудия“ идеалист в литературата!) Образите на Дон Кихот и Санчо са клон от индустрията и икономиката на страната, ще ги видите буквално на всяка крачка, гравирани на емблеми, брошки, пепелници и всевъзможни оскърбително-дребни предмети, издялани от дърво или излети от метал, на големина от сантиметър до естествен ръст. От витрините, от входовете на много магазини и заведения ви посрещат най-напред Дон Кихот и Санчо, единият възседнал своя прословут Росинант или застанал прав с копие в ръка, карикатурно-мършав и невзрачен, а другият – драстично противоположен на своя господар, с изпъкнало коремче и тъповата усмивка на уста, лениво отпуснат върху превития от тежестта му гръбнак на маггарето – така народният занаятчия си представя „духовното и материалното“ у човека и неговата христоматийна представа не се отличава от тая на много литератори по света.

Чужденецът може да си помисли, че някои туристически градове се препитават само от Дон Кихот и Санчо, и май че е така. Старият Толедо например е претъпкан с техните скулптури, наредени и по тротоарите, заедно с различни рицарски вещи: ризници, шлемове, щитове, наколенници, шпаги, рапири. В Толедо се намира и къщата на един от най-очарователните художници – Ел Греко, безброй репродукции от картините му красят града, та и от него, изглежда, се препитава сума народ. Вярвали ли са испанските владетели и инквизитори, че произведенията на Сервантес, Веласкес, Ел Греко, Гоя и другите, толкова съмнителни и еретични по тяхно време, сега ще събират милиони почитатели от цял свят и (което не е без значение за сегашните инквизитори) ще се превърнат в

едно толкова доходно перо за държавата? Не съм от тези, които вярват много във възпитателното въздействие на изкуството, поне що се отнася до нашия век, по-точно не разбирам така опростено неговата роля. Колко много изкуство има по света, а човечеството не е напреднало кой знае колко в нравствено отношение. Но същото това човечество, което все още лъже, краде, води войни, клевети, завижда, подмазва се и прочие, има, изглежда, нужда от естетическа наслада. Казвам „изглежда“, защото не съм уверен дали милионите туристи наистина изпитват тази наслада, дали не посещават музеите от снобизъм, останал от миналите „романтични“ векове. Истина е обаче, че тези туристи посещават най-напред паметниците на изкуството, искат да видят четката на Моне, домашните чехли на Юго, ръкописите на Толстой и малцина отиват да видят специално някой завод, нов квартал или даже някое откритие на науката, такива места се посещават обикновено от туристическа куртоазия. Така че ако естетическата и моралната полза от изкуството е съмнителна, то материалната е безспорна. Интересно е например да се направи някак сметка колко приходи има Италия от изкуството на Микеланджело и колко от някое богато предприятие или даже от някоя индустрия. Най-богатото предприятие дава на държавата печалби, но и взема, а Микеланджело само дава в продължение на няколко столетия. Да не говорим за Египет и Гърция, от тяхното изкуство печелят страни, които са го откраднали оттам и са го поставили в своите музеи. Поне един квартал хора в Париж живеят от „загадъчната“ усмивка на Мона Лиза, откакто се е „настанила“ в Лувър. Може и да е мания да се види на всяка цена тази усмивка, но едва ли има турист, посетил Париж, да не се нареди на опашка пред нейния образ.

По време на своето създаване обаче изкуството с малки изключения е чиста загуба както за частния, така и за обществения меценат и той с право смята, че си хвърля парите на вятъра. Ако не му трябва статуя или картина за възвеличаване на собствената му особа, стенопис да му краси къщата или двора, катедрала за угода на Бога, няма да даде пет пари за изкуството или ако даде, ще се пазари като господар с чирак. Затова изкуството е принудено да моли за материална помощ, да накърнява честолубието си по-често от обикновеното занаятчийство. Микеланджело ще се кара непрекъснато с еди-кой си папа, гордият и „страшен“ Гоя ще рисува на десетки платна скучните и тъпи физиономии на краля и кралицата, Сервантес ще посвети с угоднически предговор книгата си на някакъв „благороден“ благодетел...

Все пак фараоните, папите и кралете са проявили истинска, бих казал, прозорлива щедрост към изкуството и мнозина са го покровителствали независимо от какви подбуди в сравнение с френската буржоазия. Впрочем френските академици подбудиха буржоазията и културната общественост да освиркат най-брутално Мане, който все още не бе импресионист, а истинските импресионисти да оставят гладни на улицата и да ги обсипят с хули и презрение. Тази бясна омраза се обяснява обикновено с неразбиране на едно ново изкуство, но това обяснение, поне що се отнася до френските академици, според мен е твърде наивно. „Ведущите“ хора на изкуството на една страна като Франция, от чиято цивилизация още Монтен има удоволствието да се разочарова, са наследници и на голяма живопис, следователно не могат да бъдат толкова невежи, та да не видят в творбите на импресионистите едно голямо изкуство. Шекспир, струва ми се, е казал на един художник: „Вашата картина е

урок, даден на природата.“ Същото може да се каже и за импресионистите, и те дадоха „урок“ на природата, наситиха я с толкова светлина и багри, с ведрост и оптимизъм, каквито всъщност тя не притежава. Някой ще рече – догматикът си е догматик, па макар и да е академик, навсякъде и във всички времена. Аз пък съм на мнение, с риск да им направя голям комплимент, че догматиците от всички времена не са нито толкова глупави, нито толкова лишени от вкус, та да ги извиним с думите на Иисус: „Господи, прости им, те не знаят какво правят!“ Напротив, знаят много добре какво правят, защото разбират цената на много неща и тъкмо затова ги отричат. Те обявяват за еретици всички, които се опитват да кажат нещо ново, не от невежество (повтарям, уверен съм в това) или от страх да не би някой да похити „светото“ изкуство (за което не искат и да знаят, защото самите те изпразват по пет книги на година, да речем), а единствено от завист към новото. То не ги плаши, защото е ново и вредно, а защото не могат да го постигнат. Своята немощ те прикриват обикновено с грижа за изкуството, и то най-често от името на „народните маси“, същите тези маси, които четат малко или не четат своите доброжелатели. Нещо повече, докато се борят лъвски за запазване на статуквото, те всъщност мечтаят да бъдат наречени еретици само и само да обърнат върху себе си вниманието на обществото, готови са, изкушавани от тщеславие, да пренебрегнат благоразумието, т.е. да отидат против себе си, за да блеснат като новатори с какъв да е „изъм“, те, които уж благоразумно проповядват, че времето пресява всичко, че много произведения на изкуството, за които днес се говори с възхищение, утре може би никой няма да си спомни, че историята не е застрахована от опровержения и т.н. Класически или съвремен-

ни, те не са тъй просто устроени, както често си мислим, делят се на посредствени, кадърни и даровити като всички хора. Последните са най-опасни, защото са най-чувствителни към успехите и славата на другите, тайно признават и оценяват новото, умът и талантът им не ги лъжат, а явно, ако не го отричат, не го и защитават. Сред обществото обичат да се показват демократични, мислеци и даже свободомислеци, презират посредствените си колеги, но винаги влизат в съюз с тях против новото и интересното. Посредствените викат, но сами по себе си не са убедителни, а мнозина от тях, щом получат службица или удобно местенце, затварят уста, ония обаче имат едното и другото, на тях им липсва нещо много по-голямо и както си въобразяват, едва ли не съдбоносно, но което техният талант не може вече да им даде. Това ги принуждава да действат с невидими, следователно поразяващи средства и тъкмо тази йезуитщина ги прави по-опасни. С една дума, догматиците са интересен народ и ако бях социолог или публицист, непременно щях да напиша за тях есе или трактат, за да се види, че и тяхната не е лесна в едно време, когато звани и незвани се пишат новатори, а нашите приятели треперят ли, треперят от завист и страх да не би широките народни маси да ги забравят приживе.

Но да ги оставим на мира и да се върнем към нашия пикадор. Той напомняше някогашен рицар с металическите си доспехи и аз го свързвах с образа на Дон Кихот от паметника, защото в Мадрид не видях друга скулптура на рицар освен на този, който живее със самочувствието и честта на най-голям рицар на света. Там знаменитият хидалго не е мършав перко с налудничав поглед, а „нормален“ мъж с кротко, замислено лице, одухотворено от сянката на разочарование, сякаш току-що е казал на своя оръженосец:

„Санчо, това човечество никога няма да се оправи, защото си има фабричен дефект, но и да го гледаме със скръстени ръце не бива, наш дълг е да му помагаме, да го учим на подвизи и чест, както можем, ако се наложи, ще водим бой с овце и вятърни мелници, па нека бедните духом ни вземат за луди и ни се присмиват!“ И Росинант като господаря си е съвсем „нормален“ кон, строен и стегнат и също като него дълбоко замислен. А нашият пикадор за разлика от Дон Кихот, който не знаеше що е страх пред лицето на врага, бе прежълтял от напрежение и сигурно проклинаше деня, в който бе станал пикадор. Простоватото му лице от мургаво стана жълто, а след това бяло, когато бикът се спусна и заби рогата си в корема на коня. Конят не удържа натиска, затътри се на една страна и опря до оградата. В това време пикадорът заби копието в издутата част на гърба му, рукна кръв, бикът пошуря от болка, надигна коня и ездача на рогата си, бронята започна да пращи, а пикадорът, „жълт, та бял“, продължаваше да забива копието и да го върти като свредел. Трябваше да се нанесат още две рани с копието, но това не бе по силите на един пикадор, пък и бикът можеше да го хвърли заедно с коня отвъд оградата. Ония с лилавите плащове успяха с викове да откъснат бика от корема на коня и да го насочат към другия пикадор. Пак същата сцена. И за трети път.

Дивите писъци на флигорните, напомнящи сега някакъв древен мавритански обред или зов за нападение, възвестиха появата на бандерилероса. Испанците твърдят, че в коридата най-много жертви дават матадорите, и сигурно е така, а аз като пълен лаик в бикоборството останах с впечатление, че най-опасна е работата на бандерилероса. В Андалусия той излиза на кон без броня и в галоп успява да забие два пъти по две стрели (бандерилери) в плешките на бика,

там, където вече кървят трите рани от копието. Конят и бикът трябва да се срещнат под прав ъгъл мигновено, щото бандерилеросът да забие двете стрели и да избегне рогата на бика, насочени със смъртоносна сила в корема на коня. В Прадо има една картина на Гоя, на която са нарисувани агонизиращи бикове, изтърбушени коне и бикоборци, малка по размери картина, но потресаваща с дивата страст на хората към кървавите зрелища. В андалуските кориди и сега заедно с бикове стават жертва по един или два коня.

В Мадрид бандерилеросът излиза сам срещу бика. Щом го види, бикът връхлита срещу него от другия край на арената, но и бандерилеросът, вдигнал двете пъстри стрели, бяга с птичи стъпки към бика, сякаш всеки миг ще хвъркне, и наистина подхвърква настрани, след като забие стрелите. Това е среща със смъртта и който я наблюдава за пръв път, не може да не затаи дъх. Испанската публика не изпитва ни най-малко съчувствие към бандерилеросите, придирва им всяко движение в най-опасните моменти, навиква ги и им се присмива, когато не успеят да забият навреме или на място стрелите.

Последен писък на флигорните, и ето го най-очакваното лице на коридата – матадорът. Неговата поява напомня появата на диригента на концертния подиум, публиката се оживява и го посреща с викове и ръкопляскания. Той се покланя на всички страни, отива срещу трибуната, където седи председателстващият коридата, подава си баретата през оградата и поема плаща и шпагата си. Облеклото му е екзотично-тържествено, жакетът обшит с разноцветна коприна, на раменете му блестят еполети със златни ресни, панталонът тесен като джинси, крачолите стигат до прасците, от вътрешната страна са червени или турскосини, краката в лилави чорапи и черни пан-

тофки без токове. Това царствено пищно облекло ни е познато от историческите филми и пиеси. Някои от матадорите имат малки кокчета на тила. Занаятът им е средновековен, ако не и древен, но модата си е мода, косите им са дълги до раменете и за да не им пречат, прибират ги в кок.

Настъпилата тишина показва, че истинската корида започва едва сега. Досега е било подготовка – омаломощаване на бика с тичане и пускане на кръв. Във всяка игра има малко или много хазарт – кой, кога и как ще победи противника или ще спечели най-много точки. Това се узнава обикновено в края на състезанието. В коридата крайт е ясен, шестте бика биват умъртвени на всяка цена, освен ако се окажат негодни, което почти не се случва. Въпросът е как ще бъдат умъртвени, с майсторство, т.е. с един бод на шпагата, или с няколко бода бавно и несръчно. Между другото искам да отбележа, че португалската корида, както ми разказаха в Мадрид (не се доверявам напълно на този разказ), била по-благородна по отношение на бикове и по-жестока за матадорите. Там матадорите не си служат с шпаги, а застават сред арената един до друг и най-сръчният и смелият се хвърля на главата на бика, вкопчва се в шията му и успява да закрие очите му с колене. Останалите матадори, пет или шест човека, хващат бика, събарят го по гръб и този „туш“ бележи тяхната победа. Ако горният разказ отговаря на истината, испанската корида изглежда детска игра в сравнение с португалската.

Тук матадорът излиза сам срещу бика, но той е вече много уморен, диша така тежко, че целият се тресе, от устата му падат парцали от пяна, по-голямата част от кръвта му е изтекла. Въпреки това матадорът не се решава да го прободне, а се заема да го изтощи още повече. Размахва плаща пред очите му, драз-

ни го с викове, ако и това не помага, удря го леко с шпагата по главата. На прекалено предпазливите, които искат да го изтощят повече от позволеното, публиката реве непрекъснато: „Оле, але!“ Пищят неистово и флигорните. Публиката е най-нетърпелива в този етап на борбата, но някои матадори изтръгват от нея възхищение вместо укор. Те разиграват бика артистично, правят разни „балетни“ номера, други застават на колене, а трети сядат на малко столче, докато бикът минава бегом само на сантиметър от тях. Има и такива, които пристъпват на пръсти към бика, застават за около минута почти между рогата му и човек остава с впечатление, че са го омагьосали. Те са най-смелите и опитни матадори и знаят кога бикът е достатъчно уморен или замаян, за да не реагира на всякакви дразнителни. Един от тях е Ел Кордобес. За него, като за всяка звезда, се носят легенди. Той живее на юг по крайбрежието. Двама негови предшественици, всъщност най-добрите в испанското бикоборство, биват промушени на прощалната си корида. Ел Кордобес вече не излиза на арената. Или не се чувства във форма, или се бои да не го постигне участието на двамата. Става мултимиллионер, собственик на много магазини, хотели, ресторанти. Публиката обаче не му прощава ранното според нея бягство от арената. Обявява му война, чути витрините на хотелите, магазините и ресторантите, причинява му всевъзможни щети. Тя го е направила мултимиллионер, следователно ѝ е длъжен с още много зрелища дори ако това му струва живота. Ел Кордобес се съгласява да излезе на арената срещу баснословна сума. Дават му я. Излиза да се бори, но вижда, че занаят ще го принуждават по същия начин, заминава за Англия уж да гостува на някакъв приятел, остава там около година, публиката се успокоява и така му се разминава...

Един от матадорите не успя да заби шпагата си в плешките на бика, заби я до половината, изплаши се и подскочи настрана. Бикът се обърна и застана срещу него. Публиката обсипа матадора с ругатни и обидни прозвища: „Палячо! Вън от арената! Браво на торос (бика)!“ Испанците са експанзивен народ, по улиците и заведенията говорят бързо и високо, като че се карат, а на арената буквално се разяряват. Викат и стават на крака млади бременни жени, юноши и деца, хвърлят на арената в знак на възмущение фасове, празни цигарени кутии, книжни шапки и всякакви боклуци. Матадорът с пребледняло лице отиде да вземе друга шпага, извади тая, която бе забил до половината, хвърли я на земята и, срам не срам, насочи втората шпага към плешките на бика.

Друг матадор заби шпагата в своя бик до дръжката бързо и сръчно и победоносно се оттегли да гледа как ще падне, а публиката го възнагради с възторжени викове. Но бикът не падна. Шпагата не бе докоснала сърцето му и той стоя прав около десет минути, неподвижен като идол, изваян от чер мрамор, от устата му падаха окървавени парцали от пяна. Само един от матадорите си свърши работата „от воле“. След като разигра бика с голяма ловкост, прицели се от две крачки и заби шпагата между плешките му. Бикът умря, изглежда, прав, гътна се като подкосен и опъна крака. Възторгът на публиката нямаше край, вместо боклуци сега хвърляше на арената бонбони, цветя, кожени мехове с вино, които матадорът, покланяйки се галантно, подхвърляше обратно като автографи. Дадох му двете уши на бика, а това означава, че го признават за добър матадор.

Жестока работа, нали? Така казват всички приятели, когато става дума за борба с бикове. Жестока е, разбира се, но аз не забелязах по нищо лице състра-

дание към животните, когато им нанасяха рани с копие, стрели или шпага или когато агонизираха. Само две албиносчета от някоя северна страна, несвикнали на подобна гледка, напуснаха стадиона, и то едва след умъртвяването на четвъртия бик. Би помислил човек, че не са толкова покрусени, колкото отегчени. Кръвта, която се лее в продължение на два часа, не прави на никого впечатление, а най-малко на децата и юношите. Всичко живо следи с напрегнато внимание матадора и се възхищава или възмущава от неговото „изкуство“. Може би греша, но ми се стори, че публиката очаква още нещо – дали някой от матадорите няма да стане жертва. Двама от бикоборците изтърваха плащовете си и побягнаха от арената.

Единият успя да се вмъкне в скривалището, другият се прехвърли през оградата само секунда преди да го настигне бикът. Публиката нададе рев, но не от съчувствие, а от разочарование, че случаят я лиши от едно още по-силно преживяване.

В бикоборството има много жестокост и много кръв, но дали тези, които гледат с такова удоволствие, са жестоки?

Както се казва, още от люлката съм наблюдавал как дядо прерязва врата на гергьовското агне или как по Коледа колят прасето. Когато станах на шест-седм години, ме караха да помагам при клането и тогава съвсем отблизо гледах как забиват ножа в гърлото на прасето, как рухва кръвта му и как умира, без да изпитвам страх или състрадание. Занимавах се и с „акушерска“ работа – помагах на овцете да раждат, и то сам сред полето. Сега не бих могъл за нищо на света да присъствам на едно раждане, защото ми се струва, че в този акт има нещо тайнствено, неестетично, срамно и дори страшно, а на десетгодишна възраст заедно с другите от семейството спокойно гле-

дах как раждат кравата, кобилата, овцата, котката, защото всяко раждане означаваше благополучие. Особена радост изпитвах, ако агънцето биваше бяло или шарено, изчаках с нетърпение майката да го оближе, т.е. да изяде ризката му, и бързах да го занеса у дома. Не стига това, научиха ме да коля кокошки и други птици. Майка ми и баща ми не можеха да гледат кръв и използваша детската ми „жестокост“. За мен обаче тази работа съвсем не бе жестока, а забавна, застъпвах краката на кокошката, опъвах шията ѝ на дръвника и пусках брадвата. Ако бяха ме научили да убивам хора или да паля къщи, сигурно и това щях да правя. Всички, които са расли на село, познават това детско езичество. Древният мексикански владетел Мунтесума водел войни с околните народи не да оплячкосва земите и богатствата им, както правят всички завоеватели, а да взема пленници. Към пленниците бил много внимателен и грижлив, хранел ги и ги обличал добре известно време, а след това изтръгвал сърцата им и ги принасял в дар на боговете. А в наше време не се ли възхищават от ония криминални филми, в които се показват най-много и най-жестоки убийства? В някои западни страни за рекламата на филма се съобщава, че в салона има лекар за първа помощ. С жестокостта се прави бизнес. Но дали хората, които гледат тези филми, са жестоки? Не, разбира се. Даже се отвращават от жестокостта и... пак отиват да гледат такива филми. Уви, хората свикват с много неща, с добро и със зло и което е най-лошото, често вземат лошото за добро и доброто – за зло. Зависи на какви навици ще ги приучим.

1974

ГРАНИЦАТА

ПЪРВОТО МИ НЕЛЕГАЛНО ПРЕМИНАВАНЕ НА ГРАНИЦА

И рекоха: хайде да си съградим град и кула висока до небето; и да си спечелим име, преди да се пръснем по лицето на цялата земя. Тогава Господ слезе да види града и кулата, що градяха синовете човешки. И рече Господ: ето, един народ са и всички имат един език, а нә, какво са почнали да правят; и няма да се откажат от онова, що са намислили да правят; нека слезем и смесим там езиците им така, че един да не разбира езика на другото. И пръсна ги Господ оттам по цялата земя...

Битие, 11, 4-8

Моето родно село се намира до някогашната българско-румънска граница, която бе премахната през 1940 година по силата на Крайовския договор. За мнозина от вътрешността на страната, които не са виждали граница, тя е нещо като непристъпна стена или дълбок ров, през който може да се минава само на определени места. За нас, които живеехме близо до нея, тя бе почти незабележима – една ивица от Черно море до Дунав, широка около двајсетина метра, обрасла с трева или храсти и наречена неутрална зона. По средата на ивицата, на около триста метра един от друг, бяха пос-

тавени четиристенни гранични камъни. Откъм наша страна се виждаше буквата Б, издълбана и боядисана с черно, а откъм румънска страна – R. На всеки пет или шест километра имаше по два гранични поста, разположени един срещу друг – наш и румънски. В нашето селище бе седми пост, бяла едноетажна сграда, а до нея – висока дървена наблюдателница.

Границата минаваше на километър и половина от селото и повече от една четвърт от нашето землище бе останала в Румънско. Дядо често ни показваше коя нива някога е била тяхна. Земята в Румънско бе комасирана и синорите на някогашните ниви още личаха. С тях бяха оземлени бедни румънски селяни и най-вече тъй наречените куцовласи или цинцари, които бяха заселени в Добруджа след оставането ѝ под румънско.

Имахме нива до границата, а от другата страна имаша нива наши роднини. Ако се случеше да работят по едно и също време, нашите разговаряха с близките и роднините си, като следяха да няма наблизко куцовласи или румънски патрул. Той се състоеше от двама войници. Те вървяха бавно от пост до пост с пушки на раменете и ножове на пушките. Облечени бяха в зеленикави униформи, с навивки на краката в същия цвят и шапки без козирки с по два върха – откъм челото и откъм тила. Минаваше и нашият патрул, също от двама войници, с бели навои и черни върви, и те с ножове на пушките.

На четири-петгодишна възраст ние, децата, вършехме вече полезна стопанска работа. За да спестяват две работни ръце и да не плащат на чираци, семействата изпращаха момченцата си да пасат впрегатния добитък по време на усилена полска работа. Имахме две кобили. Едната се казваше Мария, сляпа с едното око и поради това нервна и недоверчива. Не позволяваше да я докосват, хапеше, риташе и са-

мо възрастните можеха да я яздят. Другата кобила се казваше Кадънка, защото бе купена от една туркиня. Тя бе по-висока, кореместа, с бели петна по гърба, с рядка грива и толкова кротка, че започнах да я яздя от четиригодишен.

През лятото, в най-усилената работа по жътва, возитба и вършитба, пасях с други деца и нощем кобилите, за да могат баща ми и чичо ми да почиват за следващия ден. Стърнищата биваха пресни и неотъпкани, нощите – светли и ласкаво прохладни след дневния зной, тишината така чувствителна, че гласовете на хората, пръхтенето на конете и дрънкането на букаите им кънтяха като в затворено пространство.

Тези чудесни летни нощи, изпълнени с дъха на пшеница и свежи треви, с безброй звезди и сладостна отмора за хора и добитък, минаваха под знака на кражбата на коне. Събирахме се на групи, постилахме чулове или ямурлуци върху стърнището и лягахме да спим. Възрастните се уговаряха да наглеждат конете на смени, но капнали от умора, заспиваха бързо. Ние, малките, възбудени от възможните кражби на коне, от песните на щурците и неясните звуци на нощта, шепняхме и будовахме до късно. И ето че на сутринта рано-рано из стърнищата се разнасяха тревожни гласове. Липсваха нечий коне, стопаните ги търсеха, тичаха насам-натам и се вайкаха. Скоро тревогата се предаваше на цялото поле, а след това и на селото. Крадяха се най-хубавите коне и това показваше, че влашките крадци имаха помагачи от наша страна. Иначе не можеха да знаят чий коне са добри, в коя част на землището ги пасе стопанинът им, спи ли през нощта, или ги варди.

Докато завърша трети прогимназиален клас, не прочетох нито една книга освен учебниците. Кражбите на коне, сватби, коледни и новогодишни празници, бой

между момци от съседните села за моми, седенки, сборове, учители, които идваха от далечни краища на страната и носеха нещо ново и екзотично за нас, раждането на агънца, теленца и кончета, зими, през които пресипите затрупваха по-ниските къщи и сутрин мъжете прекопаваха тунели до обора, кошарата и кочината, смърти, кръщенета и игри – ето кое удовлетворяваше духовните ни нужди и занимаваше детското ни въображение вместо Андерсен, Братя Грим и други.

Възрастните ни плашеха, че ако добитъкът мине оттатък, румънците ще го отвлекат, и ние бивахме винаги нащрек. Когато се заигравахме, някои коне или волове навлизаха в неутралната зона и ние тичахме да ги завърнем, като внимавахме да не стъпим в Румънско. Въображаемата линия на границата бе непреодолима загадка и ние мечтаехме да стъпим отвъд нея. Тя терзаеше страхливото ни дръзновение така болезнено, че много пъти сънувах как я преминавам, как ме хващат румънски войници и ме отвеждат нанякъде. Така границата стана причина да осъществя първото си дръзновение в живота. Другарчето ми Георги бе по-силен от мен и по-смел. Той и някои други деца бяха преминали границата и сега идваше мойт ред.

Веднъж нашите коне бяха навлезли в неутралната зона и аз повиках Георги да ги завърнем. Наближихме границата, но конете ни бяха нагазили в румънската половина на неутралната зона. Казах, че ей сега ще отида в Румъния, и тръгнах. Георги остана прав на патрулната пътека да наблюдава, а аз пипнах граничния камък и полазих на четири крака. Спомням си как се промушвах през храстите и как жилавите и бодливи стъбла на къпините режеха лицето и ръцете ми като триони, как едрозърнестите и ароматни гроздове се търкаха в устата ми, но аз не можех да хапна нито зрънце, защото устата ми бе скована от страх и

напрежение. Георги, от коварство или пренебрежение към моя подвиг, напуснал поста си и отишъл при другите деца. Когато се завърнах в „България“, изтощен от напрежение, видях румънски войник да напъжда конете към наша страна. В едната си ръка държеше одеяло, навярно е бил свободен от наряд и почивал под близките дървета. Гледах го от трийсетина метра, готов да побягна, а той започна да ми показва как съм пълзял под храстите и да се смее. Стори ми се съвсем различен от нашите хора, лицето му бе неестествено червено, куртката му много зелена, а гласът му не звучеше като гласовете на българите. Дълго време живях с неговия образ и никак не можах да си обясня защо не ме отвлече, не откара и конете, а само ги завърна към наша територия.

Но имаше и отвличания. Страхът от границата ни правеше все по-дръзки, за да го преодоляваме. Когато възрастните биваха залисани в работа или почиваха, ние решавахме да нахлуем в неприятелската територия. Разделяхме се на две групи. Едната наблюдаваше дали не се приближава румънски или наш патрул, а другата се шмугваше в храстите на неутралната ивица и пълзешком се придвижваше отвъд граничния камък. При всяка инвазия, колкото и рискована да бе тя, се проявяваше и суета. Някои превръщаха приключението в състезание за смелост и героизъм – кой ще престои най-дълго и кой ще стигне най-далече във вражеската територия.

Ването, най-дребничкият, но и най-смелият от нас, печелеше редовно състезанията. Той имаше кураж да престои отвъд границата до половин час, да донесе царевичен кочан или слънчогледова пита като доказателство, че е ходил до най-близките ниви. Но ето че веднъж не се върна цял час. Чакахме го още известно време и вдигнахме тревога. Хората напуснаха ни-

вите си и се струпаха на границата. Баштата на Ването се затича към седми пост, но оттам бяха забелязали навалищата на границата и двама войници препускаха към мястото на произшествието. В същото време една двуколка с войници идваше и откъм румънския пост. Прииждаха и румънските селяни от близките ниви. Между тях имаше и българи, които бяха видели как един куцовлах хванал детето в нивата си и го помъкнал към селото.

Нашите и румънските войници препуснаха с конете си обратно към командирите на заставите си и само след половин час те пристигнаха на мястото на произшествието, нашият, капитан Кандиларов – на кон, а румънският – с кабриолет. Поздравиха се и се оттеглиха настрана с двамата българи, които бяха видели отвличането на Ването. След като поговориха, румънският капитан изпрати до селото войници да търсят отвлеченото момче и си отиде. Нашият капитан заповяда на хората да се приберат по нивите си. Момчето ще бъде тук след около час, каза той и си тръгна. Хората се оттеглиха от границата, но не отидоха по нивите си. Разговаряха оживено и гледаха към Румънско дали ще доведат Ването. Мина около час и ето че откъм селото се зададе кабриолетът. Хората се втурнаха отново към границата. Кабриолетът приближи, спря и от него слезе Ването – все още неспокоен и с подути от плач очи.

Имаше и кървави произшествия. Двама братя от съседното село заприщили крадци на коне в обора си и ги нападнали с брадви. Бандитите имали оръжие и ги застреляли на място. Чувахме от войниците от заставата, че в пограничните села често ставали престрелки на наша територия и падали жертви от едната и другата страна.

СРЪБСКИЯТ ЛЕТЕЦ

Близо до границата, в румънска територия, падна самолет. Беше през октомври, по време на гроздобер. Току-що бяхме докарали от лозята последната за деня бъчва с грозде, когато над селото се разнесе страхотно бучене. Както бива в случаи на чудеса, хората се стълпиха на мегдана да споделят учудването, а може би и страха си от огромната метална птица, която продънваше небето с непоносимия си рев. „Ироплан, ироплан!“, казваха някои от по-възрастните мъже, които бяха виждали през войнишката си служба самолети. Освен тях никой от селото не бе виждал самолет и учудването им граничеше с неясна тревога за предстоящо бедствие. Старите жени тълкуваха появата на хвърчащото чудо за лоша поличба от небето и суеверно се кръстеха.

Самолетът слезе ниско под селото, направи кръг и всички видяхме (или така ни се стори), че в него стои човек, облечен в черни дрехи, и ни маха с ръка. Ревът на мотора му разтrese къщите и изплаши животните. Това продължи около минута. Самолетът отново се издигна нависоко, превърна се в малка, блестяща на залеза птица и отлетя към границата.

На следния ден научихме от войниците в заставата, че самолетът се приземил на половин километър отвъд границата. Приземяването било тежко и опасно, защото мястото било неравно и осяяно с дребни камъни. Колесникът се счупил, счупило се и едното крило и самолетът едва не се обърнал, а пилотът навехнал единия си крак. Едва се измъкнал от кабината и преди да се затътри към близкото село, покрай него случайно минали двама селяни българи. Те го взели за български пилот, казали му, че е паднал в Румънско, и му посочили пътя за границата на нашето село.

Когато румънските войници от поста отишли при падналия самолет, пилотът вече се бил дотърлил до границата през нивите и навлязъл в наша територия. Много хора са се прибирали от полето с каруци и пеш. Пилотът застанал на пътя и помолил първия, който го настигнал, да го откара до селото. Това бил бай Станко.

– Качвай се, рекох му – разказваше отпосле той. – Гледам го, сякаш не е нашенец. Облечен в кожена куртка, на рамото му торба и накуцва. Има-няма трийсетгодишен, височък, с черни мустачки. Отде си, питам го, и защо куцаш, а той, сърбин съм, казва. Сърбин ли? Че как си попаднал тук, пък и на български приказваш. Де е Сърбия, де е нашето село. Той се смее и казва, че паднал от небето. Пита ме има ли в селото войници. Има, казвам. И поручик имаме, и застава...

Спрял пред заставата и отишъл да обади, че води сърбин в каруцата си. Войниците помогнали на пилота да слезе, а поручик Байчев веднага го отвел у дома си да му даде първа помощ.

Мълвата за падналия пилот се разнесе из селото още същата вечер. Събитията около границата и в селото, усамотено в опашката на България, се помнеха и коментираха с месеци и години. Преразказваха ги, допълняха ги, разкрсяваха ги и така ги превръщаха в легенди. Появяването и изчезването на сръбския пилот бе една от постоянните теми за разговор между хората, която даваше простор на оскъдното им въображение. Гадаеха как е попаднал в нашия край, какво е станало с него, след като са го предали на румънците – дали не са го върнали в Сърбия, убили ли са го, или са го турили в затвора.

Истината за сръбския пилот се оказа съвсем друга. Откри ни я поручик Байчев половин година след като пилотът се бе предал в заставата. Поручикът често

наминаваше към нас. Земята ни от двайсетина декара не можеше да ни изхрани и баща ми, вече двайсет и няколко годишен, реши да стане шивач. Ходи известно време да учи занаята при шивач от съседното село и можеше да шие шаячни палта и панталони. Не беше от най-сръчните, но и клиентите му, току-що захвърлили потурите, не бяха придирчиви към облеклото си. Тогава баща ми купи една малка къщичка, за която споменавам и в съчинението си „Преди да се родя“. Разказът е шеговит и читателят може би ще помисли, че като много други неща и къщичката е измислена. Тя наистина се намираше сред турското гробище наред селото като сред каменна гора. До нея имаше джамия, която след изселването на няколкото турски семейства в Турция селяните разтуриха за строителен материал. Баща ми купи къщичката много евтино, защото никой не искаше да я купи. Къщичката, която е служила за мечет (мохамедански храм), имаше всичко на всичко една стая с две прозорчета. Майка ми и баща ми спяха, както и в старата дядова къща, на дървен пат, а ние със сестричката ми – на пода. В стаята имаше тезгях и крачна шевна машина „Сингер“.

Малко по-късно баща ми прегради стаята на две. В едната живеехме, в другата работеше той. В нея едва се побираха шевната машина, тезгяхът, печката и няколко стола. Между двете стаички имаше малко прозорче без стъкло, запердено с парче плат. През това прозорче слушах до късна вечер разговорите на мъжете, които се отбиваха при баща ми, и така узнавах за разни весели и тъжни истории.

Поручик Байчев се отбиваше при баща ми за някои дребни услуги – да му се изглади или закърпи някоя дреха, а и да влезе в „своя среда“, която се състоеше от представителите на интелигенцията в селото – учителят Васил, първи братовчед на баща ми,

един писар в общината в съседното село, който бе учил два класа в гимназията, поп Костадин и Стойко, природно интелигентен селянин, който бе конструирал радиодетектор и единствен в селото слушаше Радио Букурещ. Отбиваха се и зевзеците от махалата, които разказваха забавни селски истории и клюки.

Поручикът бе роден и израсъл на село и намираше език със селяните. Беше добродушен, общителен, съпричастен към радостите и скърбите на хората. Жена му, госпожа Вена, бе леко закръглена като мъжа си и като него общителна и ласкава със селските жени. Имаха си момченце Тошко, една година по-малък от мен, розовичко, чистичко и усмихнато. Тошко караше велосипед по селския мегдан или риташе истинска футболна топка, и двете – новост за нас. Да седнем само за миг на седлото на велосипеда или да поритахме топката, бе истинско удоволствие.

При поручика живееше и сестра му, на която селяните и децата казваха „госпоица Милка“. Тя бе осемнайсет-деветнайсетгодишна, току-що завършила гимназия и дошла да поживее при по-големия си брат. Имала желание да продължи образованието си в университет, но не ѝ стигали средства. По-малкият ѝ брат живеел на село, имал две деца и не можел да я издържа, а и родителите ѝ били починали. Поручикът също не бил в състояние да ѝ осигури пълна издръжка, тъй че тя станала волнонаемна учителка за година-две, за да спести малко пари и да продължи образованието си. Тя изглеждаше като приказна красавица, попаднала като по чудо в нашето прашно, загоряло от слънцето, навлечено с тежки рокли и забрадено с кърпи женско общество. И жени, и мъже се възхищаваха от нея тъй, както човек се възхищава на нещо непостижимо и тайно желано. Кой знае защо, ергените се стесняваха от нея, при среща се изчервя-

ваха и бързаха да я отминат, като че не бяха достойни за нейния поглед или дума, а тя като брат си бе ласкава с всички и общуваше с младите жени и момичета. Ходеше с тях по седенки и хора, учеше ги на градски песни и танци.

Появяването и изчезването на сръбския пилот бе една от постоянните теми за разговор сред възрастните. Гадаеха как и защо е кацнал в нашия край, какво е станало с него, предали ли са го на румънците, убили ли са го те, или са го турили в затвор. Поручикът не говореше за пилота дори и пред баща ми и така разпалваше още повече любопитството на хората.

* * *

Мина около година от изчезването на сръбския пилот и смъртта на младата учителка. Една вечер поручик Байчев и учителят Васил дойдоха при баща ми. Беше някакъв празник, мама и сестричката ми бяха отишли на гости в съседното село при тамошните ни баба и дядо. Останал сам в стаята, седнах на трикракото столче до вътрешното прозорче и се приготвих да слушам. Присъствието на гостите и разговорите им винаги изостряха любопитството ми. Те говореха по особен начин, не като мъжете от махалата за селските работи, а за неща и събития от друг свят, с непознати „градски“ думи, каквито се срещат в учебниците. Бях тринайсетгодишно момче и помня разказа на поручика почти дума по дума.

Поручикът посрещнал сръбския пилот пред заставата, както разказваше и бай Станко, и след като се представили един на друг, веднага го отвел у дома си да му даде първа медицинска помощ. Глезенът на десния му крак бил подут. Превързали го и още на след-

ния ден изпратил за чикакчия от близките села. Чикакчията бил стар турчин. Видял крака на пилота и казал, че няма счупване или изкълчване, а само натъртване. Направил му някакъв компрес и казал, че болката ще мине след седмица, а дотогава да не се движи много и да стои в стаята.

Пилотът бил двайсет и девет годишен поручик от сръбската авиация и се казвал Миодраг Маркович. Роден бил и израсъл в Западните покрайнини сред българи и говорел много добре български. Драматичното му и безизходно положение трогнало всички от семейството на поручика и те започнали да се грижат за него като за член от семейството. Настанили го в крайната свободна стая и час по час влизали при него да се осведомяват за болния му крак. Сменяли редовно превръзката му, приготвяли му силна и питателна храна, опитвали се да го забавляват, за да не скучае и се измъчва сред чуждите хора. Той си носел в голяма кожена торба цивилни дрехи, бельо, тоалетни принадлежности и чифт обувки. Обядвал и вечерял с тях, а после се прибирал в стаята си. Поручикът му казал, че никой външен човек не бива да узнае, че живее у тях, и го помогнал да не излиза денем от стаята си, докато не оздравее кракът му и не решат какво да правят – да се предаде на българските власти или на румънските. Още от първия ден поручикът предчувствал, че ще си има грижи и неприятности с този човек, но не му давало сърце да го предаде веднага на властта.

Гостоприемството на поручика и семейството му трогнало пилота и спечелило доверието му. За да не злепостави добрите хора, той решил да им каже истината за себе си, макар че тя можела да струва живота му. Сложил ръка на сърцето си и признал, че искал да емигрира в Съветския съюз. Всички от семейството му били комунисти и от малък бил възпи-

тан в любов към Съветския съюз. Животът му от юношеските години досега се бил превърнал в една-единствена мечта – да завърши съветска военна академия и да служи в Червената армия.

– Ами сега! – възкликна поручикът през оная вечер. – Нали знае, че и аз като него съм офицер в монархическа държава, клетва съм давал да се боря против нейните врагове. Ако той си е турил главата в торбата, защо аз да отида пред военен съд и да оставя семейството си на произвола на съдбата? Жените, свели поглед, мълчат и го слушат и по лицата им виждам, че се възхищават от него и се безпокоят за неизвестната му съдба. А той като че чете мислите ни. Благодаря ви, казва, за гостоприемството, хубави хора сте, но трябва да ви напусна, за да не ви напакостя. Човек като мене, решил да емигрира в Съветския съюз, не може да живее в офицерско семейство. След няколко дни кракът ми ще оздравее, казва, и тогава ще отида да се предам на властта във Варна. Или ще се опитам да стигна до Съветска Русия през Румъния.

Докато кракът му оздравее, за десетина дни между семейството на поручика и госта вече се установили близки и сърдечни отношения. Гостът не бил вече господин офицер, а Миодраг. И той се обръщал към домакините с имената им. На поручик Байчев му правело неотразимо впечатление това, че такъв хубав млад мъж, излъчващ обаяние и доброта, може да притежава толкова непоколебима, желязна воля, за да се посвети веднъж завинаги на една голяма цел: да остави родината си, да открадне военен самолет и да поеме към неизвестното.

Идването на Миодраг съвпаднало със заминаването на стария набор в заставата, така че войниците от новия не знаели за него. Някои го видели, когато се разхождал вечер пред къщата на поручика и той

им казал, че е брат на жена му. Но ето че дошъл денят, в който Миодраг трябвало да поеме пътя на неизвестната си и може би трагична съдба. Двайсетина дни след като дошъл у нас, румънското и сръбското правителство отправили питане до нашето правителство къде е пилотът, приземил се принудително до границата. Правителството поискало сведения от началника на гарнизона във Варна, а той – от поручик Байчев. Оказало се, че румънски селяни и войници от граничния пост видели пилота да преминава границата и да навлиза в наша територия. Освен това не само всички от нашето село знаят, че пилотът се е предал в заставата, но и в околните села.

– Работата се запече – каза поручикът. – Щом го търсят от две държави, то смъртта му е сигурна. В Сърбия ще го съдят за кражба и разбиване на военен самолет, а в Румъния – за нарушаване на въздушното пространство. Сърбия настоявала пред Румъния да ѝ го върне, а Румъния отправила същото искане към България. Трябваше да му измислим най-убедително алиби къде и как е прекарал времето от преминаването си в наша територия. Измислихме го така. Няколко дни се е крил в полето, докато свърши сухата си храна, после отива при един селянин и му се представя за избягал от Румъния българин. Селянинът му дава подслон за около седмица. По същия начин прекарва и при един овчар. Понеже говори добре български, никой няма да се усъмни, че е българин, избягал от гнета на румънците. След това ще отиде във Варна да се предаде на властите. Там ще му искат личен паспорт или някакъв документ, че е румънски гражданин, но той го е загубил по пътя. Дадохме му и пари да си плати билета за автобуса от Житница до Варна, приказвахме до полунощ и легнахме да спим. Легнахме, но не затворихме очи. Не спеше и Милка. Чу-

вахме я да ходи из стаята си до сутринта. Когато станехме в пет часа, Миодраг беше готов за път. Седнахме в кухнята, докато жените му приготвят храна за из път и да се простим.

И тогава Милка изхлипа, закри лицето си с ръце и измежду пръстите ѝ рухнаха сълзи. Жена ми рече да я успокоя, но и тя се разплака. Миодраг се изчерви и ме погледна като провинило се дете. Стана от масата, понечи да излезе, но се върна и заби поглед в пода. Не знаех какво да му кажа, а жените плачеха. Искях да им кажа да не плачат и да не утежняват още повече раздялата ни, а не смеех да отворя уста, за да не се разхълцам и аз. Стиска ме нещо тук в гърлото и аз съм отворил уста, аз съм заплакал. До снощи се опитвах да вярвам, че измисленото алиби ще помогне на Миодраг, но сега осъзнавах, че той е обречен. Много пъти бяхме говорили за това и жените го знаеха. Знаеха още, че като крием у дома си военен престъпник чужденец, вършил престъпления, и мен ще ме съди военен съд.

В този момент обаче не мислехме за нашето бъдеще, а за живота на Миодраг. Той взе торбата с храната и дрехите си и пристъпи до вратата. Аз, каза, съм обречен и каквото и да ми се случи отсега нататък, няма да е по-леко от смъртта. Не мога да остана при вас, за да не ви направя нещастни. Нямам думи да ви благодаря за гостоприемството, мили хора! Няма думи, казва, а очите му в сълзи. Милка издърпа торбата от ръцете му и застана на вратата. Няма да те пуснем, казва, да отидеш на смърт. Щом се предадеш, ще те изпратят в Сърбия и там ще те осъдят на смърт. Ще постоиш известно време при нас и като не те намерят, ще те забравят. Тъй говори сестра ми, плаче и го държи за ръцете...

Поручикът млъкна. Чух как вади кибритената кутийка от джоба си и пали цигара. През прозорчето

проникна струйка дим и в стаята замириса на тютюн. Когато отново заговори, в гласа му се долавяше вълнение. Истинско безразсъдство било да задържат чужденеца, чието издирване се било превърнало в дипломатически въпрос между три държави, и все пак го задържал. Как да хвърли такъв хубав, добросърдечен и смел мъж в ръцете на смъртта? Че ще го разпознаят кой и какъв е, нямало ни най-малко съмнение. Щом няма документи за самоличност, най-простото средство в такива случаи е да му устроят очна ставка с хора от „родното“ му място в Румъния. Единствената възможност да се спаси оставала да престои у тях, докато неговият случай се позабрави, а през това време да се търси канал за Съветска Русия или по море, или по суша през Румъния. Миодраг се съгласил да отложи заминаването си.

В този ден поручикът се уверил в нещо, което по-рано само минавало през ума му. Сестричката му се вълнувала така бурно за съдбата на Миодраг не само от женско състрадание. Между тях се породило чувство на симпатия и това било нормално за млади хора като тях. Поручикът обаче предполагал, че сестра му, колкото и романтична да е по натура, ще си даде сметка за положението и няма да си позволи по-сериозни чувства към чужденец, за когото всъщност не знае нищо, освен че е пилот, решил да емигрира от родината си. Но дали поради непреодолимия си идеализъм, или поради други (не дай Боже, криминални) причини е напуснал родината си? Те, разбира се, му вярвали, защото четели по лицето му неговата добрина и искреност. Най-много му вярвала Милка. Как няма да му вярва, как няма да се влюби? По-романтична история може ли да има за момиче, току-що завършило гимназия? Чужденец, пилот, хубав и смел мъж, решил да постигне идеала си с цената на живо-

та си. Да го срещнеш в едно селце на границата, където бедната и прозаична среда не ѝ предлага нищо друго, освен да учи децата на таблицата за умножение, лете да диша прах, а зиме да газии кал до колене. Среща с такъв мъж при такива обстоятелства никоя млада жена не е имала и няма да има.

Миодраг стоял денем в стаята си и четял книги, които Милка му намирала, или се занимавал с нещо друго и я очаквал да се върне от училище. Двамата не оставали никога насаме, разговаряли в общата стая или се разхождали вечер около къщата. Не давали израз на чувствата си както един пред друг, така и пред поручика и жена му. Първата любов, казваше поручикът, е колкото чиста, толкова и мъчителна. Тя е нежна и стеснителна, крие се и се срамува от самата себе си, оскърбява се от прозаичното равнодушие на възрастните хора, които я наблюдават с трезви очи и често се надсмиват на наивността ѝ.

Поручикът казваше още, че това не бивало да се случва, но се случило. Той и жена му знаели, че тази любов е безнадеждна и обречена, и все пак я допуснали, сякаш се били заразили от нейното безразсъдство. Питали се защо не я предотвратят навреме и си отговаряли, че за да я прекъснат веднъж завинаги, трябва да изгонят Миодраг от дома си или да го предадат на властта. Но да го предадат на властта, значи да го предадат на смъртта, а и себе си да изложат на опасност, задето са го крили толкова време у дома си. Ни тъй, ни тъй. Надявали се, че ще успее да се добере по някакъв начин до Съветска Русия, и така затворили очи, та каквото дойде.

И то дошло. Инцидентът с пилота не само не бил забравен, но въпросът с издирването му бил поставен още по-остро пред властта. Лично генералът, началник на гарнизона, започнал да пита поручика по те-

лефона през ден, през два дали продължава да издирва изчезналия пилот, викал го няколко пъти и на доклад. Поручикът поддържал пред него една и съща версия. Приютил пилота за една нощ, защото се явил в заставата с болен крак, за да го изпрати по етапен ред на следния ден във Варна, но той избягал през нощта. Оттогава не е забелязван нито в полето, нито в околните села.

Един ден командирът на съседната застава наминал при колегата си, нашия поручик, и го предупредил, че майор еди-кой си от гарнизона пристигнал на инспекция по границата. Никога дотогава граничният район не бил инспектиран по това време и на поручика било ясно, че това се предприема във връзка с издирването на пилота. Както винаги, инспектиращият офицер щял да преспива няколко дни у поручика и тогава вече пилотът щял да бъде открит. Примката се затягала все по-яко около шията на поручик Байчев. В семейството непрекъснато обсъждали положението заедно с Миодраг и все не могли да вземат някакво решение. Една сутрин Миодраг не излязъл от стаята си. Вратата не била заключена отвътре, отворили и видели, че е заминал. Оставил бележка, в която изказвал сърдечната си благодарност за гостоприемството и се заклевал, че ще мисли за тях, докато е жив. По-късно видели, че се е промъкнал през дъсчената ограда в южната част на двора.

Милка прочела бележката на Миодраг, пребледняла, извикала името му и паднала в несвоят. Поручикът и жена му едва сега осъзнали колко дълбока, чиста и всеотдайна е била любовта ѝ към пилота. Когато се свестила, не казала нищо, като че не знаела какво се е случило с нея. Била много бледа и гледала само в една точка пред себе си. Изпратили за фелдшера в съседното село Брестак, той я прислушал и

казал да ѝ правят компреси на челото и да почива на спокойствие. Цяла седмица не излизала от стаята си, лежала и мълчала. През това време поручикът получил известие, че Миодраг се е предал на властта. Криели най-старателно тази горчива вест от Милка, но тя усещала с интуицията си на влюбена, че с Миодраг се е случило нещо лошо и непоправимо. Както и да я утешавали, тя повтаряла все едно и също: „Миодраг или е заловен от полицията, или се скита нелегален, измъчен и гладен. Ще го изпатят в Сърбия и там ще го осъдят на смърт.“

На десетия ден я намерили мъртва. Обесила се на дръжката на вратата от вътрешната страна. Помня, че този ден кметът обяви траур. Никой не излезе на работа, децата не учиха, жените облякоха черни дрехи и цялото село се събра пред заставата. Изнесоха ковчега и го натоварили на конска каруца, за да го откарат до гарата на петнайсет километра, а оттам с влака до родното ѝ село. Войниците се строиха пред заставата и дадоха три изстрела. Когато каруцата с ковчега потегли, възрастните заплакаха и изпратиха Милка до края на селото.

ВТОРОТО МИ НЕЛЕГАЛНО ПРЕМИНАВАНЕ НА ГРАНИЦА

Служих в трети свързочен полк в Шумен. Специалност – телефонист. Не бях завършил още пълна година в казармата, когато ме изпратиха в Сърбия. Зачислиха ме в охранителна рота, която се състоеше от запасници, всички по-възрастни от мен най-малко с десет години. Причината да ме изпатят в корпуса още като млад войник и единствен от ротата бе политическа. Една сутрин видях в полковата умивалня Йор-

дан Славов да се мие. Застанах до него и го поздравих. Той ме погледна, смигна ми и поклати глава назад. Разбрах, че ми дава знак да погледна назад. Зад него стоеше войник с пушка. Едва тогава забелязах, че няма колан на кръста, което означаваше, че е арестуван. Вечерта отидох в трета рота и намерих Станчо Добрев. Каза ми, че Йордан току-що бил арестуван и откаран в караулното помещение. Беше много смутен и неспокоен, страхуваше се да не арестуват и него.

Тримата бяхме съученици в добричката гимназия, аз – в полукласическия клас, те – в „реалката“. И тримата бяхме дошли от варненската гимназия, знаехме се оттам, често се събирахме след училище, гостувахме си и заедно се забавлявахме. Подозирах още от Варна, че членуват в РМС, но не смеех да ги попитам, защото знаех, че няма да ми се доверят за нищо на света, докато не ме „проверят“. Симпатизирах им и не го криех, но в същото време се колебаех и те не смеех да ми се доверят. Колебанието ми се дължеше на причини, за които може би ще разкажа по-нататък. Преди да се прибера в ротата за проверка, Станчо, все така смутен и неспокоен, не издържа на конспиративния си принцип и каза:

– Ако ме арестуват, иди през отпуската на село при нашите и им кажи да стискат зъби и да внимават какво да ми пишат. – Помълча и добави: – Блазе ти, че не си член на РМС!

Не бях ремсист, но през нощта към два часа, в най-сладкия ми сън, дневалният по рота ме събуди и ми каза, че ротният ме вика още тази минута. Нахлузих на бърза ръка дрехите си и почуках на вратата на ротната канцелария. Капитан Паяков лежеше завит до кръста и леко приповдигнат на възглавницата. Поисках разрешение да остана, а той ме запита:

– Ти си член на ремса, нали? Откога?

Казах му, че „съвсем не съм, г-н капитан“, а той се понадигна и седна:

– Няма да ме лъжеш! Признай си, докато не е станало късно, че иначе лошо, момче, лошо. Отдавна знаем с кого се срещаш от втора рота.

И така три нощи подред. Той пита, аз отговарям все едно и също. Свърши с това, че след месец ме изпрати в Първи окупационен корпус в Сърбия. Имах чувството, че капитанът изпитва добри чувства към мен. По онова време имах навик, останал от гимназията, да съчинявам шеговити стихчета за някои произшествия в ротата, за войниците и разни весели случки. Шегобийците ги преписваха и ги рецитираха през почивките, както и по време на най-трудни учения извън града. Всички се усмихваха, ротният бе доволен от бодрото настроение на „юнаците“ и сам се усмихваше. По едно време дори ме назначи за писар на ротата, за да мога да съчинявам стихчетата си полеко. След всичко това не разбихах защо ме изпрати в Сърбия на война, и то единствен от ротата. Най-вероятно бяха проследили срещите ми с арестувания и ротният, ако наистина е изпитвал някаква симпатия към мен, е искал да ме отдалечи от полка, за да не ме безпокоят покрай заподозрените ми съученици. Ако е смятал, че по този начин е проявил благородство към мен, той се е лъгал, защото не е предполагал на какви изпитания ме изпраща.

На отиване към Сърбия командирът на новосформираната рота ни съобщи, че няма да ни изпращат навътре в страната да се бием с партизаните, а ще охраняваме щаба на корпуса в Нишка баня, на шейсетина километра от нашата граница. Това, разбира се, не успокояваше запасняците. Войната си е война, говореха те, та дори да сме на метър в Сръбско.

Късно следобед пристигнахме на гара Нишка баня. Селото бе курортно и приличаше на нашето Хи-

сар. В центъра се издигаха четири-пететажни хотели, по средата течеше рекичка с топла вода и няколко селянки перяха от двете ѝ страни. В южната страна се издигаха високи стръмни хълмове. Ротата се настани в двуетажна къща в долния край на селото. На следния ден командирът на ротата поручик Калчев отдели осем души, между които бях и аз, и под строй ни отведе в щаба на корпуса. Щабът се помещаваше в четириетажен бивш хотел. Немският заемаше южната половина на сградата, нашият – северната. Старите войници телефонисти освободиха спалното помещение, сдадоха телефонната централа и така започна службата ни в Нишка баня.

Отначало ни се струваше, че сме много далеч от бойните действия с партизаните, и запасняците се успокоиха. Излизах за пръв път извън пределите на страната – не бях ходил дори в София, и не изпитвах толкова безпокойство, колкото любопитство. Искаше ми се да разгледам селото и да се запозная с хората и бита им. Близко до щаба имаше открит басейн с прозрачносинкава вода и някои от войниците се къпеха през свободното време. Търсехме прохлада през горещините и на високия, почти стръмен скат, обрасъл с иглолистна гора, който се издигаше току над щаба. Къпехме се и в Нишава, която течеше на около километър от селото. Ходехме и до Ниш с трамвай. Малко по малко се запознавахме и с местните хора. Те бяха измъчени от немотия, външно не смееха да изразяват ненавистта си към нас, окупаторите, но не криеха, че по-рано са живеели по-добре. В селото имаше типични за военно време магазинчета с празни рафтове. В тях се продаваха през лятото и есента някои плодове, семки, разни дреболии, но служеха главно за размяна на контрабандни стоки – калаена композиция, която се търсеше много в България, цигари, някои храни и други, които пък се търсеха в Сърбия.

Мнозина от войниците се сприяеляваха с местните хора и им ходеха на гости по празници. Командирите непрекъснато ни напомняха да не общуваме с тях, защото тяхната любезност е привидна и зад нея се крие коварство и жестокост. Войници от вътрешността на страната се отбиваха при нас и разказваха, че партизаните убивали из засада наши войници и че особено жестоки били усташите. Пробождали жертвите си откъм гърба, изрязвали половите им органи, натиквали ги в устата им и оставяли трупите им на видно място за назидание на окупаторите. Месец след пристигането ни нашият малък българо-немски гарнизон даде една жертва. Войник от щурмовата рота бе намерен заклан недалеч от селото. По трупа му се познаваше, че е убит от националистите усташ.

Скоро и ние, телефонистите, започнахме да даваме наряд. Веднъж седмично ходехме по трима да охраняваме един бункер извън селото. Не се позволяваше да отиваме дотам по светло, за да не се знае от населението, че имаме там секретен пост. Пристигахме до бункера по тъмно с пушки, готови за стрелба. Този момент бе много страшен. Никой не искаше да влезе пръв, защото не знаехме какво ни очаква вътре – партизани, усташ или заредена мина. Понякога хвърляхме жребий още на тръгване, но в повечето случаи мен изтикваха напред. Запасняците оправдаваха страха си със семейното си положение. Ако загинат, ще оставят жени вдовици и деца сираци. Преди да влезе в тъмния бункер, всеки се изкарваше многодетен баща. За да не останат сираци тези десетина деца, аз трябваше пръв да влизам в бункера, тъй като нямам „ни жена, ни дете, ни котё“. Другите двама оставаха десетина метра назад, за да могат, ако се чуе изстрел отвътре или не се обадя до няколко секунди, да бягат назад и да сигнализират с изстрели за опасността.

Входът към бункера бе дълбок до човешки ръст и дълъг пет-шест крачки. Пристъпвах бавно и предпазливо, с изстинало сърце и затаен дъх, като се придържах плътно към стената и понякога извиквах: „Имали някой там?“, за да прогоня страха си, както децата викат в тъмното, за да прогонят злите духове. В бункера биваше много тъмно, тъй като имаше само три отверстия, през които можеше да се прокара цевта на пушка или картечница.

И сега вече бе най-страшното. Стоя сред плътния непрогледен мрак изтръпнал и очаквам нож в гърдите си или куршум. Запалвам свещ и все ми се струва, че някой се спотайва в ъгъла, докато ме види добре на светлината, и ще се прицели в мен. Освен дървен одър, застлан със сено, в бункера няма друго и аз викам към изхода: „Готово!“

Единият застъпва на пост горе на бункера, другият идва при мен и остава буден като подчаси, а аз лягам да спя. След около два часа застъпвам на пост. Наоколо полето е осеяно с храсти, зад тях се виждат тъмните гърбици на планините. Бункерът се издига като могила, аз стоя неподвижен с минути, за да не привличам вниманието на врага, спотаил се в близките храсти, и се обръщам бавно, за да оглеждам околността. Особено опасно е тук в лунни и ясни нощи. Светло е като ден, завоите на Нишава проблясват наблизко, в сините сенки на храстите се спотайват жадни за мърт партизани. Толкова добра мишена съм, че всеки може да ме улучи от сто-двеста метра. Понякога слизам внимателно от могилата на бункера и заставам в дълбокия вход. Там се чувствам по-защитен, макар че опасността може да ме изненада от другата страна. От време на време влизам в бункера да питам колко е часът. Най-после идва времето за смяна. Събуждам този, който спи, да застане горе на пост, а аз оставам да бодърствам два часа.

Пред номератора, голям столінеен, не ни дебнеше непосредствена опасност, но и там бе тревожно. Почти всяка вечер през дежурствата си получавах съобщения за един или няколко убити. Телефонистите от различни войскові поделения предаваха телеграми до близките на убитите обикновено към полунощ от вътрешността на Сърбия. Както си седя в кабината пред огромния номератор, чета, каквото ми е попаднало, мисля си нещо или се боря с дрямката, бръмва някоя от клапите на таблото и вдигам слушалката. Странно и зловещо, като от друг свят, звучаха закодираните имена на поделенията, откъдето се обаждат телефонистите, както и гласовете им, прекъсвани от различни шумове по линиите или от други гласове. Диктувах кратки телеграми до близките на „героите, загинали в служба на царя и отечеството“. На сутринта старшината ги предаваше горе в щаба, а аз дълго не можех да се освободя от мъчителната представа как трагичната вест пристига в дома на убития, как близките му я прочитат и в първия миг като че не вярват на очите си и остават като попарени, а след това надават сърцераздиращи викове. Имах чувството, че съм виновен за смъртта на убитите и за мъката на близките им, защото телеграмите биваха писани от ръката ми.

Месец след месец, ден след ден войната, а с нея и смъртта, се приближаваше и към нас. През май или юни съюзнически самолети бомбардираха няколко пъти Ниш, където бяха съсредоточени наши и немски войски. Защо отминавах Нишка баня с двата щаба, командирите обяснявах с това, че нашите щабове имат подземно скривалище и съюзниците не смятат за нужно да разрушават курортното село и да избиват цивилното население. В основите на стръмния хълм

бе прокопана огромна галерия, която побираше двата щаба. Десетина италианци пленници все още доизкусуряваха скривалището, но най-необходимото бе направено. Различните помещения бяха облицовани с дърво, подовите покрити с цимент и някаква твърда материя, имаше телефонни кабини, електричество и всички съоръжения, необходими за нормалното функциониране на военен щаб при въздушно нападение.

При първото нападение на Ниш цялата техника бе приведена в действие, но вражеските самолети не се отклониха към нас. Мнозина се изкачиха на ската, да наблюдават бомбардировката. Беше следобед, а времето – слънчево и тихо. От пет-шест километра и особено с бинокъл се виждаха ясно сградите. Бомбардировачите се зададоха от север. Бяха шест, в две раздалечени редици, ярко отразили с корпусите си слънчевите лъчи. Бученето на моторите им се чуваше слабо, но отчетливо. Без да се смущават от стрелбата на нашата противосамолетна артилерия, противниковите самолети изведнъж набраха голяма височина и сред сградите на Ниш се видяха пламъци, чува се силни тътнежи, издигнаха се мътни стълбове дим. Виждаше се и как шрапнелите на нашата артилерия се пукат близо до самолетите и не улучват нито един от тях. След няколко минути те изчезнаха на юг.

Последваха още две бомбардировки на Ниш. Едната бе нощна, около единадесет часа. Над града се появиха светещи балони, като окачени на небето лампиони, и след тях последваха взривове. Както и при другите бомбардировки, всичко продължи няколко минути. След няколко дни отидохме със старшията на телефонистите в Ниш с трамвая и видяхме ужасите на бомбардировката. Разрушени сгради, пожари, трупове на хора и животни.

След около седмица видяхме трупове и в Нишка

баня. Този път бяха германски. Видяхме ги една сутрин току до щаба. Бяха не по-малко от петдесет, наредени на площадката до басейна, закрити с одеяла до коленете. Познавах се, че са германски войници, по ботушите с къси и широки кончове. Бяха ги докарали през нощта, без да вдигат шум, така че на сутринта изненадата ни бе голяма. Предния ден бяхме чули, че по дефилето на Нишава се е водил бой по посока на нашата граница. Някои твърдяха, че са чули пукот на картечници и вой на самолети, но не се знаеше кои са се били – сръбски партизани с наши или с немски части. Немците мълчаха. В щаба им кипеше тревожно оживление. При мъртвите стояха на пост двама войници с шмайзери през рамо. Друг не можеше да се приближи към мъртвите.

Мълчаха и нашите офицери, защото не знаеха или не искаха да ни кажат откъде и защо са докарани труповете на немските войници. Преводачът на немския щаб се казваше унтерофицер Щернберг, среден на ръст, подвижен и разговорлив по български мъж на около четиридесет години. Бил роден, живял и завършил гимназия в София, след което родителите му се завърнали в Германия. При всяка среща с нас винаги питаше: „Как е?“ Същия ден го срещнах пред входа на нашия щаб. Посочих му с глава наредените до басейна трупове, но той повдигна рамене, погледна към горните етажи на сградата и отмина. Даде ми да разбера, че немското командване бе наредило да не се вдига шум около трагичния случай, макар че немските войници и бездруго не даваха външен израз на чувствата си и при други подобни случаи. Живеехме в една сграда, но не общувахме поради незнанието на другия език. Разминавахме се мълчаливо из двора на щаба или по улиците на селото само с леко козируване. Рядко някой от нас поискваше огън от немски вой-

ник и той с готовност, бързо и акуратно изваждаше от джоба си запалка (всички имаха бензинови запалки), шракваше и я подаваше към цигарата на пушача. Данке, бите и толкоз.

Унтерофицерът Щернберг не ми каза от кого и къде са избити войниците, но аз научих от Раде или както му казваха неговите съселяни – Мало Раде више краде. Типичен селски зевзек и хитрец, каквито има във всички селища по света. Винаги усмихнат и услужлив, общителен и беззлобен, приятел или познат на нашите и дори на немските войници. Както казва поговорката, Раде никнеше там, където не са го поселили и се оказваше свидетел на всички селски събития, узнаваше пръв не само местните, но и световните новини. Ние не знаехме например къде точно се водеха военните действия на Източния фронт. Получавахме български вестник много рядко, и то армейския вестник. Не разполагахме и с радио. Мало Раде више краде знаеше докъде е напреднала съветската армия и го съобщаваше „на ухо“ на ония, които се отбиваха в магазинчето му. Слушаше, изглежда, някаква тайна радиостанция или поддържаше връзки с партизаните, защото новините му се оказваха напълно достоверни. Възможно бе да се държи като лекомислен и да шутовства пред окупаторите, за да не събужда подозрението им и да изтръгва от тях някои сведения. Брача бугари, лепо е да си сърбин, али е тежко, казваше винаги усмихнат, твърдеше, че ни обича по братски, и ни услужваше с каквото може.

В оня ден, когато до открития басейн пред щаба бяха наредени труповете на немски войници, отидох до магазинчето на Раде да купя нещо и той ми каза, че войниците са избити от американски изстребители. Немски войници от пехотна част се изтегляли от България. Изстребителите ги сгасили в пролома на Ни-

шава и ги направили на кайма. Немците цяла нощ ги товарили на камиони и ги докарали пред щаба. Това, което каза Раде, се потвърди напълно през следващите дни.

Немските войски се изтегляха от България, а това означаваше, че съветската армия е навлязла в Румъния и приближава към Дунав. Беше в началото на август 1944 година. Настъпваше трагичната за Германия развръзка от войната, а какво готвеше съдбата за нас – от щаба на корпуса?

Към края на август, на 27-и или 28-и, смъртта протегна костеливата си ръка и към мен. Същия ден към девет часа откъм склона на високия хълм изгърмя оръдие и отекна зловещо над селото. Бях ходил до ротата и оръдейният изстрел ме свари на връщане към щаба. Войници и местни хора, които минаваха по площада или чакаха на трамвайната спирка, замръзнаха на място, после хукнаха да бягат кой накъдето свари. Втори изстрел не последва. Малко по малко хората се окопитиха, излязоха от къщите си и започнаха да се питат дали някой снаряд не се е възпламенил по невнимание. Небето бе чисто, в околностите на селото нямаше партизани.

Към десет часа постъпих дежурен пред номератора. Между щабните офицери се долавяше тревога. Непрекъснато искаха връзка помежду си или с някои от командирите на различните части в гарнизона. Надявах се да узная от тях кой и защо е пуснал оръдейния изстрел, но никой не говореше за него направо. Само един офицер запитва друг какъв беше този трясък, а онзи му отговори, че го е сънувал. Или нямаше сведения за „тряска“, или се бояха от подслушване. Строго забранено бе на телефонистите да подслушват разговорите на офицерите и особено на висшите,

но в такива случаи любопитството надделява, дръпваш внимателно ключа и подслушваш със затаен дъх. Имаш право само за част от секундата да попиташ „говорите ли?“ и ако не се чуе отговор, да прекъснеш линията. Ако пък чуеш, че се говори, затваряш ключа.

В дванайсет свърши дежурството ми и тръгнах към ротата да обядвам. На входа ме спряха двама войници, които търсеха Цоньо от нашето телефонно отделение. Били негови земляци, връщали се от отпуск и му носели армаган от домашните му. Върнах се с тях до спалното и събудих Цоньо, който бе полегнал да поспи. След обяда се отбих при Мало Раде више краде, купих си малко ябълки и поседнах на една пейка до трамвайната спирка. Зобках си ябълките и зяпах на различни страни. Откъм щаба се чу силно бучене на самолет, чу се и стрелба с картечница. Самолетът закръжа ниско над центъра на селото, като пускаше дълги картечни откоси. Група жени, които вървяха покрай рекичката, се разпищяха и се разбягаха на различни страни. Самолетът бе немски. Притиснах се до стената на тухлената барака, която служеше за трамвайна спирка. Патроните заплющиха по другата стена, от счупените тухли се вдигна пушилка. Самолетът направи кръг около бараката, без да спира стрелбата, а аз, снишен до основите на стените, обикалях около нея. И това ме спаси. Дали мен е целил картечарят, или е стрелял случайно, не зная. Ако бях влязъл в бараката за по-сигурно, щеше да ме застреля, защото по-късно видяхме, че стените са пробити.

Щом самолетът се отдалечи и изчезна към Нишава, аз хукнах, обезумял от страх, минах покрай някаква ограда и се намерих едва ли не на върха на стръмния скат. Как съм се изкачил дотам, не помня. Въздухът не ми достигаше и гърдите ми се раздираха от болка. Когато уплахата ми попречи, на стомаха ми стана

гадно, легнах по корем и повърнах. Лежах така, докато видя и чуя, че долу в селото щъкат хора. Слязох към щаба и видях мъртви двамата земляци на Цоньо. Излезли от спалното помещение навън да си поговорят, преди да се разделят и самолетът ги сварил под сянката на едно борче. То бе отрязано наполовина като с брадва, а двамата земляци накълцани от куршумите. На единия главата бе откъсната и гърдите му надробени, а на другия бе откъснат кракът от слабините и изхвърлен на няколко метра. В това време Цоньо бил отишъл в спалното помещение да си вземе цигарите и останал жив, но цяла седмица не можеше да дойде на себе си. Нощем не ни оставяше да спим, викаше насън, скачаше от леглото и бягаше навън или се криеше под леглото.

Край рекичката в центъра на селото се чуваше плач. Една от жените бе убита, а друга ранена в крака и стенеше от болка.

На следната сутрин току-що бях поел дежурството, когато преводачът Щернберг и двама немски войници с шмайзери влязоха в кабината. След тях влезе и ротният командир.

– Сдавай номератора и се прибери в спалното помещение!

– Слушам! – казах, оставих слушалката и излязох.

Другите телефонисти не повярваха, че немците са окупирали номератора. Поискаха да го видят с очите си, но в помещението влезе ротният. Беше силно смутен и объркан. Каза само да си вземем оръжието и да слезем в ротата и ни остави без повече обяснения. Нарамихме пушките и се отправихме към къщата, в която се помещаваше ротата. Пред щаба стояха немски войници, въоръжени с шмайзери, и мълчаливо наблюдаваха. Вървахме в колона по двама, но без да маршируваме, и се питахме какво става. Не можехме да

си обясним нито вчерашната бомбардировка от немския самолет, нито отстраняването ни от номератора. Все още никому не минаваше през ум, че немците се готвят да ни пленят.

Нашата рота бе вече строена на двора. Взводните командири провериха дали всички са взели оръжието и боеприпасите си и застанаха пред взводовете. Ротният, със сабя и пистолет на кръста, застана пред ротата, все така пребледнял и смутен, избърса лицето си с носната си кърпа, изпъчи се и извика:

– Войници, има заповед от командира на корпуса да предадем оръжието си на нашите съюзници германците. Заповядано е да запазим спокойствие и никой да не се съпротивлява. Който не предаде оръжието си, ще бъде разстрелян пред строя. Разбрано?

Ротният даде команда „ходою марш“ и ни поведе към най-големия хотел в Нишка баня. В приземния етаж имаше голяма празна зала, която преди окупацията е служила за ресторант. На площадката пред входа бяха застлани платнища, а на четирите ъгъла на сградата стоеше по един немски войник с шмайзер на гърдите. Охранителната рота вече се бе наредила на опашка пред платнищата. Чу се някаква команда и първият войник от ротата пристъпи напред. Остави пушката си, до нея раницата и цялата си амуниция и се отправи към края на опашката, но ротният му заповяда да влезе в празната зала. За по-малко от час двете роти предадоха оръжието си, като оставяха само торбичките си с канчетата и лъжиците, и се натикаха в залата. Немски офицер заключи отвън вратата и така започна нашето пленничество.

Залата бе широка, но за повече от триста души се оказва непоносимо тясна. Стояхме прави като в консервена кутия и се задушаваше от горещина и липса на въздух. Всички започнаха да се събличат до кръс-

та и да викат на немските войници отвън да отворят прозорците. Часовите отвориха прозорците и все пак мнозина припаднаха от притеснение и задушаване. През гишето на кухнята се виждаха двама немци готвачи, които приготвяха обяда. Искрахме им вода и те подадоха две кофи с две алуминиеви канчета. В залата нахлу пара и миризма на ядене. Немците смениха шмайзерите на часовите с леки картечници, а след това донесоха връзка тел и го опънаха на пет-шест метра от стените на сградата. Това бе границата, която не биваше да преминаваме, когато ни пускаха денем да поемем малко въздух за няколко минути. Отвъд нея ни очакваше смърт. Така ни каза един майор от щаба, който единствен от офицерите дойде при нас.

По-късно писаха във вестниците, че немците предоставили на офицерите от щаба и от целия корпус сами да решат съдбата си – да се върнат в България или да се оттеглят заедно с тях към Германия. Генерал Николов, началник на щаба, предпочел да заминем с германската армия, а с него и някои офицери. Няколко години след тези събития, когато учех и живеях в София, срещнах бившия войник от корпуса Китов (не съм сигурен в името му), а тогава служител в софийския затвор, и той ми разказа, че генерал Николов, след като поживял известно време в Германия, доброволно се завърнал, за да умре в родината си, макар да е знаел, че е осъден на смърт. Китов ме уверяваше, че е разговарял с генерала в затвора, преди да го екзекутират.

Същият майор от щаба дойде при нас, застана на прага и се опита да ни утеши. Каза на висок глас, да го чуят всички, че немците са ни пленили, защото съветската армия след няколко дни щяла да навлезе в нашата страна. Налагало се да се изтеглят от Сърбия в близките дни и за да са сигурни в тила си, ре-

шили да ни задържат, докато се съединят с другите си части. Като каза това, майорът се въртна назад и изчезна, а часовите отново ни заключиха. Майорът знаеше, че войниците ще му зададат въпроси, на които не можеше или не желаше да отговори, и избяга, така че те сами си задаваха въпроси и сами си отговаряха. Докога немците ще ни държат в плен? Ако нашата армия в Сърбия се обърне срещу тях, ще ни избият ли, или ще ни откарат в Германия? Защо не се съпротивлявахме, а се оставихме да ни обезоръжат? Немските войници в гарнизона са три пъти по-малко от нас и ако бяхме им се опрели, сега те щяха да се душат в тази зала вместо нас. Нашите офицери предали ли са ни, или те самите са предадени?

В един часа кухненското гише се отвори и оттам се показва преводачът Щернберг. Каза, че вратите към другите помещения ще се отворят и който желае, може да влезе там, докато обядва. Оказа се, че зад тези врати има две помещения, които са служили за склад или за персонала на някогашния ресторант. Първите, които си напълниха канчетата с ядене, влязоха там. Тогава се чуха гласове:

– Не яжте, в яденето има отрова!

Само това липсваше на изтерзаните и изплашени хора. Ония, които си бяха взели храната, не посегнаха към нея, а останалите се оттеглиха от гишето. Готвачите гледаха учудени, говореха нещо и ни подканваха с жестове. Дойде и Щернберг, пита ни защо се отказваме от яденето, но никой не му отговори. След малко готвачите си отидоха, някой затвори вратите за другите помещения и ние отново се превърнахме в сардели. Не можехме ни да седнем, ни да се движим.

Така прекарахме до вечерта. Бяхме толкова изтощени, че когато готвачите започнаха да ломотят нещо и да ни подканват с жестове да си подаваме кан-

четата, никой не поиска да вечеря. Както и на обяд, те почакаха няколко минути и затвориха гишето. Не мина много и познатият ни майор дойде да ни пита защо не си вземаме вечерята. Стоеше отвън до отворения прозорец и чакаше. Най-после някой му каза, че се страхуваме да не ни отровят. Как така ще ви отровят, възкликна той със сподавен от сълзи глас, няма да ви отровят, избийте от главите си тези лоши мисли! Така ни говореше, а плачеше.

– Войници, почакайте, сега ще се върна – каза той и бегом се отправи към щаба.

Върна се с двама немски войници, повика и петима наши да го последват и ги заведе в кухнята. Готвачите сипали на своите от казана с храна и те пред очите на нашите я изяли. Това ни го съобщиха нашите и останаха в кухнята да наблюдават дали готвачите ни сипват храна от същите казани. Това се повтаряше всяка сутрин, обед и вечер. Пускаха ни и в другите две помещения, за да можем да се нахраним, макар и прави. Разрешиха ни и да ползваме двата клозета на приземния етаж. Пред тях се точеха дълги опашки, защото не бяха достатъчни за триста души. Ония, които влизаха, не бързаха да излизат, защото вътре бе по-просторно и човек можеше да отдъхне за няколко минути. Немците проявиха известна отстъпчивост, която си обяснявахме с това, че нашите войски са все още в Сърбия и ако узнаят, че сме в плен, веднага ще атакуват немския щаб и ще ни освободят.

Нощите биваха кошмарни. Лежахме така плътно един до друг на пода, че не можехме да се обърнем. През деня приличахме на изправени сардели, през нощта – на легнали. Прозорците се отваряха, но задухата бе непоносима. Лежахме почти голи, а дрехите си използвахме за възглавници. Ако някой искаше да отиде до клозета, с мъка се добираше до врата-

та, стъпваше в тъмното по тела и крайници, пострадалите се възмущаваха и го ругаеха. Заспивахме късно след полунощ, изтощени от жажда, горещина, теснота и гълчава.

В тези усилни нощи за пръв път си помислих, че страстите живеят в сърцата на хората дори когато животът им може би виси на косъм. Не се знаеше дали ще осъмнем, но мнозина даваха воля на идейните си и класови пристрастия. Дотогава симпатизантите на германците ги славословеха като най-добри войници на света, възхищаваха се от храбростта и силата им да громят съветската армия, а сега се спотайваха и гузно мълчаха. Симпатизантите на Съветския съюз досега не можеха дори шепнешком да изразят радостта си от разгромяването на германската армия. Споделяха я само с погледи и красноречиви жестове, а сега злорадстваха и открито говореха, че фашизмът получи смъртоносен удар при Сталинград и скоро ще издъхне. Тридневният траур, който обяви Хитлер по този случай, е траур и за цялата му армия.

Оказа се, че запасняците, мъже от различни обществени прослойки – учители, чиновници, занаятчии, селяни, – привидно обезличени от войнишката дисциплина в условия на война, са имали лични, утвърдени разбирания за събитията, но не са смеели да ги изразяват. Едва сега, макар и в условията на плен, всеки посвоему, било само с една дума или дори с едно възклицание, изразяваше политическите си убеждения. Дочуваха се и смътни закани към ония, които са съчувствали на фашистите или са ги подпомагали, че ще си получат заслуженото, ако се завърнат живи в България. И ето, Райко Писаря (на ротата) извика за тишина и с усилие се надигна от мястото си.

– Стига сте си чесали езиците бе, поплювковци! Не усещате ли, че немците ни дават възможност да

си кажем последното желание и да си прочетем молитвата? Млъкнете, защото имат хора, които знаят български и ни подслушват. Ако мълчим, може да живеем още един ден. За какво потривате ръце и за болшевиките? Какъвто е фашизмът, такъв е и комунизмът. Кървави диктаторски режими. Ако могат да се избият взаимно, та светът да се отърве от тях.

Животът на Райко бе висял за секунди на косъм от смъртта като моя живот. В минутата, когато обикалях около тухлената трамвайна спирка, за да се запазя от картеча на самолета, Райко седял на масата горе в мансардата, която служеше за ротна канцелария, и описвал някакви вещи. Щом чул силното бучене на самолета, станал да погледне през прозореца какво става навън и в това време два патрона пробиха стола му. И той като мен живееше втори живот.

На третия ден познатият ни майор (разбрахме, че говори немски) дойде при нас и каза, че можем да излизаме от помещенията само до опънатия тел – по един час сутрин, на обед и вечер преди храна. Втурнахме се навън. Германските часови застанали пред картечниците. Площта, която имахме на разположение, бе съвсем малка, но все пак можехме да се поразтърпим и да подишаме чист въздух. Разрешиха ни да ползваме и външния клозет в дъното на двора. То се знае, всички предпочитаха да ползват него, за да направят двайсет крачки дотам и двайсет назад.

Преди да ни затворят, охранителната рота при щаба се помещаваше на втория етаж и затова откъм площада имаше набързо издигната телена ограда с широка дъсчена врата, за да отдели военното поделение от улицата. На шестия ден, малко преди обед, пред тази врата спря камион с войници, които се връщаха отнякъде и не знаеха, че щабът е пленен. Един от тях

слезе и чевръсто отвори вратата. Започнахме да викаме: „Върнете се, бе! Не виждате ли, че ни пазят с картечници?“ Камионът потегли напред и спря в дъното на двора. Едва когато дойдоха при нас, войниците разбраха, че са влезли сами в капана. Видели двете картечници пред сградата, но помислили, че ние сме пленили немците от щаба и очакваме заповед да потеглим за България. Обезоръжиха ги и ги докараха при нас. Те ни донесоха радостни вести. Нашата армия напуснала позициите си и се изтегляла от вътрешността на Сърбия. Сутринта видели от камиона различни части да се групират и да се готвят за път пеш или с каквито средства намерят. Видели и някакъв пехотен полк да се движи по дефилето на Нишава. Уверени били, че полкът ще се отбие в Нишка баня и заедно с щаба ще се прибере в България.

Следобед въпросният полк се появи в дефилето на Нишава. Движеше се в дълга колона само на около половин километър от нас. Виждахме ясно как командирът на полка върви с още няколко офицери найотпред, след него ротите с командирите си и след тях обозните каруци. Войниците бяха натоварени с раници и оръжие, което блестеше на слънцето.

Много тежки часове и дни бяхме преживели през службата си в чужбина, но този бе от най-мъчителните. Цял полк въоръжени войници да минават на половин километър от нас и да не ни забележат и освободят! Някои се опитаха да викат, но никой не можеше да ги чуе, а и часовите нагребиха картечниците и заломотиха нещо. Цял час колоната на полка се точеше пред очите ни и колкото повече чезнеше надолу в дефилето, толкова по-голяма мъка стягаше сърцата ни. На следния ден минаха по дефилето още две по-малки пехотни части, но и те не се отбиха в щаба. Както се разбра отпосле, те са смятали, че щабът на

корпуса вече се е прибрал в България заедно с охраняващите го части и бяха решили да се спасяват кой както може.

Това си мислех, докато ги наблюдавах, и реших, че и аз трябва сам да се спася. До мен лежеше Магардич. Беше около четиридесетгодишен, слаб, с големи черни очи и конски зъби, които позакриваше с гъсти, увиснали чак под долната му устна мустаци. Беше от Варна, а аз – от Варненска област, та си казвахме земляци. Бях забелязал, че през свободното си време си драска в едно малко тефтерче. Погледнах веднъж през рамото му и видях скици на някои войници, пейзажчета и жени, които перяха денем в топловодната рекичка. Заговорихме за изкуство и той ми каза, че е самоук художник, аз му признах, че съчинявам стихчета. През свободните часове и дни често се виждахме, разхождахме се из селото, ходехме до Ниш с трамвая и така се сближихме. Един до друг рендосвахме и дъските през нощта.

Когато нашите войсковы поделения отминаха по дефилето на Нишава, без да се отбият в щаба, Магардич ми каза онова, което мислех в момента.

– Трябва да бягаме, земляк. Щом останем тук сами, немците ще ни ликвидират с ей тези картечници.

– Как?

– Ще го обмислим.

Бях помислил за бягство още в часа, когато ни обзоръжиха, но като за нещо неосъществимо. Бях обзет от общата психоза на страх и неизвестност и единственото, което мислех, бе дали ще останем живи, или ще ни избият, защото не могат ни да ни изхранят, ни да ни мъкнат след себе си. Но когато узнах, че и други мислят за бягство, то ми се стори осъществимо. Въображението ми никога не е бивало тъй възбудено, напрегнато до болка и тъй щедро. Представях си

десетки начини на бягство и нито един не обещаваше сигурност. Нощем сънувах, че съм станал невидим и спокойно си тръгвам към гарата на Нишка баня, качвам се на влака и поемам към България. Немските часови не ме и забелязват дори когато минавам между тях и махам с ръка за сбогом на оставащите в плен. Магардич не сънуваше такива сънища и предлагаше реален план. Предлагаше да избягаме от външния клозет. Той беше скован от дъски, посивели и прогнили от времето. Ако откъртим само две или три, ще можем спокойно да се промушим през отвора и да влезем в съседния двор, обрасъл с храсти и дървета. Оттогава въображението ми се занимаваше само с този клозет. Посещавахме го с Магардич по няколко пъти на ден от нужда и без нужда, оглеждахме дъските внимателно, разслабвахме някои от тях и отново ги поставяхме на местата им.

Надеждата ни беше в този клозет, защото от него щяхме да влезем в двора на Данка Пешич. Къщата ѝ, едноетажна и стара, отстоеше само на петдесетина крачки от клозета. Магардич бе уверен, че Данка ще ни приюти за малко и няма да ни предаде на немците. Залагаше на Данка, защото от половин година си имаше „романче“ с нея. Дали това „романче“ бе любов, или обикновен войнишки флирт, на този въпрос Магардич не отговаряше, а само се усмихваше изпод големия си мустак, при което се виждаше част от конските му зъби. Данка бе около тридесет и няколко годишна вдовица и живееше с майка си и с детето си. Руса, с тесни сини очи, със завита на кок коса и слабичка, тя бе твърде невзрачна, но по време на война – истинско съкровище. Мнозина от запасняците се увъртаха около нея, но тя предпочете Магардич. За големите му мустаци или защото бе стар ерген и добродушен, кротък човек? Каквато и да бе причи-

ната за връзката им, Магардич намираше любезен прием у нея, стопляше вдовишката ѝ постеля или поне внасяше миризма на мъж в осиротялата ѝ къща.

След като ни обезоръжиха и затвориха, Данка не се виждаше по улицата и площада, нито из двора си. Можеше, мислехме си, поне да полюбопитства дали и Магардич не ходи в клозета зад къщата ѝ като други войници, да му се покаже в градината или да мине отдалече през площада и така да му даде знак, че знае в какво положение е изпаднал. Предполагаме, че се бои от своите, които можеха вече да я накажат за връзката ѝ с наш войник, та затова не смее да се мерне пред очите му. А нашите войскове части продължаваха да се изтеглят пеш и с влаковете, които минаваха по веднъж на ден или два. Виждахме войниците на отворените вагони и ни идеше да полудеем от мъка. Нощите ни ставаха още по-мъчителни. Простите, лишени от суета мъже не криеха отчаянието и сълзите си. Злати, който спеше от дясната ми страна, по цели нощи бълнуваше и плачеше насън. „Добра си ми, Добринке, добричка“, нареждаше като в народна песен и се тресеше от плач. „Няма да се върна, добричка Добринке, тебе и децата да видя.“ И други се оплакваха живи.

На седми септември решихме с Магардич да бягаме. Дълго обмисляхме плана за бягството с най-малки подробности, та дори и поведението си с другите, за да не събудим подозрението им с дума или с жест. Обсъждахме положението и откъм „психологическата“ му страна. Обстоятелството, че никой не бе направил опит за бягство в продължение на седем-осем дни, бе много благоприятно за нас. Часовите са свикнали с това и не ще да са особено бдителни, тъй като виждат, че при нас няма и вечерна проверка. Не се знае колко сме на

брой и дали всички са налице. Освен това на часовите не им е до строга бдителност и тяхното положение е като нашето, а може би и по-трагично.

Привечер, преди вечеря, издебнахме момент, когато в клозета нямаше други, и отидохме там. Свалихме трите дъски, отгвоздени от предните дни, Магардич се промуши през пролуката и полази из храстите. След него се промуших и аз, но преди да го последвам, закрепих дъските на местата им. Часовият до ъгъла на сградата спокойно си стоеше и гледаше в другата посока. Но дали не гледаше нарочно настрани, след като ни бе видял, за да има причина да ни пусне по един откос „при опит за бягство“? Кой можеше да знае какъв човек е? Смел, страхлив, жесток или милостив? Ако ни открият и хванат, той ще отговаря за притъпената си бдителност, а по време на война това се плаща много скъпо. Всеки миг очаквах да ми припари в гърба и лазех след Магардич с последен дъх на лакти и на колене.

Най-после стигнахме до къщата, но тя се оказва празна. Прозорците бяха тъмни, вратите заключени. Почукахме – никой не се обади. Скрихме се в някаква съборетина, плевник или курник, докато притъмнее, и излязохме на улицата. Тя бе пуста. Местните хора се прибираха рано по къщите си и не излизаха до сутринта. Когато се отдалечихме от селото, усетих кръв в устата си. От страх и напрежение устните ми се бяха напукали и накървили.

Малкият немски гарнизон, изглежда, бе съсредоточен в селото и бягството ни се оказва по-леко и безопасно, отколкото въображаемото. Не се натъкнахме и на партизани или усташи. Изкачихме стръмния скат откъм западната страна и извихме на север по посока на Нишава. Изкачването бе трудно и убийствено, не знаехме къде стъпваме и какви препятствия

има пред нас. Страхувахме се да не налетим на пропаст, на германски пост или на населено място. Местното население вече знаеше, че германците и нашите се оттеглят и няма да е изненада за нас, ако ни изпратят по живо, по здраво с по някой куршум, както се полага на окупатори. Към полунощ капнахме от глад и умора и без да се уговаряме, клекнахме с подкосени крака. Магардич пошепна нещо като „трябва рано...“ и при следващата дума съм заспал. И ето наблизко се чува пукот от пушки и виковете. Ставаме, тичаме по каменистото плато, падаме, ставаме, защото ни гонят сръбски селяни. Куршум припалва гърдите ми, усещам как пронизва сърцето ми, как губя сили и умирам. Магардич извика:

– Олеле, убиха ме!

Стреснах се и се събудих. В същия миг се събуди и той.

– Защо викаш? – пита ме тревожно и се оглежда на всички страни.

– А ти защо викаш?

Слънцето още не бе изгряло. Звездите, умалени, изчезваха една по една в избледняващата синева на небето, а на изток вече руменееше. Седяхме известно време схванати от мускулна треска, оглеждахме се и гадаехме къде се намираме. След половин час разбрахме, че до полунощ сме се отдалечавали от Нишка баня на юг и сме заспали на едно скалист плато. То бе високо, на запад се виждаха светлините на Ниш, а на север тъмнееше долината на Нишава. Не можехме да останем на открито през деня. Поразкършихме кокалите си и се помъкнахме на север, където трябваше да бъдат Нишка баня и железопътната гара. Надолу се вървеше по-лесно и по-бързо и до изгрева на слънцето преминахме през тясна долина и се изкачихме на малко възвишение, обрасло с дъбова шума.

До железопътната гара имаше по въздушна линия не повече от четири-пет километра. Спряхме на края на възвишението, откъдето можеше да наблюдаваме цялата долина. Реката се виеше сред дървета и храсти, губеше се и отново се показваше все по-блестяща като сребро. Никакво движение. Нито по полето, нито около гората, нито в селото. Стори ни се мъчително да прекараме деня тук гладни и жадни и решихме, макар и с голям риск, да напуснем прикритието си и да се приближим до гарата на Нишка баня.

Километър преди да стигнем до Нишава, от една овощна градина, оградена с жив плет, изскочиха двама мъже, единият – по-възрастен, с посивели мустаци, другият – около двайсетгодишен. Бяха облечени в сивкави ризи или жилетки, подобни на военни куртки, и бричове, а на главите си носеха военни кепета – като всички селяни по този край. В ръцете си държаха пушки. Заковахме се на място от страх и не знаехме какво да правим. Магардич сложи дясната си ръка в джоба на куртката си и ми пошепна да направя същото и аз. Трябваше да си дадем вид, че държим в джобовете си яйцевидни бомби, с които можем при нужда мигновено да се защитим. Ония също стояха един до друг като вдървени. Изглежда, че бяха се изплашили от нас, колкото ние от тях. И тогава ми дойде наум да ги сплашим повече. Споделих го шепнешком с Магардич и той извика:

– Брача, наша войска идва, освободете пътя. Ако сте партизани, скрийте оръжието си и се оттеглете надалеч. Идват хиляда човека след нас...

Ония вдигнаха пушките си на рамо и тогава видяхме, че носят тояги. Били са, изглежда, пълари на градините. Поеха към селото по посока на оня злокобен бункер, в който бях събирал страх за цял живот, а ние слязохме надолу към Нишава. Там имаше овощни и

зеленчукови градини. Вземме си по една зелка и напълнихме джобовете и пазвите си с ябълки. Седнахме в гъсталака на самия бряг на реката и загризахме зелето като зайци. Ябълките оставихме за десерт.

След като се заситихме, тръгнахме да проверим има ли някаква охрана на гарата. Промъкнахме се през храстите до задния двор. Там имаше барака с дърва за огрев, кладенец с макара, конска каруца и други натурии. Предполагаме, че ако има охрана на гарата, тя ще е немска, защото щабът им е все още в Нишка баня. Докато размишлявахме как да надникнем към перона, откъм запад се чува няколко пушечни изстрела. Куршумите удариха в една странична постройка. Надигнахме се от закритието си и видяхме цяла дружина войници да се движат покрай железопътната линия. Не можехме да познаем какви са, защото ги виждахме през храстите. Приготвихме се да бягаме надолу по течението на реката, като за всеки случай отстъпихме двайсетина метра назад. В това време в задния двор дойдоха трима войници и бързо спуснаха кофата в кладенеца. Бяха наши войници, вероятно разузнавачи на войсковата част, която вървеше след тях. Говореха колко са жадни и се оглеждаха на всички страни с готови за стрелба пушки. Извикахме им:

– Братлета, не стреляйте, българи сме!

След няколко секунди бяхме при тях. Разказахме им набързо одисеята си, разказаха ни и те своята. Дружината им служела към другия край на Сърбия и след като им съобщили, че Съветската армия навлязла в България, решили да се приберат както и с каквото могат. Водеше ги един капитан. Казахме му, че войниците от щаба на корпуса са пленени, а той само погледна към селото и вдигна рамене. „Не можем, казана, да влизаме в сражение с немците. Днес-утре те ще се изтеглят и ще освободят пленените.“

След около час почивка капитанът поведе дружината си към България. Ние с Магардич вървахме един до друг като щастливци, изтръгнали се от пленничеството, а може би и от смъртта. И по целия път си мислехме и говорехме за ония, които останаха между дулата на четирите картечници. Привечер пристигнахме в Сливница, а оттам в София. Там преспяхме в едно училище и към обед взехме влака за Варна. Някъде към Плевен видяхме колона от съветски танкове, които вдигаха пушилка по черен път из полето. Към полунощ пристигнахме в Шумен. Там научихме, че нашите от корпуса били освободени от немците.

Прекарахме два дни в полка, а на третия ни пуснаха в отпуск. С Магардич се разделихме на гара Разделна. Той продължи към Варна, а аз се прехвърлих във влака за Добрич. И повече не се видяхме. Съдено ни било настъпилите бурни събития да ни разделят веднъж завинаги.

ТРЕТОТО МИ НЕЛЕГАЛНО ПРЕМИНАВАНЕ НА ГРАНИЦА

Унгарската.

След двайсетдневен отпуск отново се прибрах в полка. Както в цялата страна, и тук нови порядки, вълнения, спорове – за едни радост, за други – тревога. Скоро се заговори, че нашата армия ще вземе участие във войната срещу фашистка Германия. Няколко месеца прекарах в старата рота с набора си, но когато дойде ред да замина за фронта в Унгария, отново ме прехвърлиха в друга рота със запасници, само че не тези, с които служих в корпуса.

И отново на път в товарни вагони цяла седмица, че и повече до Сомбор. Дунав преминахме, ако се не

лъжа, при Мохач, защото най-близкият и голям град след него бе Печ. В Мохач престояхме около седмица. Настаниха ни в някаква обществена сграда в две големи помещения. Денем се занимавахме с материалната част, а привечер се шляехме из градчето. То бе пусто и изплашено. Мъжете, годни за войници, се биеха на страната на немската армия, следователно и срещу нас, и може би затова по улиците и магазините, доколкото ги имаше, можеха да се видят само възрастни хора и деца.

Още от втората вечер някои от ротата закъснях. На сутринта се похвалиха, че са открили някакво заведение, където сервирали вино, ракия и други напитки. Бяха ни раздали унгарски окупационни пари, наречени пенгьо, и като нямаше какво да се купи освен алкохол, мнозина търсеха и намираха заведения.

Последната вечер, преди да напуснем градчето, и аз отидох с двама от ротата в една „приватна куча“ (частна къща) – малка кръчмица в едноетажна къща на края на градчето. Помещението бе малко, служеше най-вероятно в мирно време за дневна на семейството. По средата, от стена до стена, бяха наредени една до друга няколко маси, а от двете им страни дъсчени пейки, на които можеха да седнат не повече от петнайсет души. Имаше странична тясна врата с бяло перденце, от която от време на време излизаше жена на около петдесет години и приемаше и изпълняваше поръчките на клиентите. Нашите ми казаха, че е словенка по народност, че има дъщеричка, а мъжът ѝ бил мобилизиран, поради което била принудена да отвори заведение, за да припечелва по някой лев.

Не пиех и не пуших, но черпех другите, за да убия времето и както казваха всички, да разсея кахърите си във весела компания, преди да ни изпратят на ог-

невата линия някъде към Драва. Компанията не бе кой знае колко весела. Имаше десетина души, от които трима руснаци – един лейтенант и двама редници. Единият от редниците разтягаше до скъсване малка хармоника, а другият потропваше по пода и от време на време ставаше да играе казачок. Играеше с увлечение до изпотяване, като приклякваше, въртеше се, пийваше от чашата си в движение, докато загуби равновесие и падна на пода. Двама от нашите го вдигнаха на крака и го настаниха на пейката. Другият съгна хармониката и я остави до себе си.

Лейтенантът като че не чуваше и не виждаше какво правят войниците му. Изглеждаше разсеян и непрекъснато питаше нашия войник до себе си от каква националност сме всъщност ние и къде в Съветския съюз се намира нашата република. Нашенецът пък непрекъснато му обясняваше, че нашата държава не е република, а царство и не се намира в Съветския съюз, а на Балканския полуостров между Румъния, Сърбия и Гърция. Лейтенантът го гледаше с недоумение. Познанията му по география, изглежда, стигаха до страните, през които бе преминал, за да стигне до Унгария. Беше около тридесетгодишен, с късо остригана тъмна коса, с простовато лице на слабо грамотен работник или селянин, произведен вероятно от редник в лейтенант поради проявена в боевете храброст.

– На братушката вече трети ден му обяснявам кои сме и що сме и все не може да разбере – каза нашенецът. – Умът му все в малката...

– Коя малка?

– Дъщерята на домакията. Има-няма осемнайсетгодишна, още дете. Тя сервира и лейтенантът посяга да я закача. Вчера вечер се опита да я целува. Тази вечер може и да не се покаже заради него.

Лейтенантът се напиваше все по-яко, тръскаше гла-

ва и удряше с юмрук по масата. Седеше на края на пейката, а до него двама наши. Аз седях точно срещу него, също на края на пейката.

– Вашата държава царска! Вас ви управлява цар. Значи сте фашисти – отново заломоти той с надебелял език.

– Не – обяснявах му нашите на страхотен общославянски език. – Не сме немци, не сме фашисти. Ние сме българи, ваши братя, славяни. Бием се срещу фашистите. Фашисти капут.

Лейтенантът отпиваше по една голяма глътка от виното, тръскаше глава и гледаше недоверчиво нашите. Невежеството правеше пианството му още по-неприятно и глупаво. Заповядваше на войниците си ту да свирят и играят, ту пък да седят и пият. Онзи, който играеше казачок с влачеши се и омекнали крака, падна на пода и не помръдна, като че умря. Лейтенантът заповяда на свирача да го изнесе на двора. Нашите му помогнаха. Хванаха пиания за краката и ръцете и го изнесоха като пълен и тежък чувал.

В това време вътрешната врата се отвори и на прага застана дъщерята на домакинята с поднос в ръце. Лейтенантът трепна, усмихна се с цялото си пианско лице и извика:

– Марица! Най-после дойде! Погледни ме, Марица!

Марица влезе с професионална усмивка на уста. Между устните ѝ се виждаше, че част от единия ѝ преден зъб е счупена и на мястото ѝ се чернееше малко триъгълниче. Беше тънка и крехка като всяка превръщаща се в жена девойка. Докато вземаше празните чаши от масите и оставяше пълните, тя говореше на войниците на словенски и повечето от думите ѝ се разбираха. На лейтенанта не обръщаше ни най-малко внимание, макар че той непрекъснато говореше нещо и споменаваше името ѝ след всяка дума, като

явно му даваше да разбере, че не ѝ е приятно да я задява и че ѝ пречи да си гледа работата. Когато мина покрай него, за да влезе в другата стая, той се надигна от мястото си и извика:

– Марица, ела при мен за минутка! Искam да ти кажа нещо.

В същото време той извади една чанта изпод масата и изсипа съдържанието ѝ отгоре. Пари, цяла купчина пари. Марица дори не ги погледна. Тогава той застана на пътя ѝ и се опита да я хване за ръката. Тя изтърва подноса с празните чаши и те се начупиха на парчета.

– Ще ги заплатя. Всичко ще заплатя – извика лейтенантът и посегна към парите.

Марица се обърна към всички ни, като че търсеше помощ от нас. Понечи да каже нещо, усмихна се с черното триъгълниче на счупеното си зъбче, седна при мен, защото бях на края на пейката, прегърна ме през рамо и ми пошепна нещо на ухото, което не чух добре и не разбрах. По-късно всички изтълкувахме неочакваната ѝ постъпка. За да се отърве от пианското ухажване на лейтенанта, тя бе решила да му покаже, че си има приятел, на когото не може да изневерява. Лейтенантът, разбира се, го повярва, разпръсна парите от масата и ме загледа като разярен звяр.

– Обичаш този фашист? Този фашист!...

С едно рязко движение посегна към кобура на кръста си, извади пистолет и се прицели право в гърдите ми. Нашият войник, който седеше до него и през цялата вечер му обясняваше кои сме, що сме, машинално бутна ръката му настрани и пистолетът изтрещя. Куршумът плесна в стената зад гърба ми и изкърти мазилката. Лейтенантът насочи още веднъж пистолета си към мен, но нашият войник отново отби ръката му. Втори изстрел, кой знае защо, не последва.

Момичето изпищя, смъртно уплашено, и понеже седеше на самия край на пейката, политна и падна на пода. Нашите мигновено наскачаха, навалиха лейтенанта и му взеха пистолета. Той опита да се съпротивлява, но след няколко секунди рухна на масата. Изскочи от другата стая и майката на момичето, помисли, че е тежко ранено или убито, и зави на умряло.

Нашите ме посъветваха да си отида и аз се прибрах в ротата. Изпразнили пълнителя на пистолета, в който имало още два патрона, и го върнали на лейтенанта. После го измъкнали от къщата и го оставили някъде на улицата.

* * *

Детските и младежките ми години минаха под знака на границата. Тя бе за мен мъчителна загадка до оная възраст, когато прочетох библейската легенда за изграждането на Вавилонската кула. Строителите на кулата били един народ с един език, но Господ слязъл при тях и дал на всекиго различен език, за да не се разбира с другите. Така строителите се разселили по света. Какви са били мотивите на Господ да попречи на изграждането на кулата, не е толкова интересно, още повече че те се тълкуват по различни начини. Знаменателното е, че авторите на Библията са предвидили още в оная ранна епоха разделението на народите. Оттогава те се настройват едни срещу други, воюват помежду си и се отделят с граници, които смятат за неприкосновени и свещени.

Граници! Те разделят не само народи, племена, съсловия и класи, но и семейства, и близки. Те минават, уви, през душите и сърцата на човеците. По волята Божия!

Стария глиган бе останал единак. Това се случи в началото на зимата, когато стадото обираше жълъди в гората. Денят бе слънчев и мек, каквито често биват по този край първите дни на зимата. Земята бе покрита с жълъд, едър и узрял, с цвета на стара мед, и стадото се изхранваше без много преходи из гората. След като се засищаха, прасетата ровеха меката и влажна земя между дърветата, за да се разнообразят с някои корени или да опитат твърдината на зурлите си, после отиваха в мочурищата, пиеха вода и се прибираха в гъстаците да почиват. Годинаята беше богата на жълъд и други плодове, зимата започваше със слънчеви дни, а според безпогрешните метеорологически предвиждания на Стария глиган и цялата зима щеше да бъде мека и без големи снеговалежи. Малките бяха живи и здрави до едно, идваше и времето, когато женските отново щяха да изпълнят сетивата му с миризмите на неотменимите си желания и да го направят нежен, ревнив и безогледен в правото му на техен съпруг и властелин.

Но ето че един ден по-младият глиган от стадото неочаквано и без всякаква причина се нахвърли отгоре му. Най-напред го бутна по корема, но така леко, че Стария го взе за случайно докосване и продължи да обира жълъди. Младият обаче отново се приближи до него, блъсна го с по-голяма сила и се опита да ухапе ухото му. Стария не допускаше, че тази агресия от страна на младия е обмислена, обърна се рязко към него и го перна със зурлата си по главата с

бърз и къс удар, сякаш искаше да му каже да се държи прилично. Вместо да се оттегли благоразумно, младият отвърна на удара му и застана наежен пред него, гледайки го дръзко в очите. Това се случваше за пръв път и Стария бе колкото ядосан, толкова и изненадан от тази дързост. Преди да го накаже за тази груба и нагла постъпка, все пак размисли и реши да прояви великодушие, както се полага на възрастен, не се нахвърли отгоре му, а само зае заплашителна стойка и изправи четината на калкана си.

– Ама ти какво, на мен ли смееш да посягаш?

Младият не само че не се смути от заплашителната му поза, но издаде някакви гърлени звуци и се хвърли отгоре му. Стария устоя на този удар, но преди да се съвземе, получи още един и още по-силен, препъна се и падна на колене. Нещо остро го бодна в предната плешка, рипна на крака и вече освирепял, започна да грухти и да размахва глигите си като ножове. Беше още здрав и силен, беше се сражавал с много противници и знаеше всички хватки на борбата. Чувстваше как силите му, импулсирани от обида и гняв, растат с всяка секунда и в същото време в съзнание то му проблесна като светкавица обезпокояващата и горчива мисъл, че младият се бие с него не от каприз, а по волята на някакъв дълбок и непреодолим атавистичен порив. „Не още, не! – каза си той. – Няма никаква причина да отстъпвам, още никой в това стадо не бива и не може да ме измести!“

Четината им бе настръхнала като стоманени бодли, от зурлите им се точеше пяна, изпод краката им хвърчаха клонки, камъчета и пръст, тежкото им грухтене отекваше дълбоко в тихата просторна гора. Потънали в пот и кръв, те се блъскаха и ръфаха, а женските стояха наоколо коварно безучастни, поглеждаха борбата им с наострени напред уши и хрускаха жъ-

лди. Същите тези женски, на които бе отдал толкова нежност, страст и грижи като техен покровител, мъж и заповедник и за които един негов звук или движение бе неотменима повеля. И другите от стадото не му се притекоха на помощ, и те наблюдаваха равнодушно как изнемогва под ударите на съперника си, и те очакваха изхода от борбата, за да се подчинят на силния и да го признаят за свой водач. Никога досега Стария не бе изпитвал нужда от чужда помощ, но сега, докато напругаше последни сили да превъзмогне съпротивата на съперника си, все се надяваше, че някой от стадото ако не му се притече на помощ, то поне ще изрази по някакъв начин съчувствието си.

Мисълта му за помощ обаче сама по себе си бе вече признак на слабост, вътрешен смут и обезвереност в победата. Всеки миг все по-осезаемо изпитваше превъзходството на другия и все повече го обземаше тежкото и разяждащо предчувствие за поражение. И поражението дойде по-скоро, отколкото го очакваше. С един последен и съкрушителен замах младият го тласна в дънера на едно дърво, тъй че ударът дойде от две страни и едва не го повали на земята. Отпусна зурлата си зашеметен и остана така цяла минута, а това бе знак, че се отказва от борбата и се признава за победен. Младият стоеше нащрек да не би противникът му да го изненада с внезапен замах на глигите си и като се увери, че не е в състояние да се съвземе за нова борба, бавно пристъпи към стадото, дишайки тежко не толкова от умора, колкото с удовлетворение от спечелената борба.

Когато римските цезари са били смъквани от престола, имали едно-единствено право – да умрат с достойнство, като разрежат вените си или като се прободат с нож. И Стария глиган имаше само едно право след развенчаването си – да се оттегли веднъж за-

винаги от стадото. Знаеше от дългогодишен опит, че кръговратът в природата е неотменим като смъртта. Сам той преди години бе детронирал своя предшественик по същия брутален начин под напора на някаква бясна сила, пламнала внезапно в кръвта му. Помнеше, че предшественикът му бе много по-слаб и стар в сравнение с него сега и все пак не прояви ни най-малко великодушие към този грохнал старец – не го остави, когато той сведе глава към земята, знак, че се признава за победен, а освирепял от ярост, продължи да го мушка с бивниците в корема дори когато онзи бе паднал и, окървавен, го молене за пощада. Тогава извечният закон на гората бе на негова страна и той славословеше този закон като най-справедливия, най-свинския. Но сега вечната истина за кръговрата не можеше да го утеши и дълбоко в себе си бе уверен, че все още е напълно способен да стои начело на стадото и че несправедливо е лишен от изконното си право на водач. Особено силно бе огорчен от равнодушието на тълпата, която го забрави още начаса, сякаш досега не бе треперила от неговата сила и власт. И тогава осъзна напълно истината, която всъщност знаеше отдавна, че стадото винаги тръгва след силния и безогледния, а слабия изоставя и отбягва като смъртна зараза. Единственото му утешение, макар и малко закъсняло, беше, че с право бе потискал години наред тази тълпа.

Първите няколко дни и нощи прекара на около стотина крачки от стадото, изкушен от надеждата, че може да стане някакво чудо, което ще му възвърне предишното положение. Младият узурпатор можеше да заболее или да бъде убит от ловци, можеше и сам той, като набере нови сили, да го нападне внезапно и да го прогони. Но времето минаваше, а с младия не се случваше нищо лошо, напротив, виждаше го как

самодоволно пристъпва сред стадото, чуваше го как грухти гърлено и звучно, като да си тананика някаква песничка. От ден на ден надеждата да го махне от пътя си отмираще, а заедно с нея и смелостта му да се пребори отново с него.

Така започна животът му на самотник, живот, който не принадлежеше на бъдещето, а на миналото. Всичко в голямата дъбова гора събуждаше спомени от щастливото време на младостта му – и безкрайните вървища, по които го бяха водили и сам бе водил другите, и леговищата в закътаните гъстаци, и мочурищата около двете малки блата, дори и лишеите по стъблата на старите дъбови дървета, спомени, натрупани от години, когато тичаше подир майка си с мека раирана четина. Но ето че се случи едно неприятно събитие, което можеше да му струва живота, ако съдбата не бе го предварила. Това събитие измести на заден план предишните му страдания и му причини нови, още по-болезнени и тежки.

Всяка година през декември в гората идваха ловци. Току-що се бе прибрал от нощното си скитане, когато до слуха му долетя лай на кучета. Този лай, басов, пресеклив и гърлен, му бе познат от години. Лаеше един барак с тъмен косъм и топлокафяви капки под очите, най-страстният преследвач на дивите прасета. Обикновено той пръв откриваше стадата или следите им и повеждаше останалите кучета. Те биваха десетина, различни по порода, но само две от тях бяха добри гончета като барака, а останалите линкаха из гората безцелно като селски мастии. Отначало всички започваха да лаят и гласовете им, свежи и кълтящи като камбани, раздвижваха на вълни хладната и сумрачна тишина и това създаваше илюзията, че и самата гора се люлее. След половин час се чуваше само плътният бас на барака, съпроводен от един дис-

кант и от един алт, и това звучно трио огласяше гората до края на лова. Стария глиган и баракът си имаха стара вражда. Преди години, когато се появи в гората, баракът бе млад и неопитен и нападаше с безразсъдство, което можеше да му струва живота. Два пъти се метна на гърба му и два пъти Стария го порна с глигите си и му пусна кръв. Сега баракът гонеше с по-голямо настървение и омраза, но от безопасно разстояние. По-опасен бе стопанинът му, дребен човек с плосконосо лице и подвижен като мушитрънка, провираше се през най-гъстите места в гората и много пъти успяваше да изненада стадото на легло.

Сега тригласият лай се разнесе откъм долчината на гората. Откриха прасета, помисли Стария и се вдигна на предните си крака, за да могат ушите и обонянието му да прошнуроват цялото пространство и да му доставят всички съмнителни шумове и миризми. По всичко личеше, че гонката ще започне в долната част на гората, и не очакваше опасност за себе си. След половин час или час щяха да се чуят пушечни изстрели, единични или серийни (според това как минават подгонените прасета покрай пусиите – пряко или успоредно), щяха да се чуят и гласовете на ловците, спокойни или възбудени, според това дали са паднали прасета, или не, накрая щяха да забръмчат джиповете и след тях да настъпи тишина, която можеше да продължи цяла година.

Този път обаче глиганът се заблуди. Лаят изчезна за известно време, което показваше, че кучетата гонят срещу вятъра или прасетата са избили в обратна посока. Вятърът бе слаб, но променлив, духаше ту от север, ту от запад и това именно го заблуди. Оказа се, че гоначите настъпват право срещу него и един го изненада от изстрел. Стана и в лек тръс отмина напред. Преди няколко дни бе паднал тънък и твърд като сла-

на сняг и стъпките му издайнически разнасяха из гората хрускащи звуци. Както хората си избират или прокарват най-кратките пътища по земя и въздух, за да съкратят време и средства, така и животните си имат свои постоянни пътища. Гората бе кръстосана с вървища, всички прасета ги знаеха безпогрешно и при по-дълги преходи или при внезапно връхлетяла ги опасност минаваха по тях. Глиганът, откак бе заживял сам; също си имаше свои вървища – тесни пътеки или заслонени долове, – по които минаваше всяка нощ или денем, когато бе принуден да напуска леговището си. По тези вървища имаше засади, правеха ги горските надзиратели, които си нямаха друга работа, защото гората нито се полива, нито се копае, и по цял ден вървяха по следите на прасетата, сърните и елените. Засичаха пътеките им, като да дебнеха шпиони, отбелязваха кое животно какви трофеи има, маркираха пусии и за по-голямо удобство на ловците строяха дървени чакала със стълбички и столове на чардаците; да не би ловците да се изморят, като стоят на едно място. От тези чакала два или три пъти в началото на зимата блъвваше пушечен огън, а през останалите единадесет месеца бяха празни и безопасни. Глиганът не се плашеше от тях, както не се плашеше от всички неодушевени предмети, а и когато се случеше да има на чакалата ловци, ставаше така, че винаги преминаваше безпрепятствено между тях. Когато го преследваше опасност, имаше навик от дълги години да минава покрай първото чакало на пусията, за да се шумугне за секунда в една гъста падина, а оттам да премине в близката борова горичка.

Вятърът отново обърна от север. Откъм първото чакало изтрещя пушка и куршумът обели кората на близкото дърво само на метър от него. Вятърът бе измамил обонянието му и той спря изненадан, че на

чакалото има човек. Последва втори изстрел, а след третия глиганът вече бе уверен, че ловецът не е никой друг, а старият му познайник Началството.

Той бе избил много прасета, само Стария глиган, ето вече три-четири години, не успяваше да улучи. Стария познаваше този човек, както се казва, и външно, и вътрешно, със сетивата си и с оная способност на животните и по-специално на прасетата, която им позволява да разбират не само нашия език, но и нашите мисли от голямо разстояние. Засега науката е открила само това, че от животните, които ни заобикалят, прасетата притежават най-голяма интелигентност и най-чувствителни сетива и се привързват към човека така силно, че ако ги изостави за дълго време, умират от тъга по него. Човекът се учудва на чувствата и разумните действия на животните, но ги нарича несъзнателни, без да си дава сметка, че животните могат да притежават различен и независим от неговия разум, да разбират природата и нейните закони по-добре от него. По същия начин той нарича и себеподобните си глупави и несъзнателни, когато мислят и чувстват различно от него. И Началството можеше да го разпознае сред стотици други прасета по четината, по походката и най-вече по глигите, които при всяка нова среща му се виждаха все по-големи, а сега – повече от тридесет сантиметра. Тези глиги с цвета на слонова кост, извити с ювелирна грация в полудъга, станаха от няколко години негова заветна мечта. Един или два пъти глиганът прибягваше покрай пусията му и все някак го изненадваше с появата си, както всяка наша голяма мечта в момента на осъществяването си винаги ни изненадва. И ето че най-после го улучи с четвъртия и последен куршум. Тласъкът завъртя глигана в обратна посока, той изпищя пронизително, приклепна за миг и куцайки, отново побягна.

На обяд, когато ловците седнаха да обядват в близката хижа, разговорите се въртяха все около случая с ранения глиган. Кървавата следа недвусмислено показваше, че е опасно ранен, горските обещаха да го намерят на всяка цена и даже честитиха предварително на Началството новия и най-големия от досегашните му трофеи. На следния ден те наистина намериха мъртвия глиган, обработиха глигите му и ги занесоха на Началството. Глигите бяха златни и Началството беше доволен. Колекцията му се украси с още един трофей и той щеше да участва с него в Експо '81, което щеше да се състои в Пловдив след една година.

Така свърши ловният сезон, годината бързо се изниза и ето че ловците отново започнаха своите набези из окръга. Доиде ред да ловуват и в оная гора, където Началството бе ударил последния си златен трофей. Денят се случи студен. Нямаше още сняг, но духаше силен вятър и ловците седяха по чакалата, навлечени в топли дрехи, калпаци и ръкавици. Всеки бе дал гръб на вятъра и напрягаше слух да долови сред хаотичното скърцане на дърветата лая на гончетата. Началството също седеше с гръб към вятъра и от време на време поглеждаше към лявата си страна, откъдето очакваше да се появят прасетата. По едно време се чу лек шум, погледна напред и не повярва на очите си – старият му познайник бе застанал на ръба на гъстото и при първия изстрел се върна назад. На обяд, когато в хижата се събраха всички ловци, Началството каза на горските, че е видял глигана, който бе прострелял миналата година на същото място, но те най-горещо започнаха да го уверяват, че се е излъгал. Малко ли ранени глигани има в тази гора, казваха те и бяха готови да посочат още сега мястото, където бяха намерили преди година мъртвия глиган, освен то-

ва твърдяха, че глиганът е бил ударен на две места – в десния хълбок, поради което е побягнал на три крака, но и в стомаха, от което пък е умрял още през нощта на около половин километър от пусията в една малка яма с вода. „Щом твърдите, че в тази гора има много ранени глигани, казваше им Началството, този, който сте намерили миналата година, може да е един от тях, може и същия ден да е ранен от друг ловец.“ „Такова съвпадение е невъзможно, защото ние знаем колко и какви трофеи има в гората, твърдяха горските, при това глиганът беше прострелян с два бойни куршума, а никой в дружинката освен вас не стреля с бойна пушка.“ Последният им довод изглеждаше неопровержим, но Началството държеше на своето:

– Куцийт глиган, който излезе днес на пусията ми, е същият, който раних миналата година, и никой с нищо не може да ме убеди в противното. Нямам доказателства за това, но зная, че не се лъжа.

Началството вярваше само на чувството си, което не можеше да обясни нито на себе си, нито на другите, но то се оказа напълно вярно. Стария глиган наистина беше жив. Куршумът на Началството бе го улучил в десния заден крак малко над свивката и строшил костта му. Отначало раната не му причиняваше големи болки, защото времето се застуди и можеше да стъпва на ранения си крак. Болките започнаха през пролетта, а през лятото раната гнояса. За да облекчи страданията си, влизаше в калищата, но от влагата ставаше още по-лошо – хълбокът му гангрения и започна да гние. Чувстваше как силите му го напускат от ден на ден, усещаше злокобното приближаване на смъртта и така се примири с нея – всичко, що е родено на този свят, умира. Но след мъдрото примирение със смъртта, което донесе покой на душата му, започна да го измъчва мисълта, че след толкова

дълъг живот трябва да умре безславно, самотен и забравен още приживе от всички. И тази мисъл се превърна в идея фикс на края на живота му – да умре така, че да остави вечен спомен за себе си. Това бе суета и тщеславие на един стар и див нерез – инвалид, но това беше и бунт срещу безпощадната воля на природата – телесната смърт. Тя е непреодолима, но тленна, а тленното може да се преодолее само с някой подвиг или заслуга и да се превърне в безсмъртие. Но какъв подвиг можеше да извърши един жив труп като него и да остане в анализите на дивата свинска история? Имаше само два начина да умре, и двата жалки и безславни – да изгние в някое калище, омацан до ушите, или да падне от нечий куршум.

След като мисли дълго време, Стария реши, че да падне от куршума на ловец, това все пак е единствената възможност да се обезсмърти по някакъв начин. Ловецът щеше да вземе глигите му и чрез тях да го запомни за цял живот. Защото глигите му бяха точно толкова дълги, колкото ги виждаше във въображението си Началството – 33 сантиметра, а такъв трофей не можеше да има и нямаше никъде по света. Това го бе чувал много пъти от ловците, които говореха, че най-големите глиги не са по-дълги от 23–25 сантиметра. Само чрез глигите си можеше да се обезсмърти, само те можеха да бъдат неговият паметник за идните свински поколения. Но всичко зависеше от това, кога и как ще умре. Ловците може би нямаше да дойдат повече в тази гора, а животът му бе въпрос на седмици, дни и дори на часове. Имаше и друга опасност. Горските можеха да го издирят и убият на легло, за да докажат на Началството, че не са го подвели, или да го подгонят към пусията на някой западногермански чиновник, за да му вземат валутата. Така че Стария глиган броеше дните до идната неделя,

когато ловците отново щяха да дойдат в гората. Но те не дойдоха нито следващата неделя, нито по-следващата и той изпадна в отчаяние. Болният му крак съвсем се вдърви, гангрената скова цялото му тяло и той едва успяваше да изрови някое коренче около леговището си.

През тези дни и нощи мислите и надеждите му бяха отправени към ловците, защото само те можеха да го удостоят с една достойна смърт. Техните образи непрекъснато изпълваха съзнанието му тъй живи и плътни, че понякога усещаше присъствието им с обонянието си. И тогава с голямо учудване осъзнаваше, че от коварни и жестоки врагове те се бяха превърнали в негови познайници и приятели. Ето, да речем, Началството, казваше си той и започваше да мисли за него. Възпълен човек с широко и румено лице, с малко забавен и глух говор. Носи едни и същи ловни дрехи години наред, един и същи калпак от кафява овча кожа и през цялото време на гонката седи на чакалото неподвижен, като завързан за перилата му. Но лошо е, дете не можа да ме улучи последния път. За него това бе поредната несполука, а за мен трагедия. Всъщност той може би вече ме е лишил от последния шанс да умра като достоен глиган. Трябваше да застана на десет крачки от него, за да ме застреля от упор, но инстинктът ми за живот се оказа по-силен от разума ми и ме накара да побягна. Ако ловците дойдат още веднъж, ще трябва да изляза пред пусията на друг ловец, за да съм сигурен в смъртта си... С дружинката често ловуваше още един, който се ползва с привилегията на гост. Той единствен не е бил и няма да бъде началник на никого и на нищо, нито дори на собственото си куче, защото и то не му се подчинява.

Това обстоятелство бе достатъчно за Стария, бивше величие в свинското общество, за да го отминава

с безразличие, а когато чу от ловците, че на всичко отгоре е и съчинител на разни книжки, и при това съвсем лабилен в идейно-политическо отношение, реши никога да не се появява пред него, да не би да ощастливи една такава личност със златните си глиги. Те аслъ съчинителите и тям подобните, мислеше той, през всички времена са били зевзеци и шутове и винаги са пречили на обществения ред!...

Стария, обръщам се към светлата ти свинска памет, аз съм този съчинител! Слушай какво ще ти река, дърт пръдльо! Това за шутовството е вярно. Като бивше величие навярно знаеш (но няма да го признаеш), че както кралските особи, така и всички началници по света, които всъщност са малки крале в служебната си територия, изпитват въпиеща нужда от шутове да ги развличат и разсмиват. Шутът е другата страна на краля, която в много случаи е по-истинска от официалната. Като всеки жив човек кралят иска да я покаже на другите, ала не смее, защото иначе няма да бъде крал. Ето защо историята е пълна с шутовства, та по този начин да се запазят някакви истини за нея.

Ти отдавна си мъртъв. Умря като всеки миризлив нерез, жалък и подрискан от пристъпите на предсмъртната агония. Лисиците отдавна са оглозгали мършата ти, а глигите ти лежат някъде под шумата никому ненужни, защото не са златни, не са дори бронзови. Аз ги измислих като най-златни, за да те направя герой на разказа си и да осмея свинската ти суета за посмъртна слава. Когато бъдещите свински поколения ще четат моя разказ, няма и да подозират, че си бил един дърт посерко, а с гордост ще разказват и пишат за своя пращядо, живял в една добруджанска гора и носил най-златните глиги в света. Така шутовете, в желанието си да осмеят някого, често го възвеличават до степен на легендарна личност.

Ето колко лесно става това.

В следващата неделя ловците отново дойдоха в гората. Стария глиган чу боботенето на джиповете, повдигна глава и се послуша. Боботенето скоро се отдалечи и изчезна, ловците тръгнаха един след друг да заемат местата си по чакалата. Вървяха тихо и предпазливо, но глиганът чуваше стъпките им и ги разпознаваше с обонянието си. Можеше да носи в компютъра на обонянието си хиляди миризми и да ги запамети, така че сега знаеше кой ловец на кое чакало е застанал, както хората разпознават окачените по улиците пътни знаци.

И ето че настъпи мигът да се прости с живота. Надигна се на три крака и куцайки с последни сили, застана пред чакалото на Началството. Отдавна бе решил да приеме смъртта от неговия куршум. Не желаше да остане в паметта на поколенията като незначителен воин. Трябваше да умре като достоен глиган от достойна ръка, а това бе ръката на Началството. Искам да умра, каза си Стария глиган за последен път, като някогашните благородници, които с гордост са приемали смъртта си от меч на по-високостоящите от тях. Такава смърт сама по себе си е историческо събитие. Историята може да се прави от масите, но над нейните имена са записани имената на най-високостоящите. Така Началството, след като се сдобие с най-златните глиги в света, ще ме запише в историята на лова дори само с това, че е Началство.

Глиганът излезе от гъстото и спря наскоро поляната пред чакалото. Началството не го видя. Кучетата още не бяха пуснати от другия край на гората, не се надяваше толкова скоро да му излезе прасе и гледаше някъде встрани. Глиганът пристъпи напред, застана в профил със сърцето си към чакалото и издаде сподавен гърлен звук: „Стреляй!“ Началството едва

сега го видя и го позна, но бе така изненадан от близостта му, че стреля три пъти и не го улучи. Глиганът героично отстояваше своето безсмъртие. Стоеше неподвижен и чакаше. И стана както при първата им среща. Началството го улучи с четвъртия куршум, но този път право в сърцето.

Така достойно завърши земните си дни Стария глиган и заслужи своето безсмъртие. Началството поръча на скулптор да извае славния му образ и нареди да го поставят върху мраморен пиедестал в двора на най-големия ловен дом в окръга, за да го обезсмърти за вечни времена.

Амин!

Балчик, 1980 г.

ПОХИТИТЕЛЯТ НА НАДЕЖДИТЕ НИ

През юношеските ми години комунизмът бе на мода в нашия селски край. Проповядваха го някои учители и други провинциални полуинтелигенти. Това бе движение подобно на руското народничество. Ние, бедните младежи, се отдавахме с голяма страст на просветителска дейност през училищните ваканции. Организирахме курсове по ограмотяване на възрастните, изнасяхме в читалището лекции на различни теми и театрални представления.

Бедните ни бащи възприемаха комунизма като социална справедливост и материално благоденствие. Всички ще бъдем равни, ще се трудим поравно и ще получаваме поравно. Най-окаяните бедняци нямаха какво да губят и сляпо ни вярваха. Великата илюзия ни омагьоса и ние бяхме готови на всякакви саможертви, за да извоюваме рая, в който живееха съветските хора. Какво не бихме дали да зърнем само за миг този рай или да видим жив съветски човек!

Съдбата се смили над нас и ни открехна за малко завесата към рая. По онова време Германия и СССР сключиха пакт за ненападение. Той се отрази благоприятно на отношенията ни със СССР. Бях в трети гимназиален клас, когато разрешиха да се прожектират съветски филми. Прожектираха ги на големия „Петъчен“ площад във Варна, който побираше хората от целия град. Спомням си филмите „Три танкиста“, „Веселите момчета“ и „Кубански казаци“. Хилядите зрители ги гледаха със затаен дъх. Крайчецът на желязната завеса бе открехнат, а зад нея, какво чудо! – само благополучие, човешко щастие, любов и другарс-

тво сред отрудените хора и нито едно тъмно петънце в битието им.

На нас, селските момчета, особено ни хареса филмът „Кубански казаци“. Колхозниците работеха в ритъма на весела музика. Златна кубанска пшеница тече от чучура на вършачката, мъже и жени, облечени в хубави работни дрехи, красиви и усмихнати, я трупат на огромни камари, а оттам я товарят в камиони, като загребват в такт с песента. Колхозниците живеят в такива живописни къщи и са толкова богати и духовно извисени, та някои отиват след лятната работа в селския магазин и си купуват пиана.

След края на филмите избухваха спорове и кавги между привържениците и враговете на СССР. Едните се възмущаваха от очебийния пропаганден филм, другите вярваха безрезервно на това, което виждаха на огромния екран. Но ето че в моето далечно, захвърлено на българско-румънската граница селце се случи чудо нечувано. През лятната ваканция заварих човек, който бе живял пет или шест години в СССР и токущо се бе завърнал оттам. Казваше се Тинко, двадесет и една годишен момък с продълговато, изострено лице и големи пъстри очи. Живееше при леля си, през една къща от нашата и съвсем естествено се включи в „постоянното присъствие“ в шивачницата на баща ми. Беше живял в селото вече два месеца и нито дума не бе казал за пребиваването си в Съветския съюз.

Никой с нищо не бе измъчвал любопитството на хората, както този Тинко с мълчанието си. Да дойде човек от тъй загадъчната, затворената за външния свят с желязна завеса и тъй възмечтаната от нас приказна Съветска страна и да мълчи с месеци наред, това караше симпатизантите на СССР и комунистите от целия край (те непрекъснато идваха при него и се опитваха да узнаят нещо) да се съмняват, че е бил там, и започнаха да го обвиняват в лъжа. Други допускаха,

че е агент на властта и като узнава кои са комунисти, записва имената им и ги предава на полицията.

Животът на Тинко като че бе преписан от криминален роман. Баща му бе роден в нашето село, но като по-буден младеж, отишъл във Варна и станал работник. През 1925 г. властта го преследва като активен комунист и той успява да емигрира в СССР. Канал му устройват варненските моряци и работници на пристанището. Тинко бил така привързан към баща си и тъй страдал за него, че единствената му детска мечта била да го намери и да го върне у дома. С времето мечтата му се превърнала в болест. Майка му и другарите на баща му виждали как детето става все по-затворено и замислено, как го обзема апатия към всичко и всички – и към училището, и към детските игри и дори към по-малкото му братче, за което по-рано се грижел не по-зле от майка си.

Тинко растял с явна склонност към авантюризъм. Бягал от училище, опитвал се да краде лодки от другарите на баща си, да стигне по море до СССР, а веднъж се качил на влака и стигнал до румънската граница. Върнала го полицията у дома му. Знаел адреса на баща си в Москва и си въобразявал, че много лесно ще стигне дотам и ще го намери. Много нощи бягал от дома си и прекарвал сам на морския бряг с надежда да се качи тайно на някой кораб и да се добере до Съветския съюз. Майка му се видяла в чудо. Оплаквала се на другарите на мъжа си и те, след като се посъветвали, решили при сгоден случай да изпратят момчето при баща му. Тинко бил на шестнайсет години, когато един комунист, стар приятел на баща му, емигрирал в Съветския съюз и го взел със себе си. Намерил баща си и двамата заживели заедно. Тинко постъпил в гимназия, а баща му работел в завод.

Всичко това Тинко ни го разказа много пъти, а за останалото – защо е оставил баща си, след като е меч-

тал тъй силно да отиде при него, как е успял да се завърне – упорито мълчеше. Или отговаряше с по няколко думи. Завърнал се, защото се затъжил за майка си и братчето си. Не можел да получава писма от тях и решил да се върне и да им помага. А как живеят съветските хора? Ами като хората в България. Трудят се, учат се, живеят... А вярно ли е, че колхозниците са тъй богати, както във филмите? Не съм ходил в колхоз, не зная...

Баща ми, учителят Васил, неистовият проповедник на комунизма, както и последователите му направо се разболяха от Тинковото мълчание. При него идваха хора от съседните села и от целия край да узнаят нещо за обетованата страна и все напразно.

През лятото всички излязохме на полето. Тинко прекарваше у леля си, а привечер излизаше да се поразходи до гората или до бостаните. Майка му бе го изпратила в село да се поохрани, беше се позагладил и лицето му не изглеждаше така остро и скулесто както преди. Но тайната на душата му, изглежда, бе станала непоносима през самотата на летните месеци и бе разчупила твърдата черупка на мълчанието му. Спомням си как в началото на септември (готвех се вече за училище) една привечер Тинко и учителят пристигнаха почти едновременно при баща ми. Пристигнаха и още няколко души. Сега вече не слушах разговорите им през малкото прозорче на стената между двете стаички. Бях гимназист и можех като равноправен член на „постоянното присъствие“ да слушам и участвам в разговорите на възрастните.

Тинко придърпа стола до стената, седна и без да го питаме, каза с тих, сподавен глас:

– Татко го убиха.

Отначало ни се стори, че не сме разбрали какво казва, после учителят сложи длан на ухото си и попита:

– Как тъй ще го убият? Кой го уби, защо и къде?

– В Москва, къде... Прибраха го една нощ и след двадесет дни ми казаха, че е умрял от разрыв на сърцето. Не ми казаха къде е погребан.

Тинко заплака. Сълзите му, съдържани толкова време, рукохна изведнъж и обляха цялото му лице. Опитваше се да каже още нещо, но хлиповете го разтърсваха и задушаваша. Плачеше като дете, измъчено до дън душа. Чакахме го да се успокои и учителят каза, че баща му наистина може да е починал от разрыв на сърцето. С много хора се случва.

– Татко беше здрав – каза Тинко. – Вечерта преди да го приберат, играехме на шах. В три часа сутринта се позвъни на вратата. Татко стана и отвори. На прага застанаха трима униформени със зелени фуражки. Казаха на татко, че трябва да отиде с тях за малка справка и скоро ще се върне. Татко отвори гардеробчето, взе си дреха и се облече. Каза ми да закуся, преди да отида на училище. На прага спря, върна се в стаята и ми подаде двете си ръце. С това искаше да ми каже, че се сбогува с мен задълго. Тръгна пред зелените фуражки и повече не го видях. Ходих в завода да питам дали не знаят къде е, всички вдигат рамене и мълчат. Ходих и в милицията, и в нашето посолство, навсякъде ми казват, че не знаят нищо за баща ми. И така цяла година и повече... Там често арестуват. Ей тъй, за нищо. Обявят някого за враг на съветската власт и го изпращат в лагер. Един възрастен мъж от нашия етаж казал, че общата им кухня прилича на казармен умивалник, и веднага го прибраха. Живеехме в комуналка.

– Какво е то комуналка?

– Жилище, в което всичко е общо. На етаж имаше осем семейства с обща кухня. Ние с татко живеехме в стаичка четири на четири и спяхме на едно легло. В общата кухня имаше осем печки и четири чешми. Жените готвят рамо до рамо и всяка вижда и знае какво готвят другите. Налагаше се и аз да готвя, ко-

гато татко закъсняваше или ходеше на вечерни курсове. Така жените се шпионираха. Щом видят или чуят нещо нередно, веднага го съобщават на домоначалника. И тоалетната, и банята са общи. Арестуват, когато имат нужда от определен брой работници за сибирските мини или за други обекти. Набират безплатна работна ръка. Много нощи сме чували стъпки по стълбите след полунощ. Всички изтръпвахме от ужас – на кой етаж ще спрат стъпките и на коя врата ще се почука. Ако не намерят набелязаното лице, почукват на съседната врата. Нужна им е бройка. Такава бройка се оказа и баща ми...

Тинко говореше с вълнение, както се изповядва дълго потискана тайна под страх от смъртно наказание. Преди да се завърне, ония със зелените фуражки няколко пъти го привиквали и му напомняли, че ако разкаже за смъртта на баща си и за други неща, ще го намерят в България и ще го накажат за клеветата срещу Съветския съюз. Толкова страх се бе насъбрал в душата му, че всяка нощ сънувал тези фуражки, които го отвеждали по някакви улици в Москва и го заплашвали с разстрел. Молеше ни и ни заклеваше да запазим в пълна тайна това, което ни бе разказал. Но то ни развъълнува и разстрои толкова силно, че не можеше да остане само между нас, не можехме да не го споделим с някои съмишленици.

– Да се купуват пиана в селските магазини! – възкликваше Тинко и се удряше по челото, когато го разпитвахме за съветските селяни. – Каква евтина пропаганда! Заблуждават гражданите в Съюза, които не знаят къде какво става в страната. Колхозниците нямат паспорти, не могат да ходят в градовете и дори в съседните им села без специално разрешение. Какви ти пиана! Глад и недоимък. Всички живеят в страх. Политически процеси, преследване на съветски врагове, лагери...

Идваше у нас всеки ден или през ден да изприкаже всичко, което го бе гнетило с години. Слушахме го със съчувствие, но и с недоверие, както се слуша за изневярата на любим човек. Съмнението пробужда сърцето, но любовта не го допуска. Опитвахме се да го опровергаваме, но освен с фанатичната си вяра в Съветския съюз не разполагахме с никакви доказателства. Бяхме бедни и политически неграмотни, но знаехме, че само комунизмът ще ни осигури равенство между богати и бедни, материално благоденствие и облекчение на тежкия селски труд със селскостопанска техника. Приказките на Тинко бяха посегателство на това благоденствие, похищение на надеждите ни за по-лек живот. И той трябваше да плати за това похищение. Мнозина го намразиха и го обявиха за агент на властта, изпратен да прави пропаганда против Съветския съюз. А дали баща му не е извършил някакво престъпление, за което е бил изпратен в затвор или в лагер? Заплашвах го, че ако не престане да лъже народа, ще го прогонят от селото, и наистина го прогониха. Когато се завърнах през коледната ваканция в село, не го заварих там. Нападнали го една нощ, напердашили го и го принудили да си отиде в града.

Тинко отнесе пердаха и напусна селото, но остави отровата на съмнението у хората. Сега те не ни вярваха безрезервно, че в Русия е истински рай за народа. Въпреки голямата ни вяра, съмнението проникна и в нас, най-убедените. Както и да се опитвахме да отричаме разказаното от Тинко, все пак си давахме сметка, че „може би“ казва истината и че не е щял да напусне доброволно съветския рай и да дойде в село да се охранява при сиромашката си леля. Съмнението се разнесе като епидемия сред хората.

СТАРИ ЖЕНИ

Приличаха си като две капки вода, но не бяха близначки. И имената им си приличаха. По-възрастната се казваше Мина, а по-младата – Лина. Единственото, което ги различаваше, бяха двете години, но те бяха вече по на осемдесет и две и на осемдесет, та разликата във възрастта не им личеше. Не се разделяха нито за час. Вършеха всичко заедно у дома и навън, спяха дори на едно легло и казваха, че са една душа в две тела.

Освен пенсиите си получаваха и наем от една гарсонiera в центъра на града, която бе им оставил баща им. Той е бил чиновник в някаква банка и човек с културни интереси, ако се съди по старото пиано, голямата библиотека и други неща от този род. Починал, когато са били по на осемнадесет и шестнадесет години. След него починала и майка им. Завършили гимназия и станали чиновнички.

Самотата и трудностите през младите им години бяха ги сблизили дотолкова, че не бяха пожелали да се омъжат. Не бе се намерил мъж, който да стане съпруг на една душа в две тела. Животът им бе преминал в труд в разни учреждения и във взаимна привързаност, а на стари години – в страст към домашен уют и чистота. Както те самите бяха напудренички обилно, за да заличават ръждивозелените бръчки по лицата си, с начервисани устни и изрусени, накъдрени косици, с тоалети от някаква стародавна мода и чистофайнички, така и жилището им бе чистичко, натруфено с разни възглавнички, покривчици, перденца,

собственоръчно плетени мильота, ковчорчета и прес-тарели мебели в пъстри калъфки. Не понасяха следи от нечий стъпки по пода, та ако някой дойдеше у тях, гледаха го само в краката. Още щом затвореха вратата след него, грабваха по един парцал и започваха да забърсват следите му. Чистофайническата страст ги караше дори да вървят една след друга с парцал в ръка.

Нямаха близки и роднини, а възрастта и навиците им не предразполагаха съседите им да общуват с тях. Самотата ги бе научила да се задоволяват с взаимното си общуване и сами да си създават развлечения. При хубаво време се разхождаха в близкия парк, готвеха, чистеха жилището си, гледаха безкрайните телевизийни серии, четяха си една на друга книги на глас и дълго разговаряха за прочетеното, играеха на сантасе, на „Не се сърди, човече“, редяха пасианси и пъзели, ходеха на черква... Единственият им близък бе дядо Тотко Зафиров, овдовял преди много години и самотен като тях. Бил е офицер от инфантерията на Негово величество, както шеговито обичаше да се представя, уволнен при чин капитан именно по тази причина от предишния режим. Двете сестри го наричаха Тото Фото, защото бе страстен любител фотограф, но при разговор с него го наричаха капитан Зафиров. Тото Фото живееше над тях. Беше на техните години, но все още здрав и енергичен.

Когато преди години им направи и подари първите снимки, те решиха да му се отблагодарят с една вечеря. Случи се петък и оттогава имаха своите „петъци“, каквито някога имаха родителите им. Тото Фото харесваше каквото му поднасяха, но сестрите отгатваха какво най-много обича и му го приготвяха на следващата вечеря. През целия ден варяха и пържеха, приготвяха и обилни десерти, завъртени и къдрави като главите им сладкиши, каквито правеше ня-

кога майка им. Не бяха и помирисвали алкохол, но на вечерите слагаха на трапезата бяло вино и гроздова ракия, каквито гостът обичаше. Очакваха го до наредената трапеза с трепетно възмущение, напудрени и колосани, с грейнали на лицата усмивки. Изпитваха към бившия капитан онова внимание и дори благоговение, което носеха в сърцата си от младите години и не бяха отдали на никой мъж.

Тото Фото пристигаше в определената минута с безотказната точност на някогашен военен. Сестрите го посрещаха с реверанси като ученички, заставаха от двете му страни и го отвеждаха до трапезарията. Тото Фото им поднасяше по едно букетче с дълбок поклон и тракане на токовете. Носеше фотоапарата си и някои от многобройните си албуми. Винаги усмихнат, облечен в официален костюм с бяла риза и вратовръзка, стегнат и подвижен, той бе прецизен в обноските си. Ядеше с мярка, като хвалеше ястията и пиеше само по чашка, за да не се поддаде на алкохола и наруши благопристойното си поведение. По този начин той се отплащаше на сестрите със старомодната си галантност на бивш офицер. След вечеря им показваше снимки от поредния си албум – пейзажи, портрети на познати и случайни лица в различни времена и обстоятелства, офицери и цивилни, епизоди от живота си в казармата и на фронта. Най-после, преди да си отиде, правеше по една снимка на сестрите, но в такива пози и при такава светлина, че да изглеждат с по два-сет години по-млади.

Така си живееше в спокойно единодушие, което никакво събитие не можеше да наруши. Един ден видяха некролога на своя връстничка и съученичка. Тя живееше през две улици, но рядко се бяха срещали с нея, и то на улицата, колкото да си разменят дежурните въпроси „как си, що си?“ или да си припомнят за да-

лечните години на младостта. Бяха много изненадани, че още същия ден дъщерята на покойната дойде да ги покани на погребението, и поласкани, че покойната е изпитвала приживе голямо уважение и добри чувства към тях. Поколебаха се, посуетиха се и отидоха на погребението.

Това, което видяха там, не смути ни най-малко душевния им покой, както бива при хора в напреднала възраст и особено когато покойната е тяхна връстница. Дали бяха до такава степен жизнелюбиви, лекомислени или примирени, но смъртта на съученичката им не ги изправи пред мъчителната загадка на небитието, не помислиха дори че то ги дебне като безмилостен палач от мрачните ъгли на преклонната им възраст. Силно впечатление им направи това, как покойната лежеше в ковчегъ като заспала, с леко отворени устни, като да се усмихваше насън, цветята, с които бе отрупана, и особено горящата свещ, тикната между пръстите на ръцете ѝ, чинно скръстени върху корема. Още много неща си спомняха, докато лежаха една до друга в двойното легло. По едно време започнаха да гадаят къде ли е душата на покойната – някъде високо в небето или все още броди по земята. Представяха си я като светла, волна, но невидима птица, която лети и кацва, където си иска. Дали не е кацнала в стаята при тях? Двете затаиха дъх и се ослушаха. Оскъдното им въображение се опитваше да ги извиси в безкрайното въздушно пространство, където се намират адът и раят, да узнаят къде е отпратил душата на покойната свети Петър.

– Интересно нещо е смъртта – каза по-възрастната, Мина. – Дали наистина покойният чува какво става на погребението му, но някаква незначителна сила не му позволява да каже какво чува?

Заспаха късно, защото мислиха за смъртта. Стана

им нещо като мания да мислят за нея и през следващите дни, но не с ужас, а с весело любопитство, като при игра на „Не се сърди, човече“. Една сутрин, докато по-младата, Лина, работеше нещо в кухнята, по-възрастната легна по гръб в двойното легло, скръсти ръце върху корема си и „склопи“ очи. След малко сестра ѝ влезе в спалнята, видя я да лежи и каза учудена:

– Сега станахме от сън, а тя пак заспала! – Повика я, но сестра ѝ не помръдна. Пристъпи до нея – не диша. Помисли, че е получила инфаркт, и диво изпищя: – Олеле, Боже, тя е припаднала или е умряла! Да извикам доктор или какво?

– Я не викай, ма! – каза Мина и се надигна от леглото, усмихната като дете, надхитрило в игра другарчето си. – Нищо ми няма.

– Акъла ми изкара! Защо лежеше като умряла?

– Защото бях умряла. Как изглеждах?

– Като заспала. Не си играй на умирачка, че можеш да я подмамиш.

Но след няколко дни и тя изигра същия номер на сестра си. Просна се на пода като тресната от гръм, с разрошена косица, по бельо, с отворена уста и отменати встрани ръце. И сестра ѝ се хвана на номера. Извика нещо и се наведе над нея, а тя ѝ се изплези и прихна да се смее. Така си измислиха ново забавление – игра на смърт. Тази игра така ги увлече, че от ден на ден ставаха все по-изобретателни. Едната умираше в кухнята под масата, другата – в банята, потънала до гуша във вода. Преструваха се на уплашени и опечалени, а после се смееха от сърце.

Най-после решиха да си направят снимки от „оня свят“. За тази цел трябваше да изглеждат като истински покойници, а обстановката в стаята – траурна. Нямаха ковчег, но като размислиха откъде могат да го вземат, се сетиха, че на тавана имат голямо дъсчено

корито, което бяха използвали за пране и къпане, когато не са имали вода и вана. Свалиха го в стаята, положиха го върху холната маса и го обвиха в тъмен плат, а те облякоха траурни дрехи. По-възрастната се покачи на стол и легна в коритото. Сестра ѝ накъса цветя от саксиите на балкона и ги сложи около главата ѝ. Сложи запалена свещ между пръстите на ръцете ѝ и спусна пердето на прозореца.

– Хайде сега иди да повикаш Тото Фото да ми направи снимка. Да видим как ще изглеждам като умряла.

Тото Фото не повярва на очите си, като видя по-младата сестра в тъмни траурни дрехи, събра петите на чехлите си и попита:

– Госпожице Лина, защо сте така... в траурни дрехи... с извинение?

– Сестра ми почина снощи – каза Лина и закри лицето си с длани. – Моля ви, господин капитан, да слезете у нас и да ѝ направите една последна снимка. За спомен.

– С удоволствие, госпожице... т.е. исках да кажа... – обърка се Тото Фото. – Моите съболезнования. Тъкмо апаратът ми е зареден с нова цветна лента. След десет минути слизам.

През тези десет минути сестрите го очакваха с радостно нетърпение. Уверени бяха, че той ще оцени остроумната им шега и поредната им петъчна вечеря ще премине в смях и весел разговор. След десетте минути той пристигна в тъмен костюм и траурно изражение на лицето. Стаята бе затъмнена, светеше само свещта в ръцете на покойната. Тото Фото пристъпи до ковчег и се прекръсти. Изрази още веднъж съболезнованията си и извади фотоапарата от калъфката. Зае удобно за снимане място, нагласи обектива и заедно с щракването на фотоапарата светкавицата за

миг изпълни стаята с магнезиева светлина. В същия миг живата сестра запали лампите на полилея.

– Благодаря ви, господин капитан! – каза покойната, надигна се от ковчег и кръшно се засмя.

Тото Фото се дръпна назад с изпъкнали от ужас очи, подви колене и с трясък се строполи на пода. Фотоапаратът му се търколи до стената.

– Капитане! – извика възкръсналата. – Успокойте се. Пошегувахме се. Не съм умряла, жива съм. Капитане!...

Капитанът се опъна като струна, пририта, издаде тежка въздишка и се отпусна.

ПЪРВОТО МИ КОЛЕДУВАНЕ

И нашето семейство, като всички в селцето, живееше с възбудата от предстоящия празник.

Децата от махалата се готвеха да коледуват. Чувах ги и виждах как още по светло се събираха на мегдана със сопи в ръце и торбички през рамене. И аз се бях приготвял цяла седмица напред за коледуване. Намерих си голяма сопа да се вардя от кучетата и помолих дядо да ми направи нови цървулки. Всичко ми беше готово, само че мама не ме пускаше да коледувам. Имаше дълбок сняг, времето бе доста студено и тя се страхуваше да не премръзна.

– Момците коледари ще изпеят най-хубавата песен за тебе, а като си отидат, ще ти изпържа луканка – опитваше се тя да ме съблазни и разубеди.

Бях готов да се откажа от лакомството, което висеше от няколко дни от гредите на кухнята и което баба ревниво пазеше да не би да се облажим, преди да са отминали постите. И момците коледари не бяха нещо ново за мен. Очаквахме ги до полунощ, а понякога и до разсъмване, защото къщата ни бе в долния край на селото. Пристигаха поруменели от студ, с бели навои и нашарени с пуканки калпаци. Нарездаха се до стената и изпяваха песен за къщата. „Добре сте попели!“, казваше дядо, а те отговаряха: „Добре сте ни послушали!“ После изпяваха песен за всекиго от семейството. Леля се казваше Добра. Песента, посветена на нея, започваше така: „Ой, Добро, Добро, хубава Добро, ерген ти иска росната китка...“ По-нататък ѝ пожелавах да се задоми по-скоро, да има че-

ляд и имот. На мен пожелавах да стана юнак, на мама и тате да нароят имота си и т.н. Накрай леля им поднасяше коледния кравай, намазан отгоре с мед, нашарен с кръстчета, цветенца и разни фигурки.

Трябва да съм бил на шест години, защото не ходех още на училище. Не оставях мама на мира с моето коледуване. Плачех, сърдех се, а като не я затрогнах с молбите си, обявих гладна стачка. Не ядох цяло денонощие. Напразно ме молеха да хапна нещо, че иначе ще умра. Дори и луканките над главата ми не сломиха волята ми. Намесиха се баба и дядо и мама най-после склони да ме пусне да коледувам. Извади от дрешника една малка вълнена торбичка, твърда като шперплат, навлече ме с топли дрешки и ме отведе при децата от махалата с триста заръки да се пазя от кучетата и да не изоставам от другите.

Почакахме да мръкне хубаво и започнахме коледуването. Ходехме от къща на къща, викахме „Коооледа“ и разлайвахме кучетата. Те налитаха стръвно, но ние размахвахме тоягите и това бе едно от удоволствията на коледуването. Нощта бе ясна и студена, къщи, градини и улици се спотайваха под белия покой на снега. Студеният простор на нощта кънтеше от песни, викове и кучешки лай.

Стопанките излизаха на пруста с големи тави и ни раздаваха кравайчета, орехи и други сушени плодове. И така до късно след полунощ. Завърнах се у дома капнал от умора и премръзнал, но радостен и щастлив. Всички у дома седяха около бъдника и очакваха момците коледари.

– На мама коледарчето! – извика мама и стана да ме посрещне. – Боже, посинял си от студ! Ела до огъня да се стоплиш! Я да видим какви подаръчета си събрал!

Посегнах към торбичката, не можах да я напипам

и се уплаших, че съм я загубил. Мама я разтвори, бръкна вътре и каза, че е празна. Всички ме гледаха учудени, а аз не можех да си обясня защо торбичката ми е съвсем празна. Отпосле разбрахме, че понеже е корава и неизползвана, двата ѝ ката се бяха слепили и в бързането съм пускал подаръците между нея и палтенцето си.

През цялата нощ, докато ходех с другарчетата си от къща на къща, бях си мислил как ще зарадвам мама с подаръците си и как ще ѝ докажа, че съм вече голям и мога да коледувам като всички деца. Тръгнах се на пода, заплаках и никои не можеше да ме утеши.

Братанови са порядъчно семейство или поне така изглеждаше в очите на неуморно бдящите съседи. От техния апартамент не достигаха до безпогрешния слух на съседите скандали, спорове и кавги, не влизаха и в конфликт с другите. Семейството им не бе и „капсулирано“ като повечето от обитателите на жилищната кооперация. Често канеха приятели на кафе и разговори. Марко гонеше вече петдесетте, а съпругата му Ана бе шест години по-млада от него. Имаха син студент – трети курс, и дъщеря – в последния клас на гимназията. Марко бе икономист по образование, работеше в една голяма фирма и получаваше солидна заплата. И Ана работеше, но ето вече трета година, откакто фирмата ѝ бе фалирала, и не можеше да си намери работа. Липсата на скромната ѝ заплата се отрази на семейния бюджет, но не до такава степен, че семейството да изпитва големи лишения.

Ана бе спестила една сума от предишните си заплати и известно време успяваше да задоволи някои дребни лични нужди. Скоро се наложи да иска пари от съпруга си за същите тези неизбежни женски разходи.

Марко не бе човек да цепи косъма и да се стиска за всяка стотинка, но скъпотията го принуждаваше да напомня често на жена си и на децата си да пестят и да харчат само за най-необходимите неща. Сам той заживя по-скромно отпреди, като остави цигарите, престана да си взема на вечеря обичайния аперитив и да се среща с приятели по кафенета и други заведения.

Ана, напротив, продължаваше да се среща с приятелките си. Те бяха пет и всяка събота се събираха на

парти у една от тях. Обсъждаха най-различни събития и проблеми от обществен и личен характер, спореха понякога, но винаги спокойно и с взаимно уважение. На Ана ѝ бе приятно с тях и често си мислеше, че шестте се разбират и обичат като сестри. Не се случи от години наред да се оскърбят една друга дори с някакви намеци, нито пък да си правят забележки за личните си вкусове, навици и начин на живот. И все пак Ана започна да се чувства непълноценна пред тях, макар че никоя от приятелките ѝ не проявяваше по какъвто и да е начин превъзходството си над нея. С времето забеляза, че чувството на непълноценност я обзема, когато види някакво ново бижу, нова дреха или каквото и да било ново в тоалета на другите. Понякога си мислеше, че у нея може би се появяват първите симптоми на приближаващата критическа възраст, която променя не само физическия, но и душевния живот на жената. В същото време вярваше, че си внушава тези симптоми и че за нея е още рано да се разделя с младостта. Често заставаще пред огледалото, взираше се в образа си и виждаше ситни бръчици около очите, наречени пачи крак, които се заличават с разни кремове и най-вече с „Ретинол-А“. Коварни са и бръчките на шията, но още не са дълбоки, премахват се в козметичните салони, а в краен случай се прикриват донейде с висока яка или шал.

Ана се взираше и в лицата на приятелките си и ѝ се струваше, че техните са по-свежи и по-млади от нейното, макар и да бяха по-възрастни от нея с по няколко години. Всички ходеха на работа, получаваха коя по-голяма, коя по-малка заплата, а мъжете на четири от тях бяха собственици на средно големи фирми. Всичко у тях – и тоалети, и бижута – бе по-скъпо и по-ново.

Ана изхарчи малките си спестявания от предишните заплати и на втората година от уволнението си напълно обедня. Налагаше се да иска пари от Марко

за тоалети и други неща. Той не отказваше, но с времето започна да ѝ досажда с лекции за материалното състояние на семейството им, за малката вероятност да си намери отново работа, за растящите нужди на сина и дъщерята и т.н. След като бе имала известна икономическа самостоятелност, сега Ана изпадна в пълна зависимост от него и това бе не само несправедливо, но и унижително. Особено ѝ бе неприятно, когато ѝ даваше пари и изразът на лицето му, усмивката и жестът му изразяваха снизхождение и едва ли не презрение. Понякога ѝ подхвърляше уж на шега да не се надява много на тоалетите и козметиката да я преобразят в тийнейджърка, с което недвусмислено ѝ напомняше, че вече е презряла и повехнала.

Ана не усети кога започна да изпитва към Марко чувство, близко до презрение (срамуваше се от това) или поне на неразположение към него. Това чувство растеше поради постоянното напомняне всички от семейството да затягат коланите, което бе разумно – кризата е всеобща и очебийна. Той не криеше спестовната си книжка, в която се съхраняваше не кой знае колко големият семеен капитал, но Ана знаеше, че има още една книжка, която крие. Преди повече от осем месеца го повишиха в службата, но той твърдеше, че увеличението на заплатата му е символично и поради това не може да внася в семейната спестовна книжка. Ана обаче бе загубила доверие в него и бе уверена, че той внася парите от увеличената си заплата в отделна книжка за свои нужди. Какви можеха да са тези лични нужди на един женен мъж, на когото не липсваше нищо в семейството? Дали с тези пари не се посрещаха личните нужди на някоя неповехнала и свежа?

Измъчваше я и подозрение за изневяра, особено когато си спомняше за случая с мъжа на Милена. Милена бе истинската ѝ приятелка. Отношенията ѝ с жените от партито бяха чисти и искрени, но малко по-

други от тези с Милена. На партито се говореше най-вече за политика, за по-важни събития в обществения живот, за увеличението на цените, за битови проблеми и т.н., но не и на интимни теми. С Милена се срещаха по веднъж в седмицата и споделяха интимните си мисли и чувства. Бяха съученички от първия до последния клас в гимназията, заедно се бяха подготвяли за университета, заедно се бяха влюбвали и разлюбвали и най-после – бяха се омъжили в един и същи месец. Оказа се, че двете имат еднакви финансови затруднения и проблеми със съпрузите си, макар че Милена ходеше на работа и получаваше скромна заплата. Когато Ана сподели с нея съмнението в мъжа си, тя като че бе очаквала това и живо възкликна:

– И аз се съмнявам в моичкия. И той шикалкави нещо със заплата, която не е малка. Следя го изкъсо, не мога да го хвана, но съм сигурна, че от време на време пипа нещо чуждо. Вече три пъти го виждам в едно кафене на „Витошка“ с една и съща мадама. Помлада е от мен с двайсет години, но не е хубава. Само косата ѝ е разкошна, но лицето ѝ е конско, с дълъг нос и огромни зъби. Видях я, когато минавах покрай кафенето на път за вкъщи. Той седи с гръб към тротоара, тя – с лице. Представи я за нова секретарка в службата, живеела наблизко, та понякога се засичали случайно пред кафенето. Може и така да е, мисля си, секретарка в службата му, дама е, може да я покани от време на време на кафе, но съм сигурна, че не ще да са се срещали само три пъти, и то само в кафене. Все пита кой колко и за какво е харчил пари. За всяка стотинка, казва, трябва да се знае къде и за какво отива, а за своите харчове – ни дума. Иначе не е лош човек, грижи се за семейството, не мога да се оплача, но като всеки мъж въпреки всичко си е егоист.

Най-обикновени случки и събития предизвикваха у Милена силни емоции. Когато говореше, кръглите

й тъмни очи се разширяваха още повече и блестяха, жилите на шията ѝ се издуваха, звучният ѝ алтов глас преминаваше в остър фалцет. Сега споделеното от Ана ѝ даде повод да заговори с голямо въодушевление за изневерите, за разводите и най-после – за предстоящото пътешествие на жените от партито в чужбина. За тази екскурзия се приказваше на сбирките им отдавна, но едва сега решиха да я осъществят. Четири от жените бяха посещавали по няколко пъти чужбина и както се разбираше от разговорите им, сега искаха да се поразходят просто от суета, а може би да си закупят някои чуждестранни тоалети. На едната мъжът ѝ имаше два магазина за хранителни стоки в центъра на града, на другата – фирма за мебели, на третата – реституирани имоти, от които получаваше баснословни наеми, на четвъртата мъжът бе едър бизнесмен. Ана не бе излизала от страната и макар да бе гледала много документални филми и да се бе срещала и разговаряла с различни чужденци по нашите курорти, имаше романтична представа за хората и живота в чужбина. Струваше ѝ се, че задграничният свят едва ли не е свят от приказките. Мечтаеше от години да види този приказан свят не само за да задоволи любопитството си, но сега вече и за да запази престижа си пред другите жени. С една дума, пътуването ѝ в чужбина ще бъде едно от най-вълнуващите събития в живота ѝ.

Прибра се късно следобед и не завари никого у дома. Докато обмисляше какво да приготви за вечеря, поседна в хола и отправи дистанционното към телевизора. На екрана се появи трамвай, претъпкан с пътници, а сред тях, в едър план, мъж на средна възраст с черна широкопола шапка, който се държеше с една ръка горе над главата си за металния лост. Двама мъже плътно се притискаха към него. „Тъпканица“, помисли си Ана и понечи да смени канала, но в този

миг една ръка в едър план се плъзна по гърдите на мъжа с черната шапка, бръкна през отвора на ревера във вътрешния му джоб и измъкна портмонето му. Прихванато само с два пръста, портмонето зае целия екран и тогава водещият каза:

– Показваме ви, драги зрители, един от похватите да се крадат портмонета. Ще ви покажем и други „хватки“, но преди това ще видим как се обучават крадците от най-ранна възраст.

Школата за джебчиите се оказа забавна и любопитна. Докато демонстрираха уменията на малки деца, предимно циганчета, да измъкват пари и други ценности от джобовете и чантите на гражданите, водещият разказваше за небивалия бум на джебчиите в столицата и съветваше зрителите да бъдат внимателни, когато пътуват с градския транспорт. Бяха показани и много различни кражби, изпълнени със сръчността и прецизността на магове, та предизвикваха учудване и дори възхищение у зрителите.

„Боже, защо и аз не мога да открадна нечие портмоне“, помисли Ана и се засрами, че може да допусне такава порочна мисъл в главата си. Но през нощта сънува, че пътува с трамвая и измъква от чантата на възрастна жена портмоне, отваря го и – Господи, какво чудо! Двайсет петдесетолевки и от всяка една обрзът на мастития поет Пенчо Славейков съзаклятнически ѝ се усмихва: „Радвам се, че тези пари с моя образ попаднаха в твои ръце! Харчи ги със здраве!“

На сутринта Ана се засрами и се укори, че дори и насън може да извърши подобно престъпление, и на следващата си среща го сподели с Милена. Тя, както винаги, реагира живо и шумно:

– Да не си решила да ставаш джебчийка? Трябва да си пазя чантата от тебе.

– Каквато съм безпарична, може и да те окрада, без да ми мигне окото. – Двете така високо се засмя-

ха, че сервитьорът в кафенето се обърна към тях и любопитно ги изгледа.

– Анче, не си ли пребърквала твоя Марко? – запита Милена, когато престанаха да се смеят.

– В какъв смисъл?

– В прекия. Просто отварям портмонето му, когато е зает с нещо в другата стая или е влязъл в банята, и си вземам по-дребни пари. Той никога не си проверява парите, а и да разбере, че му липсват няколко лева, никога няма да се усъмни в мене. Така де, дето ще го врънкам като хлапачка за някой лев, сама си го взимам и така си спестявам от жалката заплата. Задържам си и от пазаруването. Както сме го правили като ученички.

– Това и аз го правя – призна Ана. – Вместо килограм примерно, купувам осемстотин грама, когато е възможно, но да го пребърквам не смея. Марко не е скъперник, но не се сеца, че като всяка жена трябва да имам малко пари за лични нужди. Когато му искам, дава, но ме гледа с такава иронична усмивка, че все едно ми казва: „Хайде, разхубави се и се подмлади, да заприличаш на двайсетгодишно маце.“ Впрочем казвал ми го е вече.

– Такива са всички – каза Милена. – Ревнуват желанието на жените си да изглеждат по-млади и свежи на всяка възраст, а очите им изтичат по младите жени.

След няколко дни приятелките се събраха на обичайното си парти. Главна тема на разговорите им бе предстоящото пътуване в чужбина. Някои предложиха да отидат в края на юли за десетина дни в Париж и останалите, без Ана, се съгласиха. Ана си даде вид, че пътуването не я интересува особено много и че се колебае, защото по същото време семейството ѝ е запланувало почивка на море.

През цялото време жените разискваха за разни подробности за пътуването и се шегуваха, че трябва да

изкарат кратък курс по френски. Същевременно демонстрираха и кокетството си. Маня, дошла направо от магазина, отвори чантата си и показа какво си е купила за пътуването. Мария се похвали, че е намерила най-добрия фризьор в София, и посъветва приятелките си да ходят при него, като завъртя главата си, за да видят фризура на й. Райна или както я наричаха Рени, едра и пълна жена, показа лещите, които си бе купила, и ги сложи на очите си. От тъмни очите й станаха сини и промениха физиономията й.

Ана се върна у дома си с чувство на несправедливо ошетеност от съдбата. Струваше й се, че приятелките й проявяват волно или неволно жестокост към нея, като се надпреварват да се хвалят коя какво си е купила за чужбина и така натрапват превъзходството си над нея, след като знаят, че е безработна от две години и в материално отношение не може да се мери с тях. Сега тя бе напълно убедена, че наистина е най-безвкусно обленената жена, лишена от най-необходимите тоалети и изобщо най-онеправданата във всяко отношение.

Марко си дойде от работа и както винаги при влизането си вкъщи, съблече сакото и го окачи на закачалката в антрето. Поговориха за някои домашни работи и той влезе в банята. Ана постои в хола и в тишината на жилището чу възбудения шепот на Милена: „Не си ли пребърквала твоя Марко?“ Ана си помисли, че е носила този шепот в ума си цяла седмица, и се засрами от себе си. Нима толкова силно впечатление бе й направил въпросът на Милена? Тя може би се е пошегувала, каза си Ана, но водена от нечия чужда воля, отиде в антрето и бръкна в левия вътрешен джоб на Марковото сако. Извади портмонето, напрегната и заслушана към банята, и го отвори. В едната преградка на портмонето имаше лична карта и други документи, а в другата – доста дебела пачка с банкноти по два-сет и петдесет лева. Ана си спомни, че предния ден бе

получил заплатата си и както изглежда, не бе внесъл още месечната си сума в банката. Не посмя да преброи парите, но реши по дебелината на пачката, че са към шестстотин или седемстотин. Докосна ги само с два пръста и побърза да ги сложи в джоба на сакото.

Марко излезе от банята увит в широка синя хавлия и отиде в спалнята да се облече. След вечеря децата му поискаха полагащите им се джобни пари за месеца. Даде им, даде и на Ана за пазаруване. Изпълняваше задълженията си към семейството, но все чакаше и децата, и тя да му искат пари. В такива моменти тя се чувстваше като просякия и го ненавиждаше. Няколко нощи поред сънува как портмонето само излиза от джоба на сакото, пада бавно на пода, банкнотите се разпиляват из стаята като хартийки при вихрушка, а тя напразно се опитва да улови поне една от тях. И така няколко нощи. През това време бе мислила как да си вземе пари от портмонето, когато Марко спи, но без, разбира се, да събуди подозренията му. Марко най-вероятно щеше да се усъмни в децата, а да се осъждат невинни деца е непростим грях. В същото време Ана все повече се уверяваше, че за да се пътува в чужбина и да си купи някоя дреха, трябва да открадне парите. Тази мисъл й се натрапи още в оня ден, когато гледа по телевизията предаването за обучението на джебчиите. Заричаше се да се освободи от тази порочна мисъл, но тя все по-дълбоко се вклиняваше в съзнанието й, докато заживя напълно с нея – портмонето на Марко трябва да изчезне като портмонето на мъжа с черната шапка в трамвая. Тази кражба бе режисирана и все пак бе за нея една убедителна идея. Но как да се осъществи тази идея?

Докато се питаше, пред взора й отново и отново се появяваше ръката от телевизионния екран, която измъкваше портмонето от джоба на мъжа с черната шапка. Значи работата можеше да се свърши само в

трамвая и никъде другаде. Но кой да я свърши? Нима може тя, незабелязана от никого, в трамвая да се притисне плътно до Марко и да вземе портмонето му? Това е невъзможно. А кой друг, кой?

Ана си блъска главата още ден-два и най-после намери решението. То се оказа просто като много от великите научни открития. Рано сутринта, докато Марко спеше, извади портмонето, сложи го на дъното на гардероба и го покри с кърпа. Към девет часа взеха по една чанта и тръгнаха за Женския пазар, където ходеха всяка събота да купуват за цяла седмица плодове, зеленчуци, месо и други продукти. Марко казваше, че обича да ходи на този пазар, защото му било приятно да гледа отрупаните сергии с разнообразни и разноцветни плодове и зеленчуци и да вдъхва приятния им аромат. Той облече самото си и както винаги, не провери колко пари има в себе си.

Трамваят бе претъпкан с пътници, както винаги в събота преди обед. Най-напред застанаха в задната част на вагона, но Марко издебна пролука при първата спирка, когато слязоха някои пътници, и мина напред към средата. Ана перфорира билетите, влязоха нови пътници и не успя да се добере до него. Слязоха на спирката до пазара и тръгнаха покрай сергиите. На третата продаваха хубави ранни картофи и Марко поиска да му претеглят два килограма. Ана застана до него, напрегната до болка. Главата ѝ пламна и натежа, а сърцето ѝ промени ритъма си.

– А! – извика Марко, като бъркаше нервно из джобовете на самото си. – Няма ми го портмонето! Ана, чуваш ли?

– Обрали са те в трамвая – каза тя.

– Това е невъзможно. Как тъй ще бръкне някой в джоба ми и да не го усети!

Двете жени и мъжът, които чакаха зад тях на опашка, извикаха в един глас:

– Може, може!

– Пипат като факири – добави мъжът. – В ухото ти да бръкнат, няма да усетиш. Два пъти са ме обирали в трамвая.

Обади се и жена от съседната сергия:

– Наскоро предавах по телевизията, че има голям бум на кражби. Показаха и как обучават джебчиите от малки, пет-шестгодишни деца.

Продавачът, както бе протегнал ръка да подаде на Марко торбичката с картофи, поклати глава и се усмихна:

– Крадат, господине, крадат. И аз съм обирам в трамвая. Оттогава не нося много пари в себе си.

Ана намери в джоба си няколко лева, плати картофите и си тръгнаха за дома с празни чанти. Марко бе силно разстроен. Мълчеше и мислеше за това, което говореха за кражбите хората на пазара. Всички твърдяха, че в града има небивал бум на кражби по градския транспорт и че мнозина са били ограбени. Когато влязоха вкъщи, той бе вече напълно убеден, че парите му са откраднати в трамвая. Съжаляваше най-вече за личните си документи, защото трябваше да се разтакава по разни учреждения, за да си ги набави. Повъртя се из хола и излезе да се поразходи, както правеше през празничните дни.

Ана въздъхна с облекчение. Взе портмонето от гардероба, преброи парите, подвоуми се къде да го скрие и излезе на северната тераса. Там в дълбоката ниша имаше шкаф, в който държаха щайги с празни буркани, зеленчуци и разни натурии. Ана уви портмонето във вестник и го пъхна под една щайга. Там и дяволът не можеше да го открие. Късно следобед позвъни на Милена и поиска да се срещнат, за да сподели с нея нещо много важно. Вечно будното и ненаситно любопитство на Милена едва не спуска слушалката на телефона.

– Слушам те!

– Не по телефона. След петнайсет минути пред входа на НДК.

Ана извади портмонето изпод щайгата, а парите остави там. Милена вече я очакваше пред входа на НДК. Бе така заинтригувана, че пристъпваше на място и се оглеждаше на всички страни. Видя Ана отдалече и се затича към нея. Още в първия миг забеляза, че е развълнувана.

– Какво има? Нещо лошо ли?

– И добро, и лошо – отвърна Ана и ѝ разказа какво е направила.

– Страшна си, Анче! – възкликна Милена с искрено възхищение и я прегърна. – Само така! Който не дава, ще му се взема. И аз ще наредя така моичкия. А сега какво?

– И за това съм мислила. То е най-важното. Преди малко минах покрай една кръчма. Ей на оная уличка отсреща. Ще отидем сега там. Най-напред ще се наведеш към тротоара пред вратата на кръчмата с портмонето в ръка, уж че си го видяла там, и ще влезеш в заведението. Ще го покажеш на съдържателя или на когото и да е от персонала и ще го помолиш да се обади на собственика по телефона, ако има такъв в портмонето. Ако те запита защо не се обадиш ти (ей го телефона!), ще кажеш, че откън те чака такси да те отведе до гарата и че влакът ти тръгва след броени минути.

Преди да влезе в кръчмата на съседната улица, Милена се наведе към тротоара до самата врата с портмонето в ръка и го „взе“. В кръчмата нямаше посетители. Една жена сменяше покривките на масите, а кръчмарят, едър мъж с огромни мустаци, редеше някакви каси с бутилки зад тезгяха. Той като че бе изненадан от появата на сама жена в заведението по това време и с любопитство се втренчи в нея. Милена го поздрави и му подаде портмонето.

– Намерих го откън до вратата. Може да е на ваш клиент. Моля, отворете го да видим какво има в него.

Кръчмарят взе портмонето през тезгяха и го отвори.

– Пари, разбира се, няма. Крадено и подхвърлено. Тази година ми се случва за втори път. Само документи. Ето, вижте! Лична карта и разни документи. Ето адреса и телефона. Някой си Марко Стоянов. Не, не познавам такъв човек. Не е мой клиент.

– Сама бих позвънила на този господин, но навън ме чака такси да ме отведе на гарата. Влакът ми тръгва след броени минути, а и по това време я намеря човека, я не. Моля, позвънете му довечера да дойде да си вземе портмонето.

– Добре – каза кръчмарят и се засмя изпод огромните си мустаци. – Ще му се обадя. Може и да почерпи, а може и клиент да ми стане.

Вечерта Ана с едва прикрито нетърпение очакваше телефонът да позвъни. Всечеряха с децата и всеки се зае с работата си. Ана отиде в кухнята да измие чиниите и остави вратата отворена, за да чуе телефона. Най-после към девет телефонът позвъни. Дъщерята вдигна слушалката, каза „момент“ и извика баща си. Ана излезе в антрето, за да чуе с кого говори.

– Много ви благодаря! – каза Марко. – Утре към обяд ще дойда да си го взема... Добре! Благодаря ви. До утре.

Когато остави слушалката, Ана влезе в хола.

– Подхвърлили ми портмонето с документите до една кръчма – каза Марко. – Кръчмарят го намерил и се обади.

– Добре, че поне документите ти са върнали. Иначе щеше да изгубиш сума време, докато ги набавиш.

– Е, все пак крадецът е проявил известно благо родство – каза Марко и влезе в спалнята.

Сега на Ана ѝ предстоеше да го подготви за екскурзията в чужбина. Досега бе му говорила няколко

пъти, че приятелките ѝ от партито се готвят да прекарат десетина дни в Париж, а той или мълчеше, или казваше, че такова едно пътуване ще струва много пари и не е по техния джоб. Ана имаше вече пари, ала не можеше да ги използва, така че ѝ се наложи да си послужи с нова хитрост. Когато останаха две седмици до пътуването на приятелките ѝ, каза на Марко, че не му иска пари за екскурзията, защото вижда, че няма, но въпреки това може да пътува. Говорила с майка си и сестра си и те обещали да ѝ услужат с малко пари. Приятелките ѝ искали на всяка цена да прекарат всички от партито заедно и също ѝ обещали заем, който да им върне, когато може. Разговаряха в хола, докато очакваха децата за вечеря.

– Нямах нищо против, нали? – запита го Ана. – Приятелките ми искат може би да ми направят подарък за рождения ден, който се пада тъкмо по време на пътуването.

Марко четеше вестник, но Ана виждаше, че не чете, а мисли за нещо. Така мина минута.

– Не! – каза Марко, без да откъсва очи от вестника. – Не можеш да взимаш от хората пари на дребно. Не си просякиня. Кажеш колко пари ти трябва... Утре ще ти ги дам. Време беше вече и ти да излезеш навън и да видиш свят.

Ана изхълца и от очите ѝ бликнаха обилни сълзи. Премести се до Марко, прегърна го и го целуна по бузата. Плачеше не от угризение, че го е ограбила незаслужено, а от радост, че ще пътува с приятелките си в чужбина.

След седмица и мъжът на Милена бе ограбен в трамвая, а портмонето с личните му документи бе подхвърлено до едно кафене в квартала.

Като размишляваше за престъплението на съседа си, Троев си спомняше как се запознах и заживяха по съседски. Спомняше си и първите впечатления от Гришака. (Името му бе Григор Иванов, но му казваха Гришака.) Беше среден на ръст, предразположен към ранно напълняване, с пълни румени бузи и тесни, живи очи. Вървеше с бавна, натежала походка, забавен бе и говорът му, като че обмисляше всяка дума, преди да я изрече. Макар и млад, около тридесет и пет-шест годишен, той правеше впечатление на мудар и ленив, но когато трябваше да извърши някаква работа, казваше по войнишки: „Е, хайде сега напред, ходом марш!“ Като съпоставяше фигурата, походката и говора му с тази войнишка заповед, Троев се смееше с пълен глас, смееха се и жена му и дъщеря му и така лепнаха на Гришака прякора Ходом марш.

За тяхна изненада обаче съседът им наистина вървеше с твърда войнишка стъпка. Само за година от построяването на къщата му дворът бе разчистен, а градината от дива ливада бе обработена, наторена и засята. Пред къщата бяха засадени много и различни цветя, а в останалата част – зеленчуци и овощни дървета.

Ходом марш работеше на пристанището като най-дребен служител и всичко в двора правеше сам в празнични дни, в извънработно време, а често и вечер на лампа. Къщата на Троев стоеше по-нависоко и от терасата му се виждаше как ходи до късна вечер с лопата или мотика в ръка, как пренася строителни мате-

риали в долния край на двора, където бе решил да построи кокошарник или малка кошара за кози.

– Трябва и кочина за прасе да си струпам – говореше той на Троев, когато се срещаха на поляната между двете къщи. – До зимата ще я покрия, та напролет да си взема две козички, да йма млекце вкъщи. Тъй че, няма как, напред, ходом марш!

След кошарката за козите Ходом марш си построи кочинка за прасе, купи го и до Коледа то вече направи стотина килограма. Само година след това прегради двора си надве. Камък по камък издигна стена между горната и долната половина, така че долната се превърна в малка ферма с няколко вида животни и птици, а горната – в зеленчукова, овощна и цветна градина. През по-голямата част от годината над целия двор, а и над улицата се носеше упоиващият дъх на цветята.

Троев гледаше как имотът на Ходом марш се превръща в кътче от рая и вече не се усмихваше, когато той ходеше из двора с бавната си патешка походка, като че газеше в гъста кал. При него всичко вървеше, макар и на бавен ход, от добро към по-добро, спокойно, методично, като по някаква безпогрешна схема. И семейството му живееше в пълно взаимно съгласие. Жена му Ружа, едра и плоска като прекарана през преса, и тя като че малко мудна, не правеше нищо една крачка на празен ход. И тя работеше и вкъщи, и на двора, хранеше животните, боядисваше нещо, чистеше. Идваше понякога у Троеви да си побъбри със съседката, но винаги с плетиво в ръце или нещо за кърпене. И децата им, момче и момиче, излязоха „разбрани“ и работливи. Винаги спретнати и чистички, вежливи и внимателни, те бяха прилежни ученици в гимназията, през свободното си време не се шляеха из града, а помагаша на родителите си. След като за-

върши гимназията с отличен успех, синът поиска да учи в университета. Завърши го с много добър успех и поработи година-две в града. След Промяната спечели някакъв конкурс и замина за Канада.

Лятно време Ходом марш даваше трите стаи на горния етаж предимно на курортисти чужденци. Харесваше им чистотата, уютът и прислужването и плащаха по пет, шест или седем долара на легло. На всичко отгоре се оказа, че Ходом марш е от средно заможно семейство и след Промяната го хвана и респитуцията. Върнаха му стотина декара земя и той я даде под аренда. Още с първите спестявания отвори малко магазинче за хранителни стоки. Мъкнеше със стария си москвич плодове и зеленчуци от родното си село, а хранителните стоки – от борсата в окръжния град. В крайморския квартал нямаше много магазини, та броят на клиентите му се увеличаваше от ден на ден, а лятно време курортистите се редяха на опашка.

Магазина обслужваше Ружа. Жълтото ѝ, кръгло като пълна луна лице биваше лицеприятно усмихнато, ръцете ѝ бързо и сръчно премерваха стоката и я подаваха на клиентите. Оборътът растеше, а с него и печалбата. Дъщерята за разлика от брат си не пожела да учи по-нагоре, след като завърши гимназия. Цяла зима помагаше на майка си в магазина, свикна с работата и напролет я отмени.

Троев наблюдаваше отблизо растящото благоденствие на съседа и неволно следеше всичките му начинания, които се оказваха успешни и печелещи. Троев служеше в едно учреждение, а жена му бе учителка в първоначално училище. Имаха дъщеря с година помалка от съседската. Освен двете заплати имаха и страничен доход от малка наследствена къщичка, която даваха под наем. Както бива обикновено, запла-

тите едва покриваха разходите на семейството, а скромният наем от къщичката просто не знаеха как и за какво се стопява.

Троев нямаше вид на човек, притеснен икономически, или се стараеше да не изглежда такъв. За разлика от Ходом марш бе по-висок от среден ръст, слаб и строен мъж с приятна външност, облечен винаги като за празник. Самолюбието му го караше да вярва, че стои над другите в много отношения, може би защото външността, обноските му в обществото и усилията му да не дава воля на неприятното си настроение внушаваха на познатите му уважение към него. Всъщност той бе съзерцателен и сантиментален и като повечето хора от този род, склонен към страсти, на които нямаше воля да се противопостави. Често биваше въодушевен да свърши някоя работа извън службата си, за да вземе или спести някой лев, но само след час ентузиазмът му се изпаряваше яко дим. Тогава седяше да прочете някоя книга, а ако не му се искаше да чете, вземаше рибарските си принадлежности и слизаше до морето. Замяташе от някоя скала със стръв според сезона, а ако рибата не кълвеше, седеше с часове, загледан в безбрежната, мощна и тайнствена стихия, която възбуждаше въображението му. В главата му се рееха много и различни мисли, мъчително тъжни и безизходни, за смисъла на битието или сладостно-ефирни като морския простор, които го отнасяха далече от грубото всекидневие. Обичаше да играе карти с приятели и да попийва с тях, да се отдава на празнично настроение.

Жена му Мирка бе изцяло отдадена на училището и на учениците си, участваше в различни училищни прояви, като представления, екскурзии и забави, у дома преглеждаше десетки класни работи и поддържаше в пълен ред домакинството. Тя имаше самочувствие на

по-деловита и по-полезна на семейството от мъжа си, следователно имаше и правото да го обвинява за оскъдицата в семейството. Натякваше му някои негови слабости и най-вече, че играе карти, пие и харчи по-голямата част от заплатата си за свое удоволствие. В такива моменти не изпускаше случай да изтъкне леността и некадърността му и да го сравни със съседа си.

– Ходом марш, ама върви все напред и каквото пипне, го позлатява. А ти накъде вървиш? Назад. На тебе трябва да ти казват Кръгом марш!

Това сравнение с полуграмотния прост еснаф най-болезнено засягаше Троев. Изпадаше в ярост, но не можеше и да ѝ докаже, че не е права, и прехвърляше яростта си върху съседа. Спомняше си как той се отнасяше към него иронично и снизходително дори само с това, че вместо да се обръща към него по име, наричаше го Жорка, като хлапе. Не Георги, не дори Жоро, а Жорка. Просташка интимност, която го оскърбяваше, а не смееше никак да му направи забележка. Ходом марш се обръщаше към него така интимно от простодушие и през ум не му минаваше да го иронизира или да му се надсмива. За него бе естествено познати и приятели да го наричат Гришак като израз на уважение, защото знаеше, че не можеш да се обърнеш с галеното име към човек, когото не уважаваеш и не обичаш. Също така естествено бе за него един имот да се поддържа в ред, та когато двамата разговаряха пред къщата на Троев, Ходом марш му казваше като на близък и небрежен човек:

– Жорка, Жорка, мазилката на къщата ти е паднала наполовина, защо не я подновиш?

Или:

– Защо не си построиш един навес ей там до сливата, та през топлото време Мирка да готви там и да не се вмирисва къщата.

Или:

– Гледам, че копривата там до оградата ще ти превземе двора, та като ходиш лятно време на бос крак, ще те пари като огън.

И все от тоя род.

Съзнателно или не, от Ходом марш тези забележки изразяваха снизхождение, но и укор към Троев като към нехаен, некадърен и ленив човек. Това усилваше антипатията му към съседа, която с времето се превръщаше в завист и ненавист, според това, доколко благосъстоянието му растеше от добро към по-добро. Но заедно с това, без може би да го осъзнава, започна да подражава на съседа си. От амбиция или от гордост реши да покаже на простия еснаф, че и той може като него, та дори и по-добре. За да не му даде възможност да се ласкае, че се е вслушал в съветите му, Троев започна да го уверява, че отдавна е смятал да се занимае с имота си, но не е разполагал нито с време, нито със средства. Сега вече може да започне да изпълнява отдавнашните си планове. Най-напред засади жив плет покрай оградата от цъфтящи храсти, боядиса къщата така, че светна като нова, разкопа двора и направи цветна, а след това и зеленчукова градинка.

По това време Невенка, дъщерята на съседите, се самоуби. Тя бе тъмнокоса, мургава девойка, работлива като баща си. Сутрин излизаше от дома си по тъмно да отвори магазина и вечер се връщаше пак по тъмно. Троеви я виждаха, като минава покрай тяхната врата, и не закъсняха да ѝ лепнат прякора Бакалката.

Майка ѝ често ходеше да я взема от магазина, за да не се връща сама по тъмно, а някои вечери я съпровождаше един млад мъж. Троеви успяха много бързо да узнаят чрез познати кой е този млад мъж. Оказа се, че баща му е техен познат и че момъкът се казва Лако.

Този Лако ходи около половин година с Невенка и работата опря до годеж. Ходом марш и Ружа вече се готвеха за сватба, когато Лако престана да се среща с дъщеря им. Всички помислиха, че се е разболял или напуснал града, но хлевоустата и неуморна мълва скоро обиколи квартала с новината, че Лако „ударил дузпата“ на Невенка, когато се усетила бременна. За чест на мълвата това се оказа истина. Невенка престана да работи в магазина, защото бременността ѝ вече личеше. Прелъстена, жестоко измамена и засрамена от положението си, не излизаше от къщи, където пък я измъчваха тежките укори и тревогите на родителите ѝ. Оставаше ѝ малка надежда – Лако да се върне при нея и да сключат брак. Но Лако решително отказа да признае, че е бременна от него, и дори я обвини в изневяра.

Майка ѝ намери в съседния град лекар гинеколог, но той отказа да направи аборт, защото Невенка бе вече бременна в петия месец. По същата причина отказаха още двама лекари. Оставаше една възможност – да роди детето. Родителите ѝ не можеха да превъзмогнат срама и предразсъдъка си дъщеря им да роди копеле, ала не можеха да намерят и друг изход. Бяха готови да я дадат на вдовец с деца, както се правеше в такива случаи, но и вдовец не се намери. Невенка бе решена да роди детето, но само при условие да живее далече от родителите и близките си, а това също бе невъзможно. Положението ставаше все по-мъчително и безизходно. Невенка не понесе мъката и позора си. Сложи край на живота си, като се обеси в стаята си на желязната кука, на която бяха окачвали детската ѝ люлка.

Минаха няколко години и баща ѝ извърши убийство. Единствен свидетел на това убийство се оказа Троев. Същия ден привечер той отиде да хвърли за

кефал, който не е хищник и есенно време се придържа към брега, за да пасе морска трева. От брега до къщата на Троев се простираше гъста горичка от различни дървета и храсти. По средата на горичката видях две кози да късат филизи от храстите, видях и Ходом марш, който седеше на един камък сред малка полянка и дялкаше някаква тояга, вероятно за да се занимава с нещо. Преди да му се обади и да го поздрави, Ходом марш чу, изглежда, стъпки зад себе си, вдигна очи и видя Лако със стъгнат в калъф рибарски прът. Стана от камъка, замахна с тоягата и го удари по рамото или по тила. Лако, изглежда, не бе го познал, защото дойде откъм гърба му, понечи да избяга, но Ходом марш му подложи крак. Замахна да го удари още веднъж, но Лако мигновено се изправи на крака, хвана го през кръста и се опита да го събори на земята. Така, вкопчени един в друг, се въргаляха напред-назад, докато Лако го възседна и започна да го бие с юмруци. Тогава Ходом марш замахна с ножа, който държеше в ръката си, и лицето на Лако плувна в кръв. Замахна още веднъж и заби ножа в шията му. Лако се строполи и може би за да се защити от нов удар, придърпа елека на Ходом марш, който лежеше до камъка, и закри лицето си. Ходом марш застана над него и заби ножа в корема му. Лако се сви на кълбо, извика нещо и се опъна по гръб. Ходом марш се наведе и го загледа така, като че не вярваше на очите си, хвана се за главата и побягна към къщата си.

Троев бе така поразен от кървавата сцена, че я прие за халюцинация. Стори му се, че тя се разигра само за секунди, и той не успя да реагира. Смръзна се и повярва, че Ходом марш е убил Лако, едва когато побягна към дома си. Пристъпи до убития, погледна отблизо окървавеното му лице и едва сега се увери, че не е халюцинация – пред него лежеше онзи младеж

Лако, който бе озлочестил и изоставил Невенка. До него лежеше окървавеният елек на Ходом марш.

Троев се огледа да види дали и някой друг не е бил свидетел на убийството. Наоколо бе пусто и тихо, чуваха се само виковете на чайките откъм морето. Първата мисъл на Троев бе да отиде до дома си и да съобщи по телефона в полицията за убийството. След като тръгна за дома си, той излезе от вцепенението, мислите му се успокоиха и си даде сметка какво и защо се е случило. Запита се кой и как ще открие убиеца. Той е единственият свидетел на убийството, следователно трябва да има безспорни доказателства за това. Кой са те? Елекът на Ходом марш, разбира се, какво друго?

Върна се да го дигне от земята и тогава кой знае как си спомни, че в криминалните филми по телевизията при такива случаи не се оставяха следи по предметите, които ще се представят за доказателство пред съдебните власти. Извади носната си кърпа, прихвана през нея окървавения елек и тръгна към дома си. Горичката стигаше до оградата на двора му. Прехвърли елека през оградата, мина по пътеката зад къщата и взе елека, като се оглеждаше на всички страни. Жена му и дъщеря му не си бяха вкъщи. Остави елека на пода и видя, че от вътрешния му джоб се подава късче хартия. Хвана я с кърпата си и я отвори върху масата. Беше разписка за платено електричество на името на Григор Иванов.

Докато оставяше разписката в джоба на елека, в главата му просветна странната и вълнуваща мисъл, че пред него не стои елекът на Ходом марш, а животът му. Тази мисъл така силно го развълнува, че сърцето му радостно притупа, а лицето му се озари от усмивка. Няколко минути стоя пред износения елек и си каза: „Я виж ти, аз държа в ръцете си живота на Ходом марш, на онзи полуграмотен еснаф, който си

позволява да ме поставя толкова години под себе си, да ми се надсмива, да ме учи как да живея, като да съм полуумен. Нека сега да ми се надсмива, с една дума ще му съкратя живота.“

Беше сам вкъщи и нямаше с кого да сподели това, на което бе станал свидетел. Но дали трябваше да го сподели с някого, та дори и с жена си? Тя няма да се съдържи, ще сподели с друга жена, а това означава, че ще стане достояние на целия град. В такъв случай ще изпусне възможността да запази в себе си тайната и да разполага със съдбата на Ходом марш. Сложи стълба до отвора на тавана, прихвана с кърпата си окървавения елек и го окачи на последната гредка, където никой освен него не бе стъпвал и не щеше да стъпи.

Обади се по телефона в полицията и обясни на дежурния, че в горичката край морето, на около петдесет крачки, има убит човек. Дежурният го запитва за името и телефонния му номер, той каза, че се обаждат от уличен телефон, каза и някакво име и затвори телефона. След двама минути един полицейски джип и линейка на „Бърза помощ“ префучаха по улицата надолу към горичката. Жена му и дъщеря му токущо се бяха върнали, когато джипът и линейката минаха обратно по улицата. Жена му ги забеляза и го попита не знае ли защо са дошли в техния квартал. Троев ѝ каза, че не знае. На устата му беше да ѝ повери покъртителната новина, но успя да се въздържа и това бе първото задоволство от волята му да запази тайната за себе си. През цялата вечер бе напрегнат, защото жена му и дъщеря му научили от една съседка за убийството и само за него говореха. Предчувстваше, че няма да заспи до късно, влезе в мазето, където държеше няколко бутилки домашна ракия. Изпи набързо няколко едри глътки, а на вечеря изпи бутилка бира и седна пред телевизора.

На следния ден целият град знаеше за убийството и се губеше в догадки кой може да е убиецът. Троев изгаряше от нетърпение да узнае по някакъв начин как се чувства Ходом марш. На сутринта жена му мина по улицата на път за работа. Троев се случи на двора до външната врата и тя го поздрави. По израза на лицето ѝ, както и по ведрия ѝ дружелюбен поздрав не можеше да се долови ни най-малка тревога или смут и това показваше, че мъжът ѝ не бе споделил с нея престъплението си. Колко странно, помисли Троев, да живееш толкова години с един мъж и да не забелязваш и най-малките движения на душата, на характера и поведението му при подобни изключителни случаи. И дали не е забелязала, че електът му липсва? Ако пък го е запитала защо не го е облякъл, какво ли е отговорил? Любопитството на Троев бе насочено преди всичко към Ходом марш. Представяше си с какво удоволствие ще говори с него, как ще се държи, ще има ли по лицето и поведението му следи от душевно терзание и как ще го прикрива. Троев изпитваше и притеснение от тази среща. Страхуваше се да не се издаде по някакъв начин, че го е видял да убива младия мъж, и да се опита да ликвидира и него като свидетел на престъплението му.

Изминаха няколко дни и Троев все още не се решаваше да отиде при Ходом марш. Наблюдаваше го от терасата как ходи из двора си и по походката му се опитваше да узнае за душевното му състояние. Ходом марш, както винаги, се движеше с бавната си патешка походка, подвикваше на животните, пренасяше нещо или копаеше в градината. Най-после сам дойде при Троев. Извика му през оградата, че си е порязал пръста, и го попита дали не му се намира малко йод, да го сложи на раничката. Троев го покани на терасата и му донесе шишенце с йод. Натопи парче

памук в йода, сложи го върху раничката и го привърза с конец. После го покани да седне.

– Да поседна малко, че животните ме чакат. Не съм ги поил още. – Троев го наблюдаваше с напрегнато внимание и не забелязваше никакво безпокойство нито по лицето, нито по говора му. Единственото, което забеляза, бе, че пръстите на здравата му ръка барабанят по масата или стискат ръба до побеляване. Той бе изумен от силния дух на този човек и реши да го изпита.

– Преди няколко дни по нашата улица преминаха полицейски джип и болнична линейка надолу към горичката. На сутринта чухме, че намерили убит човек. По обед дойдоха от полицията да ме питат дали не зная нещо за това убийство. При тебе идваха ли?

– Идваха, идваха – каза Ходом марш. – И мен ме питаха за същото. Той, този Лако де, беше мошеник и някой му е видял сметката. Полицаяте може да са дошли при мене, защото някой им е казал или знаят, че той умори дъщеря ми и аз съм му отмъстил. Някои ще го помислят, ама аз тъкмо затуй не бих го направил. Уликите, то се знае, ще се отправят тъкмо към мен.

„Аха, помисли си зарадван Троев. Я да ти кажа, че елекът ти, напоен с кръвта на Лако, е на тавана ми, че в джоба му има разписка на твое име, ще загубиш ума и дума!“ Мирка дойде на терасата и трябваше да прекъснат разговора. Ходом марш постоя още минута-две, колкото да размени някоя и друга приказка с домакинята, и си отиде. Троев любезно го изпрати до улицата и не му се искаше да се раздели с него. Изпитваше непреодолимо желание да го наблюдава, да гадае за чувствата и душевното му състояние, да го подлага на разпит и да се наслаждава на опитите му да прикрива престъплението си. Започна да го кани

по-често отпреди на чаша кафе или бира, за да разговарят за работата по двора и къщата. Ходом марш рядко отказваше да дойде, но при разговорите им бе все така предпазлив и затворен като желязна каса, в която не може да се проникне. Троев внимаваше да не прекалява с уловките, които му подхвърляше, за да не събуди подозрението му. Любопитно му бе още да знае дали и Ходом марш на свой ред не го подозира, че го е видял в горичката, когато уби Лако, да е отнесъл елека му и да прави същите опити да го узнае, а ако го узнае, да го ликвидира като свидетел на престъплението си.

Както се струваше на Троев, двамата се срещаха по-често отвсякога, водени от една и съща коварна цел.

Колкото и да бе приятна на Троев, тази психологическа игра започна да нарушава спокойствието му и да го тормози. Изпитваше сложни и противоречиви чувства – необяснимо безпокойство, злорадство или задоволство, че държи в ръцете си съдбата на Ходом марш, който независимо от всичко продължаваше своя „ходом марш напред“. В пристъп на ненавист към него Троев си представяше как ще отиде при прокурора с безспорни доказателства за престъплението му, как ще го осъдят ако не на смърт, то на доживотен затвор. Въображението му се възбуждаше до крайна степен и нощем гонеше съня му. Представяше си много ясно как Ходом марш седи на нар в мрачна и тясна килия, каквато бе виждал много пъти в екшъните по телевизията, или как крачи от стена до стена смъртнобледен, отслабнал, обречен да не излезе никога на свобода. Ето че вратата на килията се отваря, влиза надзирателят, нахлузва белезници на ръцете му и го повежда натам, където ще се изпълни смъртната му присъда. А ето и екзекуцията. Разст-

релват го, на гърдите му се появява петно, от което бликва кръв, пак както става в екшъните. Или го окачват на бесилото...

Тези кошмари изтръгваха викове от гърдите му: „Нее, нее! Страшно е, жестоко е!“ Събуждаше се с натежало като олово сърце и мъчително дишане. Почти всяка нощ стенеше насън и хъркаше шумно. Денем биваше ту разсеян, ту унил, ту пък бодър и нервен. Една нощ сънува, че го давят в морето. Ходом марш и Лако го хващат на брега и завързват ръцете му. След това взимат един камък, завързват го за краката му и го бутват във водата. Камъкът го повлича към дъното. То не е дълбоко, тъй че го усеща с краката си, а главата му остава само на педя под водата, вижда убийците си и ги чува. Те го гледат усмихнати от брега, Ходом марш му вика: „Ще ми крадеш елека, за да го покажеш на прокурора, а?“ А Лако: „Гледаше как ме убива и не понечи да ме спасиш!“ Троев стана от леглото, тръгна сънен към вратата и се блъсна в нея. Мирка се събуди, скочи изплашена и го върна в леглото.

Тя бе разтревожена за здравето му и всеки път го питаше какво толкова страшно сънува, та вика така високо насън, хърка и ходи из стаята като сомнамбул. За да не го разпитва повече, той се премести да спи в другата стая, уж за да не ѝ хърка. Щом започна да спи в другата стая, тя се обезпокои още повече и се убеди, че той е болен и болестта му е психическа. Всеки ден го молеше да отиде на лекар, но той бе непреклонен и казваше, че е малко изнервен и разсеян, а това на неговите години е нормално.

То, разбира се, не бе нормално на неговите петдесет и пет години, но Мирка не успяваше да го убеди да отиде на лекар. Тя познаваше мнозина от колегите и приятелите му и при среща с някои от тях ги под-

питваше, някак между другото, не забелязват ли промяна в поведението на мъжа ѝ – като нервност и разсеяност, и те я уверяваха, че както винаги, Троев е спокоен, строг и прецизен в работата си.

Мирка се питаше защо поведението му е двойствено. В службата – спокоен и трудолюбив, а у дома – раздразнителен и понякога груб и отнесен. Най-последно при познат лекар и му разказа за настъпилата промяна в характера на мъжа си. Той ѝ каза, че има някакъв дразнител, който трябва да се открие, преди да се предприеме лечение. Оттогава Мирка непрекъснато се питаше дали този дразнител не е самата тя, защото често му отправяше упреци или му се сърдеше за някои неща. Понякога пък си мислеше, че дразнителят му може да е дъщеря им Надя. Тя не пожела да учи в университета, омъжи се против волята на баща си за един дребен служител и живееха в оскъдица с малката му заплата. Баща ѝ, като повечето бащи, смяташе, че тя заслужава по-добра партия, сърдеше ѝ се за известно време, но скоро започна да тъгува за нея, да я кани на гости със зетя и да им дава по някой лев да скърпват криво-ляво семейния си бюджет. А когато Надя роди момченце и му даде неговото име, Георги, той се зарадва и трогна до сълзи. Още на следния ден, когато Надя излезе от родилния дом, отиде у тях и развълнуван взе мъничкото човече на ръце, целуна го по челцето и се просълзи от умиление. От този ден се промени дотолкова, че Мирка не можеше да го познае и казваше, че е станал друг човек. Навсякъде се хвалеше, че има внук, и черпеше приятелите си, а усмивката не слизаше от лицето му. Нервните му пристъпи намаляха чувствително, стана по-сговорчив и по-предприемчив, през свободното си време работеше нещо из двора, из градината или поправяше нещо въкъщи. С една дума, след появата на внука като че бе

открил истинския смисъл на живота си и проумял, че досега не го е живял както трябва.

А Ходом марш все така си оставаше загадка за Троев, като човек от друг свят. Всичко би дал, да проникне в душата и сърцето му и затова непрекъснато търсеше повод да се среща с него. Мисълта, че държи в ръцете си съдбата на този човек, напругаше любопитството му до краен предел и то се превръщаше в изследователска страст. При всеки повод го наблюдаваше и тълкуваше всяка негова дума, движение, израз и реакция, за да си обясни мислите и поведението му. Какво мислеше Ходом марш за извършеното убийство? Съзнаваше ли, че е престъпник, имаше ли угризения? Дали, заслепен от чувство за мъст, не е съзнавал какво върши и все още не го съзнава? Троев се питаше още дали Ходом марш уби Лако умишлено, или в момент на самоотбрана. Дали не е чувал закани от негова страна, задето непрекъснато злослови за него из града и го нарича убиец на дъщеря му и внучето му? Възможно бе да го е видял в последния миг и да се е опитал да предотврати намерението му. Трябва ли да има наказание за престъплението му и какво?

За да го предразположи към себе си, Троев започна да му иска съвети как да поддържа ред в двора и къщата си, да го хвали, че с две ръце е успял да спечели пари и имот, което малко хора могат да постигнат. Ходом марш се ласкаеше от похвалите му, но както винаги, не пропускаше да му посочва слабостите и да му се присмива простодушно от висотата на своето еснафско благополучие:

– Гошкаа, Гошка! Писарушка си ми ти и писарушка ще си останеш. Знаеш само да седиш в канцеларията си и да драскаш с писалката. Защото имаш две леви ръчички и те ти пречат. Ако ме слушаш, няма да се петлаеш като петел в кълчища.

Веднъж двете му кози се промъкнаха през оградата в двора на Троев и опасаха живия плет и някои цветя. Същия ден Троев го покани да поседнат в беседката пред къщата, не се стърпя и го укори за козите. Ходом марш се усмихна и каза:

– Че оправи си оградата, ако не искаш да не влиза в двора ти чуждият добитък!

– Длъжен си да вардиш козите си, когато ги пускаш навън от двора си. Козата е жив дявол, за минута унищожава цяла градина...

– И ти си длъжен да огradiш двора си. Добичето, дето види пролука в оградата, през нея минава. Не разбира, че прави беля. Що казват хората – през разграден двор всички минават. От колко време ти казвам да си оправиш оградата? Ти нехаеш, а сега добичетата са ти виновни. Щом си такъв мърльо, и в къщата ще ти влязат.

Троев не бе очаквал такава дързост от него и ненавистта му кипна. Този път няма да ти се размине, помисли той, ще ти затворя устата, ще извадя престъплението ти на бял свят. Не успя да скрие обидата си, стана от пейката, за да си влезе вкъщи, но в този момент външната врата изскърца и в двора влезе Надя с детската количка. Настроението на Троев мигновено се промени. Както винаги, когато виждаше внучето си, биваше обзет от силно чувство на умиление и изтича да го посрещне. Малкият Жорко бе вече на седем месеца и изглежда, че познаваше дядо си. Оголи розовичките си венци, загука и замаха с ръчички, като че искаше да го поздрави. Троев го вдигна от количката, гушна го и го отнесе при Ходом марш, забравил, че току-що го е оскърбил.

– Внучето на гости ми дошло! Виж го какъв ми е хубавец. На дядо мъничкият Жорко!

Ходом марш стана от пейката, без да откъсва очи

от детето, и пристъпи към количката. Лицето му изведнъж се преобрази в топла и тъжна усмивка.

– Да ви е живо! Със здраве да носи името ти! – каза той, посегна и погали с пръст бузката на детенцето. – Я колко си ми хубаво, миличкото ми! Голям да пораснеш! – От очите му бликнаха едри сълзи и той затисна с длан устата си, за да не зариде. – И аз щях да си имам внуче като тебе... Затриxa ми го. И него, и майка му... Душата ми изгоря. Наде, да си го гледаш и пазиш като очите си, да не даваш косъм да падне отгоре му! – Бръкна в джоба на палтото си, извади няколко банкноти и ѝ ги подаде. – Да му купиш дрешки или нещо друго.

Надя се поколеба да вземе парите и отстъпи назад.

– Недей, чичо Гриша! Защо?...

– Вземи, вземи! Ще ме обидиш. За подарък да ти е. За помен на Невенка, дружки бяхте... А, щях да забравя. Всеки ден надоявам по пет-шест литра мляко. Лете се намират хора да го купуват, а сега правим сирене. Козето мляко е най-хубавото за деца. От утре леля ти Ружа ще носи всяка сутрин по литър в магазина. Наминавай да го вземаш за детенцето. У нас няма кой да го пие. Ние с леля ти Ружа се въртим из къщи като таласъми, когато не работим. Няма я дъщерята, няма го сина, няма го внучето...

Ходом марш погали още веднъж бузките на детето и си отиде. Троев бе изненадан и потресен от болката, която „изгорила душата“ му, както и от досегашното си отношение към него. До късно през нощта мисли за тази мъка и се питаше дали тя не е пробудила изконния му бащински дълг да отмъсти за дъщеря си и внука си. Спомни си една мисъл от някаква книга, че хората, които ни познават много добре, не ни обичат много, а може би и не ни обичат. Познаваше ли той Григор Иванов, наречен презрително от не-

го Ходом марш, и какво по-точно познаваше у него – простодушния войник на труда, който знае само да върви напред с тромава войнишка стъпка, и грубоватия човек, който се срамува да се поддава на сантименталните си чувства и ги проявява само в изблик на жестокост?

Понякога обаче се случва да познаваш много добре някого и да откриеш в характера му черта, заради която можеш да му простиш. Топлота, бликнала направо от сърцето, истинска доброта и откровение могат да изкупят тежки грехове. Късно след полунощ заспа и сънува, че зетят му е изоставил Надя и детето и се оженва за друга. Надя идва при родителите си с малкия и застава в беседката, оглежда се на всички страни и казва: „Татко, татко, какъв хубав двор си подредил, как хубаво си подредил къщата, също като чичо Гриша!“ И след малко се обесва като Невенка в стаята, в която е спала като момиче.

На сутринта, когато жена му излезе в града по работа, Троев се качи на тавана, взе засъхналия в кръв елек на Ходом марш и го изгори с купчина сухи хрести зад къщата.

СЪДЪРЖАНИЕ

Лея се годява	5
Три срещи	20
Мадридска корида	100
Границата	114
Първото ми нелегално преминаване на граница	114
Сръбският летец	120
Второто ми нелегално преминаване на граница	132
Третото ми нелегално преминаване на граница	159
Старият глиган	165
Похитителят на надеждите ни	180
Стари жени	187
Първото ми коледуване	194
Екскурзия в чужбина	197
Ненавист	211

Ивайло Петров

Избрани съчинения в седем тома

Първи том

Мъртво вълнение

Втори том

Хайка за вълци

Трети том

Преди да се родя и след смъртта ми

Четвърти том

Ако няма брегове

Пети том

Объркани записки

Шести том

Първа тайна

Седми том

Лея се годява

Ивайло Петров
ЛЕЛЯ СЕ ГОДЯВА

Редактор
ИВАН ГРАНИТСКИ
Графично оформление и дизайн
ПЕТЪР ДОБРЕВ

Коректор
ВАЛЕРИЯ СИМЕОНОВА

Формат 32/84/108
Печатни коли 14,5

Издателство
„ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“
office@zstoyanov.com
www.zstoyanov.com

Печат
УИ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“